

**TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI
TASAVVUF BİLİM DALI**

**MAHMUT USTAOSMANOĞLU’NUN HAYATI, ESERLERİ
VE TASAVVUFÎ GÖRÜŞLERİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

İSMAİL BALKANLIOĞLU

Ankara – 2021

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI
TASAVVUF BİLİM DALI

MAHMUT USTAOSMANOĞLU’NUN HAYATI, ESERLERİ
VE TASAVVUFÎ GÖRÜŞLERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

İSMAİL BALKANLIOĞLU

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Mustafa AŞKAR

Ankara – 2021

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI
TASAVVUF BİLİM DALI

MAHMUT USTAOSMANOĞLU’NUN HAYATI, ESERLERİ
VE TASAVVUFÎ GÖRÜŞLERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Mustafa AŞKAR

TEZ JÜRİSİ ÜYELERİ

Adı ve Soyadı

- 1- Prof. Dr. Mustafa AŞKAR**
2- Prof. Dr. Vahit GÖKTAŞ
3- Doç. Dr. Mahmud Esad ERKAYA

İmzası

.....
.....
.....

Tez Savunması Tarihi

14 / 06/ 2021

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

Prof. Dr. Mustafa AŞKAR danışmanlığında hazırladığım “MAHMUT USTAOSMANOĞLU’NUN HAYATI, ESERLERİ VE TASAVVUFÎ GÖRÜŞLERİ (Ankara-2021)” adlı yüksek lisans tezindeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu, başka kaynaklardan aldığım bilgileri metinde ve kaynakçada eksiksiz olarak gösterdiğimi, çalışma sürecinde bilimsel araştırma ve etik kurallarına uygun olarak davrandığımı ve aksinin ortaya çıkması durumunda her türlü yasal sonucu kabul edeceğimi beyan ederim.

14 / 06 / 2021

İsmail BALKANLIOĞLU

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR	vi
ÖNSÖZ	vii
GİRİŞ	1
1. Tezin Konusu, Önemi ve Amacı	1
2. Tezin Kapsamı ve Sınırlılıkları	2
3. Tezin Yöntemi ve Kaynakları	2
4. Konu ile İlgili Yapılan Bilimsel Çalışmalar	3
5. Tasavvufî Bazı Kavramlar	5
5.1. Tasavvuf	6
5.2. Tarikat	8
5.3. Nakşbendilik	9
5.4. Tekke	12
5.5. Cemaat	13
6. Osmanlılarda Nakşbendiliğin Girişi ve Yaygınlaşması	15
7. Cumhuriyet Döneminde Nakşbendiliğin Durumu	18
BİRİNCİ BÖLÜM	23
MAHMUT USTAOSMANOĞLU’NUN HAYATI VE ESERLERİ	23
1. Hayatı	23
1.1. Doğumu ve Çocukluğu	24
1.2. Aile Hayatı	25
2. İlmî Kişiliği	26
2.1. Tahsil Hayatı ve Hocaları	26
2.2. İlme Verdiği Önem	28
2.3. İlim Adamlarıyla İlişkiler	29
3. Tarikatı	31
3.1. Tarikata İntisabı	31
3.2. Tasavvufî Eğitimi	33
3.3. Şeyhlik Dönemi ve Tarikat Silsilesi	34
3.3.1. Abdullâh Mekkî (Erzincânî) (v.1312/1894)	37
3.3.2. Yanyalı Mustafa İsmet Efendi (v.1289/1873)	39
3.3.3. Halil Nurullah Efendi (v.1311/1893)	40
3.3.4. Ali Rızâ el-Bezzâz (v.1330/1912)	41
3.3.5. Ali Haydar el-Ahıskavî (v.1380/1960)	42
4. Eserleri	45
4.1. Rûhu’l-Furkan Tefsiri	45
4.2. Tefsirli Kur’an Meâli	48
4.3. Risale-i Kudsiyye Tercüme ve Şerhi	48
4.4. İrşâdü’l-Mürîdîn	49
4.5. Sohbetler	50
4.6. Sirâcu’l-Müttakîn	50
4.7. Diğer Eserleri	51

5. Eğitim Faaliyetleri	51
5.1. Hafızlık	53
5.2. Arapça ve Şer'î İlimler	55
5.3. Süreli ve Süresiz Yayınlar	56
5.4. Reddiyeler	57
6. Sosyal Hayata Yönelik Bazı Uygulamaları	62
6.1. Haremlık-Selamlık	62
6.2. Çarşaf Örtünme	64
6.3. Sakal, Sarık ve Cübbe	65
7. Tebliğ Faaliyetleri	66
8. Yardımlaşma Faaliyetleri	67
9. Millî Konulara Bakışı ve Siyaset İlişkileri	68
10. Önde Gelen Talebeleri	70
10.1. Abdullah Ustaosmanoğlu	70
10.2. Abdülmetin Balkanlıoğlu	70
10.3. Ahmet Vanlıoğlu	72
10.4. Ahmet Mahmut Ünlü	73
10.5. Ali Kemal Hut	74
10.6. Bayram Ali Öztürk	75
10.7. Hasan Kılıç	76
10.8. Hızır Ali Muratoğlu	77
10.9. Mehmet Talu	78
10.10. Mustafa Bilici	79
İKİNCİ BÖLÜM	82
MAHMUT USTAOSMANOĞLU'NUN TASAVVUFÎ GÖRÜŞLERİ	82
1. Bey'at / İntisap	82
2. Şeyh-Mürid	86
3. Râbîta	88
4. Zikir	92
5. Hatm-i Hâcegân	95
6. Nâfileler	98
7. Sohbet	102
8. Semâ	104
9. Melâmetî Unsurlar	107
10. Vahdet-i Vücûd - Vahdet-i Şühûd	110
11. Ehl-i Sünnet'e Bağlılık	115
SONUÇ	118
KAYNAKÇA	121
ÖZET	126
ABSTRACT	127

KISALTMALAR

- a.g.e. : Adı geçen eser.
a.g.m. : Adı geçen makale
agm. : Adı geçen madde
Bk. : Bakınız.
c. : Cilt.
Çev. : Çeviren/Tercüme eden.
Dan. : Danışman
DİA : Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi.
DİB : Diyanet İşleri Başkanlığı
Ed. : Editör
Haz. : Yayına Hazırlayan.
Hz. : Hazreti.
krş. : Karşılaştırınız.
k.s. : Kuddise Sırruhu
r.a. : Radıyallahu anhu
s.a.v. : Sallallahu Aleyhi ve Sellem.
s. : Sayfa.
sy. : Sayı.
ss. : Sayfalar arası.
v. : Vefat Tarihi

ÖNSÖZ

Bizlere kendi içimizden, Allah'ın âyetlerini okuyan, bizleri arındıran, bizlere kitabı ve hikmeti öğreten elçiler gönderen Allah'a hamdolsun. İnsanları karanlıktan aydınlığa çıkarmak için elçilik görevini layıkıyla yerine getiren rehberimiz Hz. Muhammed'e (s.a.v.), onun Ehl-i Beyt'ine ve ashâbına salât ve selamlar olsun.

Tezimizde konu edindiğimiz Mahmut Ustaosmaoğlu, Nakşbendiyye tarikatının Hâliidiye koluna mensup Nakşî şeyhidir. Kendisinin etrafında toplanan müridlerinin oluşturduğu cemaate de kendisinin, İstanbul Fatih'te 1954-1996 yılları arasında imamlık görevini yaptığı İsmailağa Camii'ne nispetle İsmailağa Cemaati veya ilk dönemlerde, faaliyetlerin yoğunluğu Fatih'in Çarşamba semtinde olması sebebiyle Çarşamba Cemaati olarak isimlendirilmektedir. Cemaat, Türkiye'de faaliyet gösteren diğer Nakşî cemaatlerden şekil ve yoğunlaştığı faaliyet alanları bakımından farklılık arz etmektedir.

Mahmut Ustaosmanoğlu, sosyal değişimin Anadolu'daki herhangi bir şehrine göre daha hızlı olduğu İstanbul'da, İstanbul'un da merkezi olan Fatih'te, ilk dönemlerde pek destek olmadan kısıtlı imkânlarla, bazen de resmî baskı ortamında klasik medrese eğitimi geleneğini sürdürmüştür. Zaman zaman diğer Müslümanlar tarafından da erkeklerin uzun sakal bırakması, kadınların tesettür olarak çarşafı tercih etmeleri sebebiyle, basit ayrıntıları ciddiye aldığı düşünülerek eleştirilmiştir. Tezde şu soruların cevapları aranmaktadır: Olaya dışarıdan bakıldığında, müntesiplerine o kadar da cazip bir hayat vadetmeyen böyle bir cemaati, ilkelerinden taviz vermeden, bugün başta ülkemiz olmak üzere dünyanın birçok yerine kadar yayılmasını sağlayan etkenler nelerdir? Mahmut Ustaosmanoğlu'nun ilmî ve tasavvufî altyapısı nedir? Toplumu İslâmî anlamda eğitime çabası içerisinde olan hocalar nasıl bir eğitimden geçmektedirler? Cemaatin kurumsallaşmış faaliyetleri nelerdir? Yaşadığı ülkenin millî değerlerine karşı nasıl bir bakış açısına sahiptir? Nakşî şeyhi olarak Mahmut Ustaosmanoğlu'nun tasavvufî görüşlerinin ilk dönem Nakşîlik ile benzer ve farklı yönleri nelerdir?

Tez, giriş ve iki bölümden oluşmaktadır. Girişte tezle alakalı genel bilgiler verildikten sonra, tez konumuzla ilgili tasavvuf, tarikat, tekke ve cemaat kavramları açıklanmıştır. Daha sonra da Osmanlılar döneminde Nakşbendiliğin Anadolu'daki faaliyetlerini ve Cumhuriyet döneminde Nakşbendiliğin durumu ele alınmıştır.

Birinci bölümde, Mahmut Ustaosmanoğlu'nun hayatı, ilmî kişiliği, yaptığı eğitim faaliyetleri, tarikatı, şeyhlik dönemi, faaliyet olarak biraz daha ön plana çıkmış

talabelerinden bazılarının zikredilmesi uygun görülerek, bunların hayatları da bir başlık altında ele alınmıştır. Bu bölümde ayrıca, diğer cemaatlere nazaran daha belirgin bir şekilde ortaya çıkan, hatta “şekli önemsedikleri” yönünde eleştiriler alan haremlik-selamlık uygulaması, kadın müridlerin tesettür olarak çarşaf giymesi, erkek müridlerin de sakal bırakıp sarık ve cübbe giymeleri ele alınmıştır. Mahmut Ustaosmanoğlu’nun ilmî anlamda devam ettirdiği Karadeniz ekolünden, İsmailağa medreselerinde okutulan dersler, eğitim faaliyetleri, kendisinin büyük önem verdiği irşat ve tebliğ faaliyetleri, sosyal faaliyetlerin yürütüldüğü kuruluşları ve bunların çalışmaları hakkında bilgiler verilmiştir. Kendisinin millî konulara ve siyasete bakışına değinildikten sonra eserleri hakkında bilgiler verilmiştir.

İkinci bölümde, Mahmut Ustaosmanoğlu’nun tasavvufî görüşleri ele alınmıştır. Nakşbendiliğin düşünce yapısının Mahmut Ustaosmanoğlu tarafından nasıl algılandığı, tarikatın temel prensiplerinin günümüz şartlarına göre nasıl yorumlandığı, varsa farklılıkların neler olduğunun tespit edilmesine çalışılmıştır. Bunun için de konularda öncelikle ilk dönem Nakşbendî şeyhlerinin konuya ilişkin görüşleri ele alındıktan sonra Mahmut Ustaosmanoğlu’nun bu temel konulara bakış açısı ve varsa farklı uygulamalarının neler olduğu üzerinde durulmuştur.

Bu tezin hazırlanması esnasında İsmailağa Cemaati’nin önde gelen kişileri ve kurumlarından bilgi alma noktasında istifade edilmiştir. Ancak bir yüksek lisans tezi olarak yapılan bu çalışmanın İsmailağa Cemaati’nin resmî görüş ve düşüncelerini ifade etmesinden daha çok tezi hazırlayan kişinin bakış açısını yansıttığını söylemek daha doğrudur. Tez konusu, hâlihazırda yaşayan ve cemaati bütün kurumlarıyla aktif olan bir şeyhin hayatının tasavvufî yönünü konu edinmektedir. Bundan dolayı tezin konusu dışında olduğu için ele alınamayan veya alınması gerekirken gözden kaçan konular olabileceği muhakkaktır.

Bu tezi hazırlarken başta, engin hoşgörüsüyle yardımlarını esirgemeyen tez danışman hocam Prof. Dr. Mustafa Aşkar’a, sözlü kaynaklara ulaşmamda yardımcı olan Mahmut Şevket Ustaosmanoğlu Hoca Efendi’ye, içeriğin şekillenmesinde katkı sağlayan Yücel Karakoç’a, İsmailağa Vakfı ve Marifet Derneği yetkililerine ve bu çalışmam esnasında göstermiş oldukları sabırlarından dolayı aileme teşekkür ederim.

İsmail Balkanlıoğlu

Haziran 2021

Fatih/İstanbul

GİRİŞ

1. Tezin Konusu, Önemi ve Amacı

Sosyal hayatın kendisine göre bir değişim süreci vardır. Bu sürece müdahaleler ne kadar kesin çizgilerle olsa da değişim o kadar hızlı olmamaktadır. Yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti, ilk dönmlerinde yüzünü Batı'ya dönmüş, toplumsal yapıyı da buna göre şekillendirmek istemiştir. Bu bağlamda, tekkeleri de resmî olarak kapatmıştır. Bunun üzerine yüzlerce tekkeden, bütün faaliyetlerini tekkesine endekslemiş olanlar ve kendini yenileyemeyenler, mensuplarıyla beraber geri dönülmez bir yola girmiştir. Ancak kendisini çağa göre yenileyebilen, 20. yüzyıla seslenebilecek bilgi ve kültür altyapısı olan, insanları irşat etmek için tekkeyi şart olarak görmeyen bazı mutasavvıflar, faaliyetlerini gayri resmî olarak sürdürmüşlerdir. Bu süreçte mutasavvıfların etrafında oluşan topluluklar “cemaat” olarak isimlendirilmişlerdir. Cumhuriyet döneminde, Türkiye'deki en etkin cemaatler Nakşbendî tarikatının Hâlidî koluna mensup cemaatler olmuştur.

Tezimizde konu edindiğimiz mutasavvıf da Nakşbendî tarikatının Hâlidî koluna mensup olan Mahmut Ustaosmanoğlu olacaktır. Mahmut Ustaosmanoğlu'nun hayatı, eserleri ve tasavvufî görüşleri ayrıntılı bir şekilde ele alınacaktır.

Türkiye'deki cemaatler faaliyetlerini sadece belli yerlerde değil, kurmuş oldukları müesseselerin Anadolu'nun değişik yerlerine hatta daha ileriki zamanlarda yurt dışına da açılarak sürdürmüşlerdir. Bu bir taraftan siyasi olarak bir güç odağı haline gelmelerini sağlarken diğer taraftan da toplumun dinî algısının, sosyal yaşantısının, düşünce biçiminin de şekillenmesine katkı sağlamıştır.

Mahmut Ustaosmanoğlu'nun uzun yıllar görev yaptığı İsmailağa Camii'nin etrafında toplanan ve klasik medrese geleneği ile eğitim faaliyetlerine yoğunlaşan cemaat, Türkiye'de ciddi bir taraftar sayısına ulaşmış, büyük bir dinî kitlenin sempatisini kazanırken birçok kesimin de dikkatini çekmiştir. Tezde, böyle bir cemaatin şeyhi konumunda olan ve tasavvufî bir geleneği devam ettiren Mahmut Ustaosmanoğlu'nun hayatının sadece tasavvufî yönü değil dinî eğitim ve sosyal yönüne de temas edilecektir. Tez, adı geçen mutasavvıfın hayatını bir bütün olarak ele almış olması sebebiyle bu alanda önemli bir boşluğu dolduracaktır.

Tezimizdeki amacımız, klasik medrese eğitimi ile tasavvufu beraber sürdürmüş olan Mahmut Ustaosmanoğlu'nun hayatını, ailesini, hayatına yön veren ve düşünce sistemine katkı sağlayan tahsil hayatını ve hocalarını, eğitim faaliyetlerini,

eserlerini ve tasavvufî görüşlerini, yeni gelişmeler çerçevesinde ele alıp bir bütün olarak ortaya koymaktır.

2. Tezin Kapsamı ve Sınırlılıkları

Çalışmanın başında konumuzla ilgili olarak tasavvufî bazı kavramlar üzerinde kısaca durulacaktır. Ele aldığınız konu Nakşbendîliğin bir kolu olması münasebetiyle, Osmanlılarda Nakşbendîliğin girişi ve yaygınlaşması konusu da ele alınacaktır. Cumhuriyet döneminde Nakşbendîliğin durumu ve günümüze gelinceye kadarki sürecin de bilinmesi tezin ele aldığı konuya daha fazla ışık tutacaktır.

Mahmut Ustaosmanoğlu'nun hayatı ilmî kişiliğinin yanında, tarikatı ve Mevlânâ Hâlid el-Bağdâdî'den (v.1242/1824) sonra, kendisine gelinceye kadarki silsiledeki şeyhlerin hayatlarından da bahsedilecek, Cemaati'nin sosyal ve kültürel faaliyetleri de ele alınacaktır. Günümüze kadar basılmış eserleri hakkında bilgi verilecektir.

Mahmut Ustaosmanoğlu'nun tasavvufî görüşleri ele alınırken, Nakşbendî tarikatının genel esasları, ilk dönem Nakşî tarikat geleneğinde nasıl ele alınmış ve hangi yorumlar yapıldığı, bunlar tespit edildikten sonra aynı konuya Mahmut Ustaosmanoğlu nasıl baktığı ya da bu geleneği ne şekilde sürdürdüğü bir nevi kıyaslamalar yapılarak ele alınacaktır. Gelenek ve günümüz arasında, eğer varsa, görüş ve uygulama farklılıkları tespit edilecektir.

Çalışma Mahmut Ustaosmanoğlu'nun tasavvufî yönünü merkeze almıştır. Cemaatin sosyolojik değerlendirmesi işin ehline bırakılarak, bütün konular tasavvufî bir konu olarak değerlendirilip bu çerçeve ile sınırlı tutulacaktır.

3. Tezin Yöntemi ve Kaynakları

Çalışmada öncelikle yazılı kaynaklar taranacak, gerekli bilgiler toplanarak analiz edilecektir. İlk dönem klasik tasavvuf kaynaklarının yanı sıra, Nakşbendîlik ile ilgili son dönemlerde yazılmış kaynaklar da taranacaktır. Nakşbendîliğin ilk dönemi ve günümüzde Mahmut Ustaosmanoğlu'nun görüşleri kıyaslanarak varsa farklar ortaya konulacaktır. Mahmut Ustaosmanoğlu'nun hayatı ile ilgili olarak, tez çalışmasının yapıldığı zaman diliminde kendisinin hâlâ hayatta olması nedeniyle, çocukları, önde gelen müridleri, İsmailâğa Camii etrafındaki sosyal ve kültürel kurumların

yetkililerinden en güncel bilgileri elde etmek mümkün olacaktır. Sonrasında onunla ilgili yazılmış eserler incelenecektir.

Mahmut Ustaosmanoğlu'nun Tasavvufi görüşleri, kendisinin bizzat ilgilendiği eserlerin incelenmesi ile elde edilen bulgular çerçevesinde değerlendirilecektir. İsmailağa Camii ve çevresindeki, hatm-i hâcegân ve sohbet gibi, bazı tasavvufi uygulamalar, eğitim ve sosyal faaliyetlere dair bilgiler de yerinde gözlem yoluyla elde edilecektir.

İsmailağa Cemaati'ne veya Mahmut Ustaosmanoğlu'nun eserlerine yönelik yapılan eleştiri mahiyetindeki çalışmalar da incelenerek yeri geldikçe bu çalışmalara atıfta bulunulacaktır.¹

4. Konu ile İlgili Yapılan Bilimsel Çalışmalar

Türkiye'deki üniversitelerde Mahmut Ustaosmanoğlu'nun hayatı ve tasavvufi görüşleri ile alakalı müstakil bir çalışmanın yapılmadığını, bu alanda yapılan çalışmaların ağırlıklı olarak tasavvuf dışındaki alanlara ait çalışmalar olduğunu tespit ettik. İsmailağa Cemaati ve cemaatin en son şeyhi olan Mahmut Ustaosmanoğlu'na bir başlık açılarak yapılmış birçok çalışma vardır. Tezin içerisinde bu eserlere atıf yapılacaktır. Burada İsmailağa Cemaati'ni ve Mahmut Ustaosmanoğlu'nu konu edinen doktora ve yüksek lisans çalışmalarının yanında, gene bu çalışmaların sahipleri tarafından benzer konular çerçevesinde, yapılan tezlerden alıntılanarak bazı bilimsel makaleler yazılmıştır. Burada bu tezler hakkında kısa bilgiler vermek faydalı olacaktır.

Hüseyin Demir tarafından, 2013 yılında, Viyana Üniversitesinde Felsefe alanında, “*Die Naqşbandiyya unter besonderer Berücksichtigung des Naqşbandiyya-Scheichs Mahmut Ustaosmanoğlu*”² isimli doktora tezi yapılmıştır. 144 sayfalık tez kısmı ve 71 sayfalık ek bölümüyle birlikte toplamda 215 sayfadır. Tez dört bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde genel olarak Nakşbendiyye tarikatı hakkında bilgiler, Nakşbendiyye'nin sekiz düsturundan bahsedilerek silsilesi aktarılmıştır. İkinci bölümünde, Nakşbendiyye tarikatının kurucusu Muhammed Bahâeddîn Nakşbend'in hayatı, eğitimi, eserleri ve tasavvufi görüşleri ve Nakşbendiyye'deki bazı uygulamalar ele alınmış. Üçüncü bölümde, Osmanlı İmparatorluğu'nda Nakşbendiyye konusu

¹ Abdulaziz Bayındır, “Kur'an Işığında Tarikatçılığa Bakış”, Süleymaniye Vakfı Yayınları, İstanbul, 2015. Ahmet Öz, “Rûhu'l Furkân Tefsirindeki Bazı Yorumlara Eleştirel Yaklaşım”, *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Yıl 15, sy. 30, s. 407-427. DİB tarafından hazırlandığı iddia edilen rapora da bakılacaktır. <https://www.aydinlik.com.tr/diyanet-isleri-baskanligi-ndan-gizli-tarikat-raporu-1-devlet-eliyle-buyuduler-turkiye-agustos-2019#1>

² "Nakşbendiyye Şeyhi Mahmut Ustaosmanoğlu'nun Özel Yorumu ile Nakşbendiyye"

çerçevesinde o dönemdeki meşhur Nakşibendî mutasavvıflar hakkında bilgiler verilmiştir. Dördüncü ve son bölümde, Mahmut Ustaosmanoğlu'nun hayatı, silsilesi, kişiliği, eserleri ve sekiz başlık altında da tasavvufî görüşlerine yer vermiştir. Aynı bölümde, 100 tane mürid üzerinde yapılan ve müridlerin eğitim, sosyal, ekonomik ve politik durumlarını ortaya koyan anketin değerlendirilmesi yapılmıştır.

Fatma Baynal tarafından, 2016 yılında, “Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı, Din Psikolojisi Bilim Dalı”nda *“Kadınların Dinî Gruplara Yönelim Nedenleri ve Dinî Grupların Psiko-Sosyal ve Dinî/Manevî Etkileri”* isimli doktora tezi yapılmıştır. Doktora tezinde İsmailağa Cemaati ile birlikte, Menzil, Gülen ve Süleyman Efendi Cemaatleri ve Rıfâî tarikatına bağlı kadınların dinî gruplara katılmalarının psikolojik, dinî ve sosyal nedenleri sorgulanırken, aynı zamanda dinî grupların, bu gruplara bağlı kadınlar üzerindeki psiko sosyal, dinî ve manevi etkisinin tespit edilmesi amaç edinilmiştir.

Zehra Işık tarafından, 2020 yılında, “Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı, Din Psikolojisi Bilim Dalı”nda *“Modern Kentte Farklı Kadın Dindarlıkları: İstanbul Örneği”* isimli doktora tez çalışması yapılmıştır. Doktora tezinde, İsmailağa Cemaati'nin yanı sıra, merkezi İstanbul Fatih'te bulunan Cerrahî tekkesine mensup kadınlar üzerinde de çalışma yapılmıştır. Bu kadınların, dindarlıkları, cemaatlerine ya da tarikatlarına bağlanma süreçleri ele alınarak, bulundukları cemaate katılmadan önceki ve katıldıktan sonraki değişim süreçleri incelenmiş, popüler kültür ürünlerine karşı ortaya koydukları tutumları ele alınmıştır.

Selahattin Çankal tarafından, 2016 yılında, “Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı”nda, *“Türkiye’de Dinî Gruplarda Toplumsal Değişme Söylemi”* isimli yüksek lisans tezi yapılmıştır. Tezde, Menzil Cemaati'nin yayımladığı *Mostar* ve *Aile* dergileri ile, İsmailağa Cemaati'nin yayımladığı *Marifet* dergisi nitel bir araştırmaya tabi tutulmuştur. Tezin amacı olarak da dinî grup olarak görülen cemaatlerin toplumsal değişimler karşısındaki takındığı sosyal kontrol söylemleri ve bu söylemlerin neler olduğu üzerinde durulmuştur.

Fatma Zehra Özyağlı tarafından, 2018 yılında, İstanbul Şehir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü’nde, *“Examining the Formation of Women’s Identity in a Naqshî Community: the Case of İsmailağa”*³ isimli, İngilizce olarak yüksek lisans tezi yapılmıştır. Tezde İsmailağa Cemaati’nde kadınları konu edinmektedir. Cemaattteki kadın kimliği, cinsiyet ve kimlik özelinde ele almaktadır.

---

³ “İsmailağa Cemaati’nde Kadın Kimliğinin Oluşumu”

Filiz Kafadar tarafından, 2019 yılında, “İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Anabilim Dalı, Sosyoloji Bilim Dalı”nda, “*Gündelik Hayat Sosyolojisi Bağlamında Cemaatlerde Kadın: İsmailağa Örneği*” isimli yüksek lisans tezi yapılmıştır. Tezde genel olarak İsmailağa Cemaati’nin içinde kadınların aktif rolleri göz önünde bulundurularak, günlük hayatları sosyolojik olarak incelenip, toplumdaki etki düzeyleri ve dinî cemaatlere dair okumalar amaç edinilmiştir.

Tuba Kara tarafından, 2019 yılında, “İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü”nde, “*Kutsallaştırma Pratikleriyle Gündelik Yaşamın ve Mekânın Oluşumu: Fatih-Çarşamba Örneği*” isimli yüksek lisans tezi çalışması yapılmıştır. Tez İsmailağa Cemaati’nin merkezi konumundaki İsmailağa Camii ve çevresini mimari olarak nasıl kurgulandığı, kutsallaştırma pratiği olarak ele alınmıştır. Tez aynı zamanda, dinî ve kültürel ortaklığı bulunan cemaatin kent içinde mekân ve gündelik yaşam pratiklerini nasıl geliştirdiğini ortaya koymaktadır. Teze bakıldığında, saha çalışması ile bu yerlerde gözlemlerin yapıldığı, bunun sonucunda da bir cemaati bir arada tutan ve bu cemaate göre burayı kutsal ve özel yapan sebepler irdelenmiş, İsmailağa Camii ve etrafındaki sokaklar ve sosyal alanlar haritalanmıştır.

Azmi Çetin tarafından, 2019 yılında, “Yozgat Bozok Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslâm Bilimleri Ana Bilim Dalı”nda, “*Türkiye’de Yaşayan Cemaatlerin Mehdilik Algısı (İsmailağa Cemaati Örneği)*” adlı yüksek lisans tezi yapılmıştır. Tezde, Mehdilik kavramı ve tarihi süreç içerisinde Mehdilik kavramının seyri ele alındıktan sonra, İsmailağa Cemaati’nin genel olarak yapısı ve faaliyetleri kısaca zikredilmiştir. Tezde ayrıca Mahmut Ustaosmanoğlu’nun hayatı, hocaları, eserleri ve ilmî yönünden de konu ile alakalı olacak şekilde bahsedilmiş ve cemaatin sıklıkla kullandığı bazı kaynaklardan istifade edilerek Mehdî anlayışı incelenmiştir.

5. Tasavvufî Bazı Kavramlar

Mahmut Ustaosmanoğlu, sûfî geleneğin bir temsilcisidir. Kendisi, Nakşbendiyye tarikatının Hâlidîyye koluna mensup olan bir şeyhtir. Başında bulunduğu cemaatin müntesiplerine, her ne kadar Türkiye Cumhuriyeti’nde resmî olarak, tarikat faaliyetlerinin yapıldığı tekkeler kapalı olsa da şekil itibarıyla tasavvufî bir eğitim vermiştir. Bu bağlamda, konunun daha iyi anlaşılması için, tezin ana gövdesini oluşturan tasavvuf ve tarikatlarla alakalı bazı kavramlar üzerinde kısaca durmakta fayda vardır. Bu kavramların birbirine içerik olarak benzeme durumundan dolayı bu alana ilgi duyan kesimler tarafından birbirine karıştırma durumu olabilmektedir. Bu kavramlarla

ilgili geniş bilgileri, bu alanın uzmanları tarafından yazılmış eserlere bırakıp konunun tezle ilgili kısmını ele alacağız.

5.1. Tasavvuf

Tasavvuf kelimesinin kökeni konusunda farklı yaklaşımlar olmakla birlikte tasavvuf, Arapçada yün giymek anlamında bir kelimedir. Klasik bir tabirle kâl ilmi değil hâl ilmidir denilerek her mutasavvıf kendi hâlinin özetini, yansıtacak binden fazla tarif yapmışlardır.⁴ Genel olarak, kulun, rabbi olan Allah ile arasındaki ihsan olayının gerçekleşmesi ya da kulun ibadetlerinde ihsan vasfını kazanmasına yönelik yolları gösteren bir ilim dalı olarak tarif edilmektedir.⁵

Tasavvuf için, İslâm'ın deruni boyutunun en evrensel tezahürüdür denilebilir. İnsanın kendi nefsinin aşıp Allah'a ulaştığı yoldur. İslâm vahyinin biçimleri içinde, insanın varlığının dönüşümüne ve manevi faziletlere ulaşmaya yönelik yoğun bir manevi hayat adına vasıtalar sunar ve sonuçta Allah tasavvuruna sevk eder. Bu sebeple birçok mutasavvıf, tasavvufu İslâm'ın son Peygamber'inin manevi fazilete (ihsân) dâir sözleriyle tarif etmişlerdir. İslâm'ın esasen bir bilgi yolu olduğunu, yani aslında tasavvufun manevi metodunun, insan ile Allah arasındaki hayâli olmakla bir bakıma insanın benliği kadar gerçek olan bu boşluğu birleştirerek insan zekâsını merkeze almaktadırlar. İnsan, “teomorfik” bir varlık olup akıl, irade ve kelâm şeklindeki üç temel niteliği taşır. Akıl insan hali için merkezidir ve İslâm'da şehâdet ya da “iman ikrarı” (Lâ ilâhe illallah) olan içeriği yoluyla kurtarıcı bir nitelik kazanır; insan şehâdetle Mutlak'ı ve hakikatin tabiatını, dolayısıyla da kurtuluş yolunu bilir, Bununla birlikte irade unsuru da hesaba katılmalıdır. Çünkü mevcuttur ve insan onunla Mutlak'ın iradesine tâbi olmayı seçebilir. Kelâm ya da Allah'la konuşma, -genelde dua ya da tasavvuftaki zikir yoluyla insanın Mutlak'a dair bilincinin ve akılla iradeyi kendi özlerine sevk etmeyi gerçekleştirmenin vasıtaları haline gelir.⁶

⁴ Tasavvufun hem kelime hem de bu konudaki terim anlamları için, *Metinlerle Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, Ed. Zafer Erginli, Terc. Heyeti, Zafer Erginli, İlyas Karşı, Yavuz Köktaş, Nurettin Ödül, Rıfat Resul Sevinç, Salih Sabri Yavuz, Kalem Yayınevi, İstanbul, 2006, s.1008-1020. Hasan Kâmil Yılmaz, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2015, s.11-53. Osman Türer, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf*, Seha Neşriyat, İstanbul, 1995, s.13-26.

⁵ Ethem Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, “Tasavvuf Maddesi”, Anka Yayınları, Ankara, 2004, s.330.

⁶ Jean-Louis Michon, Roger Gaetani, *Aşk ve Hikmet Yolu Tasavvuf*, (William C. Chittick'in makalesi) Çev. Nurullah Koltas, İnsan Yayınları, 2012, İstanbul, s.51-52.

Tasavvufun dönemleri göz önüne alındığında ilk dönemlerde, dindarlığını samimi bir şekilde yaşamaya çalışan sûfilerin, Şeytan'ın hilelerine kanmadan halisane bir şekilde yaşama arzusunda olduklarını görmekteyiz. Bunu gerçekleştirebilme adına bu hayatın dışında kaldığını düşündükleri avam ya da başka bir tabirle dünya ehli ile kendi aralarına bir mesafe koymayı uygun görmüşler ve uygulamışlardır. Bunun sebebi olarak da dünya ehli dedikleri avamın, dünyaya ait zevk ve dünyevî faydaları tercih etmeleri ve nefsânî arzulara bağlı olmalarını gerekçe göstermişlerdir. Sûfiler, genel prensip olarak, birbirlerine dostluğu ve kardeşliği tavsiye etmişler, aralarında kurmuş oldukları bu kardeşlik bağları gereği sık sık bir araya gelmeleri, beraberce, zikir halkaları kurarak beraber zikir yapmaları, bazen de inziva mekânı olarak kullandıkları, o dönemde adı hankâh, daha sonra ise dergâh, sonrasında tekke ve zaviye diye adlandırılan yerler açmışlardır. Bu açılan yerlerin zamanla kendine göre kullanım usûlleri belirlenerek ilk dönemden itibaren âdâb ve erkânları ortaya çıkmış, bu konuları ele alan eserler de telif edilmiştir. Bazı dönemlerde bu kurumlar, daha sonraları daha sistemli eğitim kurumu haline gelecek olan medreselerin işlevlerini yerine getirerek, akaid, tefsir, hadis ve fıkıh ilimlerinin okutulduğu yerler haline gelmiştir. Buna bağlı olarak da kütüphaneler kurulmuştur. Bu kurumlar aynı zamanda şifahane, misafirhane ve tabhane olarak da kullanılarak çok fonksiyonel birer yapı haline gelmişlerdir. Bu tekkelerin başındaki şeyhlerin tasavvufi hallerine göre farklı tasavvufi yorumlar ortaya çıkmış, bu farklı anlayış ve uygulamalar bu alana ilgi duyan insanların bu meşrep farklılıklarına göre kendi yapısına uygun bir tekkeyi ve onun uygulama biçimini tercih edebilme imkânlarını doğurmuştur.⁷

Tasavvuf bir hâl ilmi olması sebebiyle bu alanla alakalı oldukça fazla eser vücuda gelmiştir. Mutasavvıflar gerek kendi müridlerinin eğitime yönelik gerekse de kendi tarikatlarının ve özellikle kendi meşreplerinin usulüne yönelik eserler kaleme almışlardır. Bu eserler kütüphanelerde önemli bir yekûn oluşturmuştur.⁸

Şüphesiz sûfilik yorum olması itibariyle İslâm'a ait bir mekteptir. Böyle olmasının yanında bazı yönleriyle diğer farklı evrensel düşünce mektepleriyle ve diğer evrensel bazı görüşlerle de benzerliklere sahip olması doğaldır. Sûfiliğin, felsefe ekolleri içerisinde, dinler tarihi veya bazı edebiyat akımları ile yakınlaştığı veya benzer konuları ele aldığı olmuştur. Kültürlerin ortak konuları ele alması sonucu aralarındaki benzeşmeler, birisinin diğerinden çalıntı olduğu sonucunu vermez. Bu durum, biri

⁷ Reşat Öngören, "Tasavvuf" *DİA*, İstanbul, 2011, c. 40, s. 119-126.

⁸ Tasavvuf konusundaki yazılmış eserlerle alakalı kapsamlı bir çalışma için, Mustafa Aşkar, *Tasavvuf Tarihi Literatürü*, İz Yayıncılık, İstanbul, 2015.

Batı'da yaşayan, diğeri ise Doğu'da yaşayan iki insanın ortak yemek kültürü ya da doğaya yönelik ortak tavır almaları gibi değerlendirilebilir.⁹

5.2. Tarikat

Arapça bir kelime olan tarikat yol anlamında bir usulü ya da bir metodu ifade etmektedir. Bu yolda şeyh adı verilen bir yol göstericinin rehberliğinde, bu yolun tâlibi olan mürid diye isimlendirilen istekli kişinin, ihsan diye tabir edilen ve sürekli Allah'ı tefekkür bilincini kazanmak ve rabbine ulaşma hususunda takip edilen metoda tarikat denir. Tarikat eğitiminde, Allah'a kavuşmak amacıyla, kişinin yapmak zorunda olduğu farzlara ek olarak sünnetlerin ve sonrasında da nafilelerin uygulanmasına ağırlık verilmektedir. Tasavvufun ilk dönemlerinde sûfiler, kendilerinden çok daha fazla tecrübe sahibi olduğunu düşündükleri diğer sûfilerin tecrübelerinden faydalanmakla yetinmişler, günümüzdeki gibi henüz sistemli bir tarikat kurmamışlardı.¹⁰ Daha sonraki süreçlerde bu Tasavvufî hareketlerin genelde ilk şeyhinin adıyla anılan sistemli bir kurum halini aldıklarını söylemek mümkündür.

Tarikat, bir grup hareketi olması itibariyle, tarikata girmek isteyen mürid açısından ikinci bir sosyalleşme sürecine sahiptir. Tarikat içerisinde, bir nevi grup davranış formları, değerleri geliştirdiğini gözlemlemek mümkündür.¹¹

Tarikatlar asırlarca İslam dünyasında aktif bir rol almışlardır. Aynı şekilde günümüzde de her ne kadar bazı bölgelerde resmî olarak kabul görülmese de canlılığını sürdürmektedir. Günümüzde, Orta Asya'da, Güneydoğu Asya'da, Çin'de, Kuzey Kafkasya'da, Balkanlar'da, Hint alt kıtasında, Orta Doğu Arap ülkelerinde, Kuzey Afrika başta olmak üzere, Afrika'nın iç bölgelerinde küçüklü büyüklü gruplar halinde varlığını sürdürmektedir.¹²

Daha önceki dönemlerde tarikatların Türkiye'de fazla yaygın olmadığı dönemlerde, tarikata girmek isteyen kişi şeyh efendiye ulaşmakta sıkıntı yaşamıyordu. Mürid adayının bizzat şeyhten ders alıp tarikata girmesi söz konusu iken, günümüzde mevcut üyelerin artması sebebiyle tarikata giriş dersleri ve bu derslerin ne şekilde

⁹ Mahmud Erol Kılıç, *Sûfî ve Şiir*, İnsan Yayınları, İstanbul, 2014, s. 12.

¹⁰ Ethem Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, "Tarikat Maddesi", Anka Yayınları, Ankara, 2004, s.329.

¹¹ Niyazi Usta, *Menzil Nakşiliği, Sosyolojik Bir Araştırma*, Töre Yayıncılık, Ankara, 1997, s.133.

¹² Dünyanın değişik bölgelerindeki tarikatların faaliyetleri ile ilgili geniş bilgi için, Alexandre Popoviç, Gilles Veinstein, *İslam Dünyasında Tarikatlar*, Terc. Osman Türer, Sûf Yayınları, İstanbul, 2004. Bu eser, 1982 yılında Paris'te yapılan uluslararası bir bilimsel toplantıda sunulan tebliğlerin metinlerinden oluşmakta olup, İslam dünyasında tarikatları ele alan, birbirinden farklı yazara ait 16 adet tebliğ metni vardır ve her biri farklı bir bölgeyi ele almaktadır.

yapılacağına dair tarifler vekil denilen, şeyhin kendisine ders verme yetkisi verdiği kişiler tarafından gerçekleştirilmektedir.

5.3. Nakşbendîlik

Nakşbendîlik ya da Nakşbendiyye tarikatı, “Hâce Muhammed b. Muhammed el-Buhârî” (v.791/1389), kısaca Bahâeddin Nakşbend, tarafından kurulan, Hz. Peygamber’den sonra silsilesinin ilk halkası, Hz. Peygamber’in en yakın dostu ve ilk halifesi, eşsiz bir manevi makamın da sahibi Hz. Ebû Bekir es-Sıddîk olan ve hâfî zikre dayalı tasavvufî ekolün adıdır.

Bahâeddin Nakşbend, Abdülhâlik Gucdüvânî’nin (v.617/1220[?]) kurduğu ve gizli zikri esas alan Hâcegân tarikatının zamanla zayıfladığı bir dönemde, bu prensipleri ihyâ ettiği için, tarikatın kurucusu kabul edilmiş,¹³ kendisinden sonra silsilesi, Nakşbend, yani “kalbe Allah’ın ismini nakşeden” lakabından yola çıkılarak Nakşbendiyye diye isimlendirilmiştir.

Hâcegân ekolü, kendilerinin hem Hz. Ali’ye (r.a.), hem de Hz. Ebû Bekir’e (r.a.) ulaşan iki silsilesinin olduğu beyan etmiştir. Hz. Ali’ye (r.a.) ulaşan silsileye, içinde Ehl-i Beyt’ten birilerinin olması münasebetiyle, “Silsiletü’z- Zeheb” dense de sonraki dönemlerde Hz. Ebû Bekir’e (r.a.) ulaşan silsile ön plana çıkmıştır. Bir nevi Alevî soya değil de Bekrî soya vurgu yapılmıştır. Silsileye Ca’fer-i Sâdık’ın yerleştirilmesi, Şia’ya muhalefet etmekle birlikte Ehl-i Beyt’e olan sevginin devam ettiğinin göstergesidir. Hz. Ebû Bekir’e (r.a.) olan bu nisbet vurgusu aynı zamanda cehrî (sesli) zikirden daha çok hâfî (sessiz) zikri de vurgulamak anlamına gelmektedir. Dolayısıyla, Nakşbendiyye, kaynağını Hz. Ali’ye (r.a.) dayandıran diğer tarikatlardan bu şekilde ayrılmaktadır.¹⁴

Nakşbendiyye tarikatı, bazı şeyhlerinin daha etkin olması sebebiyle dönem olarak, “Hz. Ebû Bekir’den (r.a.) (v.13/634) Bâyezîd Bistâmî’ye (v.261/875) kadar *Sıddîkiyye*, Bâyezîd-i Bistâmî’den, Abdülhâlik Gucdüvânî’ye (v.617/1218-1220) kadar *Tayfûriyye*, Gucdüvânî’den, Muhammed Bahâeddin Nakşbend’e (v.791/1389) kadar *Hâcegâniyye*, Bahâeddin Nakşbend’den, Ubeydullah Ahrâr’a (v.895/1490) kadar *Nakşbendiyye*, Ubeydullah Ahrâr’dan, İmam Rabbânî’ye (v.1034/1625) kadar *Ahrâriyye*, İmam Rabbânî’den Şemseddin Mazhar’a (v.1195/1781) kadar *Müceddidiyye*,

¹³ Necdet Tosun, Necdet Tosun, *Bahâeddin Nakşbend Hayatı, Görüşleri, Tarikatı*, İnsan Yayınları, İstanbul, 2015, s. 31-33.

¹⁴ Hamid Algar, *Nakşibendilik*, Çev. Cüneyd Köksal, Ethem Cebecioğlu, v.d. İnsan Yayınları, İstanbul, 2019, s. 15-19, Ayrıca Bk. Necdet Tosun, *a.g.e.*, s. 31-34.

Şemseddin Mazhar'dan, Mevlânâ Hâlid el-Bağdâdî'ye (v.1242/1826) kadar *Mazhariyye*, Mevlânâ Hâlid'den sonra da *Hâlidîyye* şeklinde isimlendirilmiştir.”¹⁵

Tasavvuf tarihinin ilk dönem eserlerinde Hz. Peygamber'e ulaşan yazılı bir silsile yoktur. İhtimal odur ki, ilk dönemlerde, şekilden çok manaya değer verilmesi sebebiyle silsileler, sözlü olarak aktarılmış olup, tarikatların artık köklü ve müesses olmaya başladığı dönemlerde sahte şeyhlerin de ortaya çıkmasıyla bu dönemlerde yazılmasına ihtiyaç duyulmuştur. Bilinen ilk silsilenin, Ca'fer Huldî'yi (v. 348/959), Enes b. Mâlik (r.a.) üzerinden Hz. Peygamber'e ulaştıran silsile olduğu tespit edilmiştir. Kuşeyrî (v. 465/1072) de şeyhi Ebû Ali ed-Dekkâk'ın tarikat silsilesini tabiin üzerinden Hz. Peygamber'e ulaştırırken, bu ilk iki silsile de Hz. Ali (r.a.) veya Hz. Ebu Bekir (r.a.) üzerinden Hz. Peygambere ulaşmamaktadır. Hâcegân'ı peygamberimize ilk kez Abdulhâlik Gucdüvânî'ye ait olduğu belirtilen “*Makâmât -ı Yûsuf-i Hemedânî*” adlı eserde, Hz. Ebû Bekir (r.a.) üzerinden bağlandığı görülmektedir.¹⁶

Nakşbendî tarikatının silsilesinin Peygamberimiz ile 30. şeyhi “Mevlânâ Hâlid el-Bağdâdî”ye kadar ortak olan silsilesi şu şekildedir:

- “1. Hz. Muhammed (s.a.v.)
2. Ebû Bekir Sıddık (v.13/634),
3. Selmân-ı Fârisî (v.35/655),
4. Kâsım bin Muhammed (v.102/720),
5. Ca'fer-i Sâdık (v.148/765),
6. Bâyezîd-i Bistâmî (v.234/848),
7. Ebü'l Hasan Harakanî (v.425/1033),
8. Ebu Ali Farmedî (v.477/1084),
9. Yusuf Hemedânî (v.535/1140),
10. Abdülhâlik Gucdüvânî (v.617/1220[?])
11. Ârif Rivgerî (v.634/1236),
12. Mahmûd Fağnevî (v.715/1315/6),
13. Ali Râmitenî (v.721//1321),
14. Muhammed Baba es-Semmâsî (v.736/1335/6),
15. Seyyid Emîr Külâl (v.772/1370),
16. Şâh-ı Nakşbend Muhammed Bahâeddîn (v.791/1389),

¹⁵ Selçuk Eraydın, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul, 2017, s. 374-375. Ayrıca Bk. Ed. Zafer Erginli, a.g.e., s.740.

¹⁶ Bu konuda daha geniş bilgi için Bk. Necdet Tosun, a.g.e., s. 31-34. Ayrıca, Necdet Tosun, “Silsile” *DİA*, İstanbul, 2009, c.37, s. 206-207.

17. Alâeddîn Attâr (v.802/1400),
18. Ya'kûb Çerhî (v.851/1447),
19. Ubeydullah Ahrâr (v.895/1490),
20. Muhammed ez-Zâhid Bedahşî (v.936/1529),
21. Dervîş Muhammed (v.970/1562),
22. Hâcegî Emkenekî (v.1008/1599),
23. Hâce Muhammed Bâkîbillah (v.1014/1605),
24. İmâm-ı Rabbânî el-Müceddî (v.1034/1624),
25. Muhammed Ma'sûm bin Ahmed Fârûk (v.1098/1687),
26. Seyfüddîn b. Muhamed Ma'sûm (v.1100/1689),
27. Seyyid Muhammed Bedvânî (v.1135/1723),
28. Şemsuddîn Habîbullah Mirza Cânân Mazhâr (v.1195/1781),
29. Abdullah ed-Dihlevî (v.1240/1824),
30. Mevlânâ Hâlid el-Bağdâdî (v.1242/1827)."¹⁷

Nakşbendiliğin Hâcegân yolunun tasavvufî anlayışını özet mahiyetinde ifade eden ve bu tarikata intisap eden müridin günlük yaşamında uygulaması gereken “Kelîmât-ı Kudsiyye” denen on bir tane esası vardır. Bunların ilk sekiz tanesi daha önceden biliniyor uygulanırken Abdülhâlik Gucdüvânî tarafından sistemli hale getirilmiştir. Sonraki üç tanesi de kimin tarafından ortaya konulduğu bilinmemekle birlikte, Bahâeddîn Nakşbend (v.791/1389) tarafından ortaya konulduğu iddia edilmiştir. Farsça terimlerle ifade edilen bu on bir esas şu şekildedir: “1- *Hûş der dem* (her nefes alışverişte bilinçli olmak), 2- *Nazar ber kadem* (yürürken önüne bakmak), 3- *Sefer der vatan* (kötü huylardan iyi huylara doğru yolculuk), 4- *Halvet der encümen* (toplum içinde yalnız, halk içinde Hak ile olmak), 5- *Yâd kerd* (Allah'ı zikretmek), 6- *Bâz geşt* (nefesi tutarak icra edilen kelime-i tevhid zikrinde nefesi salarken İlâhî ente maksûdî ve rızâke matlûbî demek), 7- *Nigâh dâşt* (kalbi dünyevî düşüncelerden korumak), 8- *Yâd dâşt* (Allah'ı hatırlama halinin dâimî olması), 9- *Vukûf-i zamânî* (içinde bulunulan halin bilincinde olmak), 10- *Vukuf-i adedî* (zikir esnasında sayıya riayet etmek), 11- *Vukuf-i kalbî* (zikir esnasında kalbe teveccüh edip zikrin mânasının bilincinde olmak). ”¹⁸

¹⁷ Selçuk Eraydın, a.g.e., s. 373-374. Sâlih Özcan, *Muhammed Râşid Erol'un Hayâtı, Tarikatı ve Tasavvufî Görüşleri*, yüksek lisans tezi, Dan. Mustafa Salim Güven, Kahramanmaraş, 2017, s. 111. Bu kaynaklarda geçen, isim ve ölüm tarihlerindeki bazı hatalar ve farklılıklar DİA kaynağına göre tashih edilmiştir.

¹⁸ Ali b. Hüseyin es-Sâfi, *Reşahat Aynu'l Hayat*, Çev. Seyfettin Oğuz, Furkan Yayınevi, 2013, s. 63-78, Mehmet Zahit Kotku, *Tasavvufî Ahlâk* (5 cilt), Server Yayınları, İstanbul, 2017, s. 119-126, Selçuk Eraydın, a.g.e., s. 375-380, Necdet Tosun, a.g.e., s. 334-338.

5.4. Tekke

Tasavvufî düşüncenin ortaya çıktığı ilk dönemlerde adından söz edilmeyen tekke, daha sonraki dönemlerde, tasavvufun bir yaşam biçimi olarak belirginleştiği ve artık teşkilatlı bir yapı arz ettiği dönemlerden sonra fonksiyonel olarak farklı isimler almaya başlamıştır. İlk önceleri ribat, daha sonra hankâh diye adlandırılan yerler, tekke ve zaviye olarak kullanılmaya devam etmiştir. Tekke; kelime anlamı olarak bir yere dayanma ve dayanılacak yer anlamlarına gelmektedir. Tekkelerin ilk dönemlerinin daha sade ve basit tarzda inşa edildikleri, daha sonraki zamanlarda daha kompleks bir yapıya büründükleri anlaşılmaktadır.

Tekke genel bir kullanım olarak küçük ya da büyük tarikat yapılarını ifade eden bir kelimedir. Osmanlılarda, kullanım farklılıkları sebebiyle yapıları da farklılık arz etmiştir. Zamanla her tarikatın tekkesi o tarikata özel, Mevlevihane, Kadirhâne, Gülşenhâne ve Kalenderhâne gibi isimler almıştır. Tarikatların içindeki statüsüne göre de zâviye ve âsitâne gibi isimler almıştır. Tasavvuf kurumlaştıktan sonra tekkelerin de yapılmaya başlandığını, ilk olarak yedinci ve sekizinci yüzyıllar arasında artık Tasavvufî düşüncenin de farklılaşması neticesinde bu farklılığa paralel olarak farklı tarzlarda tekkelerin inşa edildiğini görmekteyiz.¹⁹ Günümüzde resmî olarak Türkiye’de böyle bir kurum olmamakla birlikte, tarikatların, camiiler haricindeki zikir ve tarikat sohbetlerinin yapıldığı mekânları ifade eder.

Dinin olmazsa olmaz dediğimiz esasları vardır. Bunlar, farzlar ve haramlardır. Bu iki konuya dikkat ederek hayatına devam eden bir Müslüman hedeflediği noktaya bir şekilde ulaşabilir. Ancak sözü edilen yolculuğu tasavvufî bir neşve ile yapmayı düşünenlerin başka bir şey daha yapması gerekir ki o da bu yolda kendisini irşâd edecek olan tecrübeli bir şahsı bulmak ve onunla beraber bu yürüyüşü sürdürmektir. Yani tasavvufî yol, kendimizin yeni bulacağı usullerle veya kitaplar okuyarak, konu ile ilgili belgeseller izleyerek elde edilebilecek bir yol değildir. Tekke eğitiminin başlama yaşı yoktur. Bu yola çok erken yaşlarda girenler olduğu gibi, medrese tahsilini tamamladıktan sonra geç bir dönemde böyle bir tercih yapanlar da vardır. Belli bir yaşa kadar kendisini meşgul eden yoğunluk sebebiyle tekkeye gelme fırsatı yakalayamamış derviş olabileceği gibi, bu şekilde dervişliğin şartlarını yerine getiremediği için bu yoldan sonradan ayrılanlar da olabilmektedir.²⁰

¹⁹ Mehmet Ulukan, "İslam Kentleri ve Kentleşme Olgusunun Gelişiminde Bir Odak Noktası Olarak Tekkeler". *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* / 31, 2013, s. 59-71.

²⁰ Mustafa Kara, "Tekke Eğitimi ve Literatürü". *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* / 12 (Eylül 2008): 107-138.

Evliya Çelebi'nin meşhur eseri *Seyahatnâme*'de Osmanlılar dönemindeki tekkelerle alakalı birtakım bilgiler vardır. Bu bilgilerden o dönemdeki bazı tekkelerin ziraat yapmaya uygun geniş arazilere sahip olduğunu ve bu tekkelerin zengin vakıflarla desteklendiğini öğrenmekteyiz. Ayrıca bu tekkelerin birçok odalardan oluştuğunu, içinde abdesthane, mescit, kütüphane, mutfak, misafirhane, bağ bahçe, ambar, ahır gibi sosyal yaşamın ihtiyacı olan birimlerin olduğunu öğrenmekteyiz.²¹

5.5. Cemaat

Cemaat sözcüğü kelime olarak, çok sayıda insan, ağaç, bitki anlamına gelir. Aynı şekilde, aynı amaç doğrultusunda bir araya gelmiş insan topluluklarına da cemaat denir. Ayrıca toplumda karar verme otoritesini doğrudan veya dolaylı olarak etkilemek amacıyla siyasi, sosyal veya ekonomik faaliyetlerde bulunan ortak çıkarlara sahip insan gruplarını da ifade eder. İnsanlar hayatlarını tek başına sürdürebilecek şekilde değil de daha çok birbirinin ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla sosyal bir varlık olduğu herkes tarafından bilinmektedir. Asıl olan bu birlikteliğin sağlıklı bir oluşum ile sürdürülebilir olmasıdır. Bu durumda toplum, birbiri ile çatışmadan barış içerisinde hayatını kolaylaştıracak sosyal kurumları da inşa etmiş olacaktır.

Kur'an-ı Kerim'de, İslam'ın en temel ibadeti kabul edilen günlük namaz ibadeti, bireysel olarak yapılabildiği gibi birlikte yapılması esastır. (Bakara 2/43) Cuma, bayram ve cenaze namazları sadece cemaatle eda edilebilecek namazlardır. Kur'an, müminleri Allah'ın kitabını esas alıp, ona sınıksız yapışarak birlik olmalarını, Allah ve Rasûlüne itaat edip birbirleriyle çekişmemelerini, aksi takdirde korkuya kapılıp güçlerini kaybedeceklerini söyler. (Enfâl 8/46)

Kur'an-ı Kerim'de cemaatin zıddı olan tefrika, birçok âyette farklı kullanım şekilleriyle beraber olumsuz bir şekilde bulunmaktadır. (Âl-i İmrân 105, Şûrâ 14, Beyyine 4). Parçalanıp bölünmenin dini tebliğ etme hususunda bunu ortadan kaldıracak husus olduğu ve bunun daha önceki ümmetlerde de olumsuz sonuçlar doğurduğunu örnekleriyle açıklar. (Rûm 32, ayrıca Bk. Âl-i İmrân 105, En'âm 159). Hz. Peygamber'in hadislerinde de tefrikanın kınandığını ve müslümanların birlik içinde olmalarının vurgulandığını görmekteyiz. (Müslim, Birr, 32, 65, 66) Hadis-i şerîflerde ise cemaat kavramı, namaz için bir araya gelen topluluk anlamında kullanıldığı gibi,

---

²¹ M. Baha Tanman, Sevgi Parlak, "Tekke" *DİA*, İstanbul, 2011, c.40, s. 370-379.

aynı zamanda İslam dinine mensup olanlar ve siyasi birlik anlamlarında kullanılmaktadır.²²

Dinin nihaî gayesi, insanları cemaat haline getirerek selamete erdirmektir. O yüzden denebilir ki dinin ana gayelerinden birisi, insanın selameti için cemaat inşasıdır. Modern çağda Yahudilik ve Hristiyanlığa karşı seküler din olarak çıkan komünizmin *community=cemaat* kelimesinden gelmesi tesadüf değildir. Nebî, sünneti aktardığı sohbetle cemaati kurar; sünnet ve cemaati tasavvuf yaşatır. Dolayısıyla sünnet/tasavvuf münasebeti, cemaat/sohbet ayırımına tekabül eder; tarikat sohbeti, fertleri sünnet cemaatine götürür. Nakşbendîliğe “ashâb ve sohbet tarikatı” denmesi bu yüzdendir. Hem cemaat hem tarikat mânâsında kullanılan uhuvvet tabiri, cemaatin ancak tasavvuf tarafından kurulabileceğini gösterir.²³

Önceki dönemlerde devlet, medrese, tarikat ve vakıf gibi kurumsallaşmış yapıların eğitim, yardımlaşma, tebliğ, terbiye ve irşat gibi işlevlerini görmek üzere ortaya çıkmalarını göz önünde bulundurduğumuzda, günümüzdeki tarikatları toplumsal yapı içerisinde cemaat olarak değerlendirmek mümkündür. Bugünkü tarikatlar da büyük ölçüde cemaatlerin işlevini yerine getirmektedir.²⁴

Türkiye’de bazı cemaatlerin gelişen süreç içerisinde değişim dinamiğini tam olarak algılayamadıkları söylenebilir. Cemaatlerin ve tarikatların önde gelenlerinin eskiye ait kültürel yapı ile iktidarını kaybetmekten korkarak değişime direndikleri düşünülp eleştirilmektedir. Bunun sebebi olarak da geçmişten kalan kabile asabiyesini terk edemedikleri düşünülmektedir. Diğer taraftan modern hayatın getirdiği nimetlerden vazgeçmeden kamusal alanın siyasî ve ekonomik faaliyet alanlarında aktif olma isteğinin baskın bir şekilde hissedildiği gözlemlenmektedir. Bu da onlara yönelik eleştiri konusudur.²⁵ Gerek Kur’an-ı Kerimde gerekse hadislerde birlik ve beraberlik üzerine vurgu yapılmış olmasına rağmen, mezhep veya cemaat taassubu bu birlik ve beraberliğe engel olarak görülmektedir.²⁶ Köyden kentlere yoğun bir şekilde göç eden, şehirleşme problemi yaşayarak, hâlâ kır yaşamının etkisinden kurtulamamış ve kentte ümit ettiği yaşamı bulamayan insanların oluşturduğu cemaatler ile aydınlanma arasındaki ilişkinin paradoksal bir ilişki olduğu, böyle bir durumda meydana gelen egemenlik ve sömürü savaşlarının neticesi olarak milyonlarca insanın hayatını kaybetmesi, şehre yeni gelen

²² Tuncay Başoğlu, “Tefrika” *DİA*, İstanbul, 2011, c. 40.

²³ Bedri Gencer, “Tasavvufun Cemaat İnşası”, *Akademiar Dergisi*, 2018, sy. 4, s. 85-144.

²⁴ İshak Torun, “Tarikat ve Cemaatlerin Siyasetle İlişkisi”, *Balkan Sosyal Bilimler Dergisi*, 2020, 9 (17), s.84.

²⁵ İshak Torun, a.g.m. s.85.

²⁶ Fevzi Rençber, “İslam Birliği İnşasında Bir Engel Olarak Mezhep-Cemaat Taassubu ve Çözüm Yolları”, *Mezhep Araştırmaları Dergisi*, 2017, sy. 10, s. 77-102.

bu insanları aydınlanmanın hedeflediği toplumsal modelden farklı olarak cemaat oluşumlarına sevk ettiği düşünülmektedir.²⁷

6. Osmanlılarda Nakşbendiliğin Girişi ve Yaygınlaşması

Nakşbendiyye silsilenin Mahmut Ustaosmanoğlu'na geliş sürecinde bu tarikatın Osmanlılara girişi ve gelişimine kısaca değinmek, Nakşbendiyye'nin bu coğrafyadaki durumuna ışık tutması açısından önemlidir.

Birkaç kıtada altı asırdan fazla bir süre hüküm sürmüş Osmanlı Devleti'nin kuruluşunun, görülen bir rüya ile ilişkili manevî bir işaretle olduğu herkes tarafından bilinmektedir. Bazı kaynaklarda Osman Gâzi'nin (v.726/1326) Ahî veya Vefâî dervişi olan Şeyh Edebâli'nin (v.726/1326) evinde misafir kaldığı bir gün, duvarda asılı duran Kur'an-ı Kerim'e karşı ayaklarını uzatarak yatmaktan hayâ etmesini, devletin kuruluşundaki ruhun mânâya hürmet göstermesi şeklinde yorumlanmıştır. Avusturyalı Osmanlı tarihçisi Paul Wittek (v.1978) gibi bazı tarihçiler, Osmanlı'yı kelimenin tam anlamıyla "Derviş Devlet" olarak nitelendirmişler, başlangıçta bir beylik olan Osmanlı'nın bir cihan devleti haline gelmesi sürecinde tasavvuf ehlinin büyük bir payı olduğunu belirtmektedirler.²⁸

Osmanlı Devleti'nin ilk dönemlerindeki Tasavvufî cereyanlara bakıldığında anlaşılan odur ki, bazı dinî kurumlar kendisine duyulan ihtiyaçtan ortaya çıkmış, ortaya çıkış amacına uygunluğu nispetinde de devamlılığı söz konusu olmuştur. Eğer ki kuruluş amacına uygun olarak fonksiyonlarını devam ettirmez ve hali hazırdaki sosyal ihtiyaçları karşılayamazsa önemini yitirip çökmüştür. Osmanlı'nın kuruluş döneminde tasavvufa da büyük bir misyon yüklenmiş, daha sonrasında da bu görevin ihmal edilmesi durumunda tartışmalı bir konuma düşmüştür.²⁹

Padişahlar, sefere çıktıkları orduyla birlikte, askerin moralini ve maneviyatını takviye etmek için, toplumun saygı duyup hürmet gösterdiği ve etrafında sevilen bir tarikat şeyhini yanların götürmeye gayret göstermişlerdir. Alman yazar Mayer, bu durumu, kazasker ve ordu kadılarının şeriatın uygulanmasından sorumlu iken, şeyh ve dervişlerin de ordunun moralinden sorumlu oldukları şeklinde açıklamıştır. Bunun bir örneği olması bakımından Kânûni Sultan Süleyman'ın Belgrad'a gerçekleştirdiği ilk

²⁷ Murat Toprak, "Aydınlanma ile Cemaat Arasındaki Paradoksal İlişki", *Nişantaşı Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2019, sy. 7, s. 30-41.

²⁸ Ömer Yılmaz, "Osmanlı'da Padişah Sufî İlişkisi: Yıldırım Bâyezid-Emir Sultan Örneği", *Akademik İslam Araştırmaları Dergisi*, 2017, c. 2, sy. 2, s. 139.

²⁹ Mustafa Aşkar, "Osmanlı Devleti'nde Alim-Mutasavvıf Prototipi Olarak; İlk Şeyhülislam Molla Fenari ve Tasavvuf Anlayışı", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1997, c. 37, sy. 1, ss. 388-389.

seferine giderken Nakşî şeyhi Yorgancı Efendi'yi (v.977/1569) yanında götürmüş, son seferi Zigetvar'a giderken yine Bahri Dede'yi ve Sofyalı Bâlî Efendi'yi (v.960/1553) beraberinde götürmüştür. Tasavvuf ehlinin bu seferlerde askere büyük moral kaynağı olacak şekilde askerin zaferi için onlara duâ etmiştir.³⁰

XIV. yüzyılın ikinci yarısında, Nakşbendiyye tarikatının Anadolu topraklarına ilk girişinin, Amasya'da hicrî 807/1404 tarihinde, Bahâeddîn Nakşbend'in halifesi "Buharalı Hâce Rükneddin Mahmud" tarafından üstlenilen, Mahmud Çelebi Tekkesi ile başladığı anlaşılmaktadır. Nakşbendiyye tarikatının İstanbul'da tespit edilen ilk tekkesinin de Hâce İshak Buhârî-i Hindî'nin talebiyle Fâtih Sultan Mehmet tarafından Aksaray'da kurulduğu ve giderlerinin de padişahın vakfından karşılandığı Hindîler Tekkesi olduğu anlaşılmaktadır. Ancak Nakşbendiyye tarikatının Anadolu ve Rumeli'de yayılmasındaki en büyük faaliyeti Ubeydullah Ahrâr'ın (v.895/1490) halifesi ve aslen Kütahya'nın Simav ilçesinden olan Abdullah-ı İlâhî (v.896/1491) vasıtasıyla gerçekleşmiştir.³¹

Abdullâh-ı İlâhî, Ubeydullah Ahrâr'dan seyrüsülûkünü tamamladıktan sonra müridinin işaretiyle Anadolu'ya dönüp Simav'da dergahını kurarak irşadına başlamıştır. Medrese ilimlerine de vakıf olması sebebiyle çevresine birçok insan toplanmış şöhreti İstanbul'a kadar ulaşmıştır. İstanbul'a davet edilmiş ancak bu davete hemen icabet etmemiştir. Dönemin padişahı Fâtih Sultan Mehmed davetinde ısrarcı olunca, Semerkant'tan beraberinde Anadolu'ya gelen müridi olan Emîr Ahmed-i Buhârî'yi kendisinden önce İstanbul'a göndermiş, Fâtih'in vefat etmesinden sonra Manisalı Kazasker Çelebi Muhyiddin'in gene ısrarla davet etmesiyle bu sefer İstanbul'a gitmiştir. Kazasker Çelebi Muhyiddin'in kendisine ve dervişlerine hazırladığı yerde oturmak yerine metruk vaziyetteki Zeyrek Medresesi'ni ihya ederek orada oturmaya başlamıştır. Kısa bir sürede etrafında büyük kalabalıklar oluşunca Selânik'e 40 km. uzaklıktaki Vardar Yenicesi'ne yerleşmiş, ölümüne kadar da burada irşat vazifesini gerçekleştirmiştir.³²

Yavuz Sultan Selim dönemine baktığımız zaman, padişahın hususi hocası olan Halîmî Çelebi'nin de Nakşbendiyye'ye bağlı olduğunu ve aynı kişinin Kanûnî Sultan Süleyman'ın da şehzadeliği sırasında eğitimini üstlendiğini görmekteyiz. Kanûnî'nin tasavvuf dersi aldığı tarikatların içinde Nakşbendiyye de vardır. Abdullah-ı İlâhî'den sona İstanbul'daki halifesi Emir Ahmed Buhârî'nin Fatih'te, Edimekapı'da ve

³⁰ Ömer Yılmaz, a.g.m., s. 141.

³¹ Semih Ceyhan (Ed.), a.g.e., s. 78-79. Ayrıca Bk. Reşat Öngören, *Osmanlılarda Tasavvuf*, İz Yayıncılık, İstanbul, 2012, s.117.

³² Mustafa Kara, Hamid Algar, "Abdullah-ı İlâhî", *DİA*, İstanbul, 1988, c.I, s. 110-112.

Ayvansaray'da kurdurmuş olduğu tekkeleri ve yetiştirdiği halifeleri vasıtasıyla Nakşbendiyye, XV. yüzyılın sonlarından itibaren İstanbul başta olmak üzere birçok şehirde yayılmıştır. Nakşbendiyye'nin medrese çevrelerinde rağbet edilen tarikatına, XVI. yüzyılda Taşköprizâde, Lâmiî Çelebi, Kanûnî'nin şehzadesi Mustafa'nın da hususi hocası olan Muslihuddin Mustafa Sürûrî gibi önde gelen birçok ünlü âlim intisap edip ders almıştır.³³

Nakşbendiyye tarikatı, XVII. Yüzyılda, başta İstanbul olmak üzere Anadolu'nun tamamında, bir kolu olan Ahrârîyye'ye mensup şeyhler tarafından temsil edilmiştir. İstanbul'da, Fatih, Ayvansarây, Edirnekapı Emir Buhârî tekkeleri yanında, Hekim Çelebi, Hindîler tekkelerinde faaliyet gösterirken Diyarbakır, Bursa ve Amasya gibi şehirlerde Nakşi tekkeleri faaliyet yürütmüştür.³⁴

18. yüzyıla baktığımızda, "Müstakîmzâde Sadeddin Süleyman Efendi", (v.1202/1787) Lâlizâde Abdülbâki gibi, bir taraftan Nakşî diğer taraftan da Melâmî olan sûfilerdendir. Hat sanatı ile meşhur olan Müstakîmzâde'nin elliden fazla eserinin olduğunu belirtmek gerekir. Müstakîmzâde' den sonraki 19. asır Nakşbendîleri genellikle Hâlidî Nakşîlerdir.³⁵

Mevlânâ Hâlid'in bir kısım müridleri tarikatın onun tarafından kurulan kolunu Kürt nüfusunun bulunduğu bütün bölgelere ve Anadolu ile Rumeli'ye yerleştirdiler. Anadolu'da Mevlânâ Hâlid tarafından kurulan manevi hakimiyet o kadar mükemmeldi ki, Anadolu'da Nakşbendiyye'nin diğer kollarına mensup birçok şeyh ona gelip yeniden intisâb etmeyi talep ediyorlardı. Mevlânâ Hâlid'den sonra Batı Asya'nın tamamında Hâlidîyye, fiilen Nakşbendiyye ile eşanlamli hale gelmiştir.³⁶

Mevlânâ Hâlid'in yetiştirdiği halifeleri bulundukları bölgelerde yaptıkları irşat faaliyetinin yanında İslam coğrafyasını sömürgeleştirmeye çalışan güçlere karşı 19. yüzyılın ilk çeyreğinden itibaren yaşadıkları bölgelerdeki işgalci güçlerle yapılan silahlı mücadeleleri de organize etmişlerdir. Böylece işgale karşı toplumsal bir refleks ve mücadele ruhunun oluşturulmasında büyük rol oynamışlardır. Bu mücadelelerin başında, Nakşbendî-Hâlidî geleneğinin önemli temsilcilerinden biri olan Şeyh Şamil'in (v.1871) Kafkasya'da gerçekleştirdiği Gazavât diye bilinen silahlı mücadelesidir.³⁷

³³ Semih Ceyhan (Ed.), a.g.e., s. 79.

³⁴ Necdet Yılmaz, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf*, Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yayınları, 2007, s. 379-396.

³⁵ H. Kâmil Yılmaz, a.g.e., s. 146.

³⁶ Hamid Algar, a.g.e., s. 472-473.

³⁷ Abdulcebbar Kavak, "Mevlânâ Halid El-Bağdadî'nin Ortadoğu'daki Misyonu Üzerine Birkaç Söz", *Ağrı İslamî İlimler Dergisi* / 1, 2017, s. 8.

19. yüzyılın başlarında Mevlânâ Hâlid el-Bağdâdî tarafından farklı bir veçhe kazanan Nakşîliğin İstanbul'da hızlı bir şekilde yayılması ve tarikatın ileri gelenlerinden birçoğunun devlet içinde siyasi nüfûz ve güç kazanmış olmaları, merkezî yönetimlerde bazı sıkıntılara sebep olmuş ve 1828'de II. Mahmud tarafından tarikat mensuplarının neredeyse tamamı İstanbul'dan Sivas'a sürülmüştür. Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasıyla Bektaşî tekkelerinin de kapatılması sonucunda bir anlamda boşluk oluşmuştur. Daha sonraki süreçte boşalan Bektâşî tekkeleri, şeriata bağlılıkları ile tanınan Hâlidîler'e verilmiş ve bu bir devlet politikası haline gelmiştir. Böylece Hâlidîler daha güçlü bir şekilde tekrardan İstanbul'a dönmüşlerdir.³⁸

Sultan Abdülhamid'in hükümdarlığı zamanında sûfî tarikatları hem dâhilî bakımdan hem de Panislâmizm siyasetinin uygulanması bakımından çok önemli bir rol oynadılar. Sultanla ileri bir münasebete sahip şeyhler arasında, silsilede Mevlânâ Hâlid'le aralarında bir halka bulunan Ziyaeddîn Gümüşhanevî (v. 1894) bulunmaktaydı. Kendisi Nakşbendiyye'yi Karadeniz sahili boyunca yaymış olup müridleriyle birlikte 1877'deki Rus-Osmanlı Savaşı'na gönüllü olarak katılmıştı. Nakşbendîlerin hepsi de Sultan tarafından tasvip görüyor değildi; meşhur Şeyh Mehmed Es'ad, Sultan tarafından bilinmeyen sebeplerle İstanbul'dan Erbil'e sürülmüştü.³⁹ Bu sürülmenin aslında Sultan Abdülhamit'in, şeyh efendiyi, o bölgedeki Müslüman ahaliyi İngilizlere karşı mücadele etmesi için, sürgün görüntüsü altında bölgeye gönderdiği anlaşılmaktadır. Nitekim bölgeye gittikten sonra orada bir cemiyet kurmuş ve İngilizlere karşı mücadele etmiştir.⁴⁰

Kuzey Afrika'daki Müslümanlar arasında saygın bir yeri bulunan Seyyid Abdülkadir Cezayirî (v. 1300/1883) de Mevlânâ Hâlid'in düşüncelerinden etkilenen şahsiyetlerden birisidir. Seyyid Abdülkadir'in Cezayir'de Fransızlara karşı yürütmüş olduğu mücadelesindeki kararlılığının altında, Şam'da bulunduğu senelerde görüştüğü Mevlânâ Hâlid ve onun halifelerinin etkisi vardır.⁴¹

7. Cumhuriyet Döneminde Nakşbendîliğin Durumu

Osmanlı İmparatorluğunun yıkılmaya yüz tuttuğu son dönemlerinde, dönemin aydınları, birbirinden farklı düşünce grupları halinde, imparatorluğu yıkılma sürecine getiren sebepleri tartışmışlardır. Bu konularla alakalı çeşitli raporlar, risaleler

³⁸ Semih Ceyhan (Ed.), a.g.e., s. 80.

³⁹ Hamid Algar, a.g.e., s. 475.

⁴⁰ Ethem Cebecioğlu, *Muhammed Es 'ad-ı Erbili (k.s.)*, Kalem Derneği Yayınları, 2017, s. 17.

⁴¹ Abdulcebbar Kavak, a.g.m. s. 9.

yazılmıştır. O dönemde tekkelerin kapatılmasına yönelik görüş ifade eden kişiler olmuştur. Sûfiler de çıkarmış oldukları dergilerde konu üzerine bazı değerlendirmelerde bulunmuşlardır.

Kurtuluş Savaşı 1919'da resmen başladığında “Tekkeler kalsın mı gitsin mi?” şeklindeki bir soruyu sormak artık bir lükstü. Mustafa Kemal’in, Anadolu’nun çeşitli şehirlerindeki şeyhlere birer mektup yazarak onlardan Millî Mücadele’ye destek vermelerini istemesi bunun en açık belgesidir. Osmanlı toplumunun o günkü yapısını bilenler tasavvuf ehlini yok sayarak toplumsal bir hareketin gerçekleştirilmesinin mümkün olmayacağını çok iyi biliyorlardı.⁴²

Vatan sevgisi ve onun uğrunda cihat etmeyi imanın bir gereği olarak kabul eden Müslüman halk ve o halka rehberlik eden din adamları millî kurtuluş hareketinin içinde olmuşlardır. Bu sebeple imanın eseri olan millî mücadele zaferindeki büyük payı onlara vermek gerekir. Kurtuluş Savaşı’nda halkı harekete geçirebilecek ve savaşın komutanlarına itaat ettirebilecek olanlar savaşın amacını halka anlattığı taktirde inandırıcı olabilecek olanlar da yine sarıklı mücahitler olacaktı. Nitekim de öyle oldu.⁴³

Anadolu’nun çeşitli bölgelerinde, Kurtuluş Mücadelesi’ne yönelik yapılan kongre ve mitinglerde halkı bu mücadeleye çağıran, teşvik eden sarıklı mücahitler olmuştur. Sadece o dönemde değil günümüzde de ülkemize yönelik yapılan iç ve dış saldırıların bertaraf edilmesi için, millî ve manevi konularda duyarlı olan dindar kesimin önlerinde sarıklı ve cübbeli din adamlarının olması, insanların bu millî çıkışlarının ne derece haklı olduğunu teyit babında hem de tereddütsüz bir şekilde şehadete kavuşma arzusuyla ilerlemelerini sağlamaktadır.

Kurtuluş Savaşı başladığında, İzmir’de hem vali vekili ve hem de 17. Kolordu Komutanı Nureddin Paşa, Batı Anadolu’daki müftüleri toplayarak bir anlamda Kurtuluş Savaşı’nın ilk kongresini oluşturmuştu. Bu sadece Batı’da değil Millî Mücadele yıllarında Anadolu’nun her tarafında bu şekilde oluşturulan kongrelerin çoğunluğunu o bölgenin din adamları oluşturuyordu. Zira o dönemde toplumda en etkili insanlar din adamları idi. Ancak bu âlimler mütevazî kişilikleri sebebiyle halka önderlik etmelerini ve bu şerefli hizmetlerini hatırat şeklinde yazmamışlardır. Çünkü onlar bu durumu cihad farızının bir gereği olarak görüyor, o yüzden de canla başla bu işe girişiyorlardı.”⁴⁴

Bu gerçeğin uzantısı olarak “Türkiye Büyük Millet Meclisi”, kabri meclise yakın bir yerde bulunan tarikat piri Hacı Bayrâm-ı Velî’nin kabri ziyaret edilip ve duâlar

⁴² Semih Ceyhan (Ed.), a.g.e., s. 98.

⁴³ Kadir Mısıroğlu, *Kurtuluş Savaşında Sarıklı Mücâhidler*, Sebil Yayınları, İstanbul, 2014, s. 26.

⁴⁴ Kadir Mısıroğlu, a.g.e., s. 123.

edildikten sonra açılmıştır. Meclise seçilen iki başkan vekilinden biri Konya mebusu Konya Mevlânâ Dergâhı şeyhi Abdülhalim Efendi, diğeri Hacı Bektaş Dergâhı şeyhi Kırşehir mebusu Cemâleddin Efendi olmuştur. Başka bir ifade ile birinci isim dünyadaki Mevlevilerin, ikinci isim Bektaşilerin önderi idi ve uluslararası bir güç ve otoriteleri vardı.⁴⁵

Bin yıldır İslâm'a bayraktarlık yapmış ve bu yurt için ölümü de göze almış olan bu milleti millet yapan şey elbette imanıdır. Ancak bu milleti film, tiyatro ve karikatür gibi birçok vasıta ile imanından soğutulmaya, değerleri alaşağı edilmeye çalışıldığı halde maalesef hâlâ buna göz yumulmaktadır. Ve hâlâ din adamlarını Kurtuluş Savaşı'nın aleyhindeymiş gibi gösteren çalışmalar yapılmaktadır.⁴⁶

Nakşbendîlerin, diğer sayısız din adamlarıyla ve şeyhlerle birlikte kurulmasına yardım ettikleri yeni Türk Devleti, lâiklik resmî sloganıyla hiçbir zaman gizleyemediği İslâm'a karşı radikal bir düşmanlık siyasetine girişmeye kararlıydı. Laiklik dinî ve siyasî alanların; belki siyasî otoritenin kazanmış olduğu genel bir teftiş yetkisi ile birlikte, ikisinin de özerk olarak ayrılması anlamına gelmelidir. “Laiklik” Türk uygulamasında ise, keyfî bir şekilde sınırlandırılmış dinî çemberin, katı din karşıtı bir devletin genişletilmiş otoritesi tarafından hakimiyet altına alınması manasına gelmiştir.⁴⁷

Cumhuriyet tarihinin ilk yıllarında gerçekleşen iki olayın sebep ve sonuçları, işin ehli olan tarihçiler tarafından tartışılmakla birlikte, şurası bir gerçektir ki; sadece bu olaylara katılanları değil, bu iki olay sonucunda alınan kararlar sebebiyle, o günün Türkiye’inde yaşayan dindar kesimi etkilemekle kalmamış çıkarılan kanunlar sebebiyle sonraki nesilleri de fazlasıyla etkilemiştir. Bu iki olay Şeyh Said İsyanı ve Menemen olayıdır.

1924 yılında, “Diyanet İşleri Reisliği” oluşturulurken, camii ve mescitlerin yanı sıra tekkelerin ve zâviyelerin yönetimi de bu yeni kuruma devredilmiş idi.⁴⁸ Ancak doğudaki Şeyh Said Olayından dolayı 3 Eylül 1925’te Şark İstiklal Mahkemesi’nin, doğudaki tekkelerin kapatılmasına karar vermesi üzerine, Ankara İstiklal Mahkemesi’nin de almış olduğu, bütün tekke ve zaviyelerin kapatılmasına yönelik görüşü üzerine Bakanlar Kurulu, yaptığı müzakereler sonucunda bütün tekke ve

⁴⁵ Semih Ceyhan (Ed.), a.g.e., s. 98.

⁴⁶ Kadir Mısıroğlu, a.g.e., s. 123.

⁴⁷ Hamid Algar, a.g.e., s. 476.

⁴⁸ Mustafa Kara, “Tekke” *DİA*, İstanbul, 2011, c.40, s. 370.

zaviyeleri kapatarak, şeyh, derviş, mürid, dede, seyyit, çelebi, baba, gibi unvanların kullanımını da yasaklamıştır.⁴⁹

1925'te tekkelerin kapanmasıyla birlikte tekkelerde şeyh olan yüzlerce mutasavvıf, irşada yetkili binlerce sûfî yeni duruma göre üç farklı vaziyet aldı: Birinci grup, tekkelerin kapatılmasıyla onlar da bu defteri kapattılar ve bunu takdir-i ilâhî olarak görüp bu yasağa boyun eğdiler. Bazısı devlet kademelerinde muallim ve memurluk gibi görevler üstlendi. Fırsat ve muhatap bulanlar bazı hikmetleri bu muhataplarına anlattılar. İkinci gruptakiler, bu kapatmanın yanlış olduğunu söylediler. Bütün olumsuzluklara göğüs gererek kendi bildiklerini okumaya devam ettiler. Üçüncü gruptakiler ise, Tasavvufî yaşam biçiminin devam etmesi için tekke gibi yapıların şart olmadığını, her ortam ve durumda bu faaliyetin yapılabileceğini savunarak, siyasi tartışmalara ve kutuplaşmalara girmeden faaliyetlerini sürdürmeye devam ettiler.⁵⁰

1930-1947 yılları arasında siyasal olarak tek partili hayatın yaşandığı süre sadece tasavvufî hayat için değil genel anlamda dini hayat, din eğitimi, dinî dergi ve kitapların yayınları için müspet gelişmelerin olmadığı yıllardır. 1946 yılında Demokrat Parti ile birlikte çok partili hayata geçiş çalışmalarının başlaması, dinî yaşam ve dinî neşriyatın canlanmaya başlamasıyla yaşıttır denebilir. İlk dinî bilgileri ihtiva eden küçük kitapların yanında, 1947'de yayın hayatına giren dergilerde dolaylı da olsa Tasavvufî konulara temas edilmeye başlanmıştır.

Osmanlılardan günümüze kadar, Müslüman Türk toplumu içinde saygın bir yer edinmiş olan Hâlidîyye tarikatı hem halka hem de devlet erkanına seslenebilecek bir pozisyonda olmuştur. Türkiye Cumhuriyeti sınırları içerisinde aktif olan birçok cemaat kendilerini Nakşî Hâlidî tarikatının devamı olarak görmektedir. Bu cemaatler, Erenköy, İskenderpaşa, Menzil, İsmailağa, Haznevîler, Hulûsi Efendi cemaatleridir. Her bir cemaatin faaliyetleri ve müntesipleri açısından bakıldığında aralarında bazı farklılıklar olduğu görülecektir.⁵¹

Nakşî tarikatının Hâlidî koluna mensup sûfîler, tekkelerin resmî olarak kapatılmasından sonra zaten faaliyetlerine bir şekilde ara vermeden devam etmişlerdir. Çok partili hayata geçildiği 1946 yılından sonra, Türkiye Cumhuriyeti içinde yeniden siyasi hayatın aktörleri olmaya başlamışlardır. Siyasi partiler, geniş halk kitlesi

⁴⁹ Ethem Cebecioğlu, a.g.e., s. 25. Bk. Göktaş, Vahit, *Mahmud Sami Efendi Hayatı ve Tasavvufî Görüşleri*, Ankara Kalem Neşriyat, Ankara, 2020, s. 34.

⁵⁰ Semih Ceyhan (Ed.), a.g.e., s. 100-102.

⁵¹ Mahmud Esad Erkaya, "Halidiyye Silsilesinin Türkiye'deki İzdüşümü", *III. Uluslararası al- Farabi Sosyal Bilimler Kongresi*, Ed. Mine Nur Bozdoğan, Atabek Movlyanov, İksad Yayınları, Ankara 2018, ss. 361-374.

tarafından kabul gören Nakşî cemaatlerin oylarını alabilmek adına şeyhlerle yakınlık kurmaya özen göstermişlerdir.

Yıllar içerisinde Nakşî cemaatlerin halk üzerindeki etkinliği arttıkça siyasî aktörlerin de vazgeçilmez oy depoları olarak görülmeye başlanmıştır. Bazı Nakşî şeyhlerinin çocuklarına veya torunlarına milletvekilliği hatta bakanlık görevleri verilmiştir. Şeyh Said'in torunu Abdülmelik Fırat, Şeyh Ali es-Sebtî'nin torunu Ali Rıza Septioğlu, Şeyh Selahaddin'in oğlu Kamran İnan, Âbidin İnan, Şeyh Muhammed Masum'un oğlu Muhittin Mutlu, Şeyh Fethullah'ın torunu Gıyâseddin Emre, Şeyh Abdülbaki'nin oğlu Kasım Küfrevî, Şeyh Selim Seven'in oğlu Ubeydullah Seven, gibi isimler meclis çatısı altında görev almışlardır.⁵²

Türkiye'nin siyasî hayatında en etkili olan Nakşbendî Hâlidî şeyhinin, Gümüşhânevî dergahının, aynı zamanda İskenderpaşa Cemaati'nin şeyhi Mehmet Zâhid Kotku (v. 1980) olduğunu söylesek yerinde olacaktır. Başta Millî Görüş hareketinin lideri Necmettin Erbakan olmak üzere, Mehmet Zâhid Kotku'nun tekkesinden Turgut Özal, Korkut Özal gibi birçok bakan ve bürokrat yetişmiştir.

---

⁵² İhsan Şenocak, *Kudemâ Meclisi*, Hüküm Kitap, İstanbul, 2021, s. 130-131. Ayrıca Bk. Yapıcı, Ünal, *Cumhuriyet Döneminde Nakşibendilik ve Siyaset*, yüksek lisans tezi, Dan. Mehmet Evkuran, Çorum, 2019, s. 157-160.

BİRİNCİ BÖLÜM

MAHMUT USTAOSMANOĞLU'NUN HAYATI VE ESERLERİ

Bu bölümde Mahmut Ustaosmanoğlu'nun hayatı, ilmî kişiliği, tarikatı, silsilesi, eserlerinin tahlili, yaptığı eğitim faaliyetleri, dinî ve sosyal hayata yönelik bazı uygulamaları ile önde gelen bazı talebeleri hakkında bilgiler verilecektir.

1. Hayatı

İstanbul'un Fatih İlçesinin Çarşamba semtindeki İsmailağa Camii'nin⁵³ emekli imamı, Karadeniz bölgesinde muhafazakâr kimliği ön plana çıkmış olan Trabzon'un Of ilçesinin yerlisi ve İstanbul'daki Nakşî Hâlidî tasavvuf geleneğinin şeyhi Ali Haydar Ahıskavî'nin (v.1960) halifesi olan Mahmut Ustaosmanoğlu'nun hayatı, onun tasavvufi görüşlerinin daha iyi anlaşılmasına katkı sağlayacaktır.⁵⁴

Mahmut Ustaosmanoğlu'nun hayatına bakıldığında o, hayatı boyunca zorlu bir yaşam mücadelesi içinde olmuştur. Özellikle, şeyhi Ali Haydar Efendi'nin vefatından sonra şeyhlik emanetini aldığı dönemden sonra sürekli bir koşuşturma ve kovuşturma içerisinde olmuştur. 1982 ihtilalinden sonra askeri cunta tarafından Eskişehir'e sürülmek istenmişse de bu sürgün gerçekleşmemiştir. Üsküdar Müftüsü Hasan Ali Ünal'ın 4 Temmuz 1982'de öldürülmesi üzerine sorgulanan bazı kimselerin kendilerini kurtarmak için verdikleri yanlış ifadelerden dolayı tutuklanarak bir hafta nezarete kalmıştır. İki buçuk sene süren mahkeme neticesinde berat etmiş, 1985'te hanımlara

⁵³ İsmailağa Camii, ilk olarak H.1136/M.1723 tarihinde, Osmanlı'nın 78. Şeyhülislamı Ebû İshâk İsmail Efendi (v.1138/1726) tarafından, kendi adına ve kendi evinin yerine, en, boy ve yükseklik bakımından Kâbe-i Şerîf'in ölçülerine göre yapılmıştır. 1922 senesine kadar faaliyette olan cami ve medreseden birçok âlim yetişmiştir. Osmanlı Devleti'nin yıkılışını müteakiben tekke ve medreselerin kapatılmasıyla İsmailağa Camii ve medresesi, metrûk ve bakımsız bir hale gelmiştir. Camii ve çevresinin bu dönemde, bakırcı ve kalaycılarının meskeni haline geldiği, bir süre ahır olarak kullanıldığı rivayet edilmiştir. 1950'lerde Ali Haydar Efendi, restorasyon çalışmasını başlatır hatta Sultan Abdulhamid Hân tarafından kendilerine hediye edilmiş olan altınları da caminin tamiri için infâk eder. İsmailağa Camii'nin, vakıfların gözetiminde geçirdiği tamirat ve tadilat dönemi 1952'de son bulur. Mahmut Ustaosmanoğlu, 1954 yılında Ahıskalı Ali Haydar Efendi'nin emriyle burada imamlığa başlar. Bu caminin batısında bulunan medrese ile doğusundaki Dârü'l-Hadîs, oğlu Es'ad Efendi tarafından yaptırılmıştır. İsmâil Efendi bu mâbedi inşâ ettirirken doğduğu hücrenin yerini kendisine mezar olarak seçmişti. Oğulları olan İshâk, Mehmed Es'ad, Lütfullah, Şeyh Mehmed Efendi ve Mes'ud efendiler de burada medfundurlar. (<https://www.ismailaga.org.tr/camimizin-tarihcesi>) Ayrıca, Bk. Muhammed Doğan, "Şeyhü'l-İslam İshak Efendi Hayatı, Şahsiyeti ve Eserleri", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 26 Temmuz 2012, s. 238.

⁵⁴ Mahmut Ustaosmanoğlu'nun hayatı ile ilgili bölümdeki bilgiler, oğlu Ahmet Ustaosmanoğlu, amcasının torunu Mahmut Şevket Ustaosmanoğlu, Mehmet Talu ve Cemaatin içinde yıllardır bulunan bazı hocalar ile yapılan röportajlar ve Ahıska Neşir Heyeti olan, Furkan Kandemir, Şefik Kocaman, Hasan Erbay tarafından hazırlanan *Mahmut Efendi Hazretleri Hayatı ve Fotoğraf Albümü*, Ahıska Yayınevi, İstanbul, 2020, eserinden istifade edilmiştir.

yaptığı bir vaazdan dolayı laikliğe aykırı konuşmaktan Devlet Güvenlik Mahkemesi'nde yargılanmış fakat suçsuz bulunarak beraat etmiştir. 17 Mayıs 1998'de, Çukurbostan Camii İmamı olan damadı Hızır Ali Muratoğlu, İsmailağa Camii'nde tabancayla vurularak şehit edilmiş, damadının şehit edilmesinden bir zaman sonra rahatsızlanarak takriben kırk senedir devam ettiği pazar günü erkeklere yaptığı, pazartesi günü hanımlara yaptığı sohbetlerine ara vermiştir. 3 Eylül 2006'da İsmailağa Camii'nde, Cemaati'nin önde gelen hocalarından Bayram Ali Öztürk, sohbetten sonra dua ederken bıçaklanarak şehit edilmiştir. Bu iki öldürölme hâdisesi kendisini çok üzdüyse de İslamî hizmetlerini aksattırmadan devam ettirmiştir.

1.1. Doğumu ve Çocukluğu

Mahmut Ustaosmanoğlu, 1931 (asıl doğumu 1928) yılında Trabzon'un Of ilçesinin Miço, şu anki adıyla Tavşanlı, köyünde Ali Efendi ve Fâtıma Hanım'ın hayatta kalan ilk çocuklarıdır. Daha önceki doğan çocukları yaşamadığı için hem babası hem de annesi Allah'tan kendilerine hayırlı bir çocuk vermesi için duâ ve niyazda bulunuyorlardı. Rivayete göre annesi, kendisine ay parçası bir çocuk verildiğine dair gördüğü hayırlı bir rüyadan sonra hamile kalır ve bir erkek çocuğu dünyaya getirir. Babası yeni doğan bebeğini o bölgede alim bir zat olan Kalömer'li Mahmud Efendi adındaki bir zâta götürmüş, o zât da çocuğa kendi ismini vererek, kendisinden daha takva birisi olması hususunda hayır duâda bulunmuştur.

Mahmut Ustaosmanoğlu'nun, çocukluğu köyünde geçmiştir. Bir taraftan ailesi ile tarlada çalışmış, ailesinin hayvanlarını otlatmış diğer taraftan da annesi ve babasının gözetiminde hafızlığını tamamlamıştır. Daha çocuk denilecek yaşlarında iken kendisinde görülen olgunluk sebebiyle arkadaşları da kendisine saygı duymuşlardır. Köyünde birçok çocuğa ona benzemesi umuduyla Mahmut ismi verilmiştir.

Babası Ali Efendi, köyün camiinde halktan bir maaş talebi olmaksızın imamlık yapan takva sahibi birisidir. Çokça ibadet etmeyi ve Kur'an-ı Kerim okumayı seven, kendi tarlasından ürettiği mahsulü ile geçinen bir kimsedir. Annesi Fatıma Hanım da gene aynı köyün Vanlıoğulları ailesinden Tufan Efendi'nin yedi kızının en küçükleridir. Annesi de babası gibi, kul hakkı konusunda titizlik gösteren, güzel ahlâk sahibi, cömert, asla boş konuşmayan vakarlı bir Osmanlı hanımefendisiydi. Annesi, inekleri otlatırken başkasının mahsulünden otlamasın diye bazen hayvanların ağzını bağlayan, yanlışlıkla başkasının bahçesinden otlamışsa, o günün sütünü bahçe sahibine verip helallik isteyen hassas bir kişiliğe sahipti.

Mahmut Ustaosmanoğlu'nun, kendinden küçük İsmail adında bir kardeşi daha vardır ki o da ağabeyinin elinde hâfız ve âlim olarak yetişmiştir. 1949 yılında annesi Fâtıma Hanım vefat etmiştir. Babası da 1954 senesinde hac için gittiği Mekke-i Mükerreme'de rahatsızlanarak vefat etmiş ve Cennetü'l-Muallâ'ya, defnedilmiştir. Küçük kardeşi İsmail Efendi de 2015 yılında vefat etmiştir.

1.2. Aile Hayatı

Mahmut Ustaosmanoğlu, ilmî icazetini aldığı 1946 yılında, kendisinden 3 yaş büyük olan teyzesinin kızı Zehra Hanım ile görücü usulü ile evlenmiştir. Zehra Hanım hem kendisi ibadete düşkün, hem de çocuklarının ibadet eğitimi konusunda titiz davranan bir kimse olarak bilinmektedir. Trabzon'dan İstanbul'a geldikten sonraki yıllarda doktorların da tespit edemediği bir rahatsızlıktan dolayı senelerce hasta olarak yaşamını devam ettirmiş 30 Mart 1993'te Hakk'ın rahmetine kavuşmuştur. Mahmut Ustaosmanoğlu, eşinin uzun süren rahatsızlığı boyunca ev işlerinde kendisi koşturmuş, şehir dışına çıkmak durumunda kaldığı zamanlarda bile teberrüken yataktaki eşinden müsaade alarak yola çıkmıştır. Bu evlilikten Ahmed, Abdullah ve Fâtıma adlarında üç çocuk olmuştur. Kızı Fâtıma, kocası Hızır Efendi'nin vefatından beş sene sonra 2003 yılında vefat etmiştir. Oğulları Ahmed ve Abdullah Ustaosmanoğlu ise hayattadırlar.

Uzun bir rahatsızlık sürecinden sonra vefat eden birinci eşinden sonra, 26 Ağustos 1993 tarihinde Müşerref Hanım'la evlenmiştir. Müşerref Hanım, aslen Kahramanmaraşlı olup Şeyh Mansur Baydemir'in kızıdır. Mahmut Ustaosmanoğlu eşinin babası için, şeyh olmadığı ancak kendisinde şeyh ahlâkının olduğunu söylemiştir. Müşerref Hanım, kurmuş olduğu Adile Sultan Vakfı ile sosyal faaliyetlerin içinde aktif bir kişidir.

Mahmut Ustaosmanoğlu, eşinin vefat etmesi durumu gibi olağanüstü bir durum olmadığı sürece, müridlerine ikinci evliliği yapmamaları konusunda tavsiyeleri olmuştur. Onun sohbetlerinde sık sık dile getirdiği, “Eşiniz yatalak hasta dahi olsa, işaret parmağını gösterip oynatarak, bir parmağı dahi oynuyorsa, ikinci bir evlilik yapmayın.” sözü ile ikinci evliliğe sıcak bakmamıştır. Kendisi, uzun süre yatağa bağımlı halde kalan ilk eşi hayatta iken evlenmemiş, ona karşı vefalı bir koca olmuştur. Muhammedî ahlâkın bir tezâhürü olarak her yolculuğa çıkışında ve yolculuktan

dönüşünde ilkönce eşini görmeye çalışır, yanına geldiğinde onun hal ve hatırını sormuş, bir süre sohbet ettikten sonra diğer işlerine bakmıştır.⁵⁵

2. İlmî Kişiliği

Bu başlık altında, Mahmut Ustaosmanoğlu'nun eğitim süreci, bu süreçte kendisinden ders aldığı hocaları, ilme verdiği önem, Türkiye'den ve dünyanın çeşitli ülkelerinden Müslüman ilim adamları ile münasebetleri ele alınacaktır.

2.1. Tahsil Hayatı ve Hocaları

Mahmut Ustaosmanoğlu'nun tahsil hayatı henüz çocukken; altı yaşlarında babasıyla annesinde hafızlığını yapmasıyla başlamış ve henüz çocuk yaşta Kur'an-ı Kerim'i ezberlemiştir.

Hafızlığını bitirdikten sonra kendi köyünde ve civar köylerden bazı hocalardan, İmam Birgivi'nin, *Emsile* ve *Bina* isimli risâlelerini okumuş bir süre sonra Ramazan ayında gittiği Kayseri'de, o bölgenin muteber âlimlerinden Tesbihcizâde Ahmed Efendi'den⁵⁶ Arapça ve Farsça dersleri almıştır. Buradaki eğitimi bir yıl sürmüş, bir yılın ardından tekrar memleketi Of'a dönerek burada aynı zamanda eniştesi, Süleymaniye Medresesi Dersiâmlarından ve Osmanlı Devleti'nin son zamanlarında Karadeniz medreseleri müfettişi olan Çalekli Dursun Efendi'den,⁵⁷ kelam, tefsir, hadis,

⁵⁵ Mahmut Ustaosmanoğlu, birçok vaazında buna benzer ifadeler kullanmıştır. Abdullah Kılıç ile yapılan röportajda kendisi bizzat buna benzer ifadeleri dinlediğini ifade etmiştir.

⁵⁶ Tesbihcizâde Ahmed Efendi, 1869 tarihinde Kayseri'de doğmuştur. Çocukluğunda Kur'an-ı Kerim'i hıfz etmiş, Melik Gazi Medresesinde Emin Efendi, Osman Efendi ve Damat Halil Efendi ve diğer hoca efendilerden 25 sene boyunca ilim tahsil etmiştir. Muhtelif yerlerde müderris ve imam-hatip olarak görev yapmış olan hoca efendi oldukça akıcı bir şekilde Arapça konuşurdu. Tesbihcizâde Hacı Ahmed Efendi, 1946 senesinde Kayseri'de vefat etmiştir. Ahıska Neşir Heyeti, *Mahmud Efendi Hazretleri Hayatı ve Fotoğraf Albümü*, Ahıska Yayınevi, İstanbul, 2020, s. 61.

⁵⁷ Çalekli Dursun Efendi, Van'dan göç edip Trabzon'un Of ilçesine bağlı Büyükköy'e yerleşen ve Güveli lakabı ile anılan Abdülaziz Efendi'nin torunlarından Yâkub Efendi'nin oğludur. Doğum yerine nisbetle Çalekli Dursun Efendi olarak tanınır. Hâfızlık yapmaya başladığı yedi yaşında babasını kaybetti. Karakaş Ahmed Efendi'den, Tayyib Zühdü Efendi'den Arapça öğrendi. Hocasının kardeşi Velizâde Hasan Hilmi Efendi'den ferâiz ilmini öğrenip icâzet aldıktan sonra tekrar İstanbul'a döndü. Dârü'l-hilâfeti'l-aliyye Medresesi'ne girerek Medrese-i Sahn'ı bitirdi. 1922'de Süleymaniye Medresesi Kelâm ve Hikmet Şubesi'nden mezun oldu ve dersiâm unvanını aldı. Dursun Nuri Feyzi Efendi, Arapça ve Farsça'nın yanı sıra Almanca da öğrendi. Bir süre Meşihat Dairesi'nde çalıştıktan sonra alay imamlığı yaptı. Ardından Medresetü'l-kudât'tan mezun oldu ve Karadeniz bölgesindeki medreselerin müfettişliğine tayin edildi. Medreselerin kapatılmasının ardından Of'ta açılan İmam-Hatip Mektebi'nde müdürlük yaptı (1925). İki yıl sonra bu görevinden ayrılarak Havza'nın dağ köylerinden birine yerleşti. Siyasî gerginliğin azalması ve bazı af kanunlarının çıkmasından sonra (1933) Karadeniz bölgesini dolaşan Dursun Feyzi Trabzon, Giresun, Ordu ve Samsun'da vaazlar verdi, gayri resmî olarak İslâmî ilimleri okutmaya başladı. Vefatına kadar süren tedris ve irşad faaliyeti sırasında yüzlerce öğrenci yetiştirdi. Son devir kıraat âlimi Mehmet

fıkıh ve bu ilimlerin usulleri ile belağat, mantık, İslam Tarihi gibi dersleri okumuş 16 yaşında icazet almıştır. Bu medresede aynı zamanda kendinden sonra gelen talebelere hocalık yapmıştır. İcazet aldıktan sonra kendi köyünde ve civar bazı köylerde maaş almaksızın imamlık yapmış, bu süre zarfında, talebe de okutarak okuttuğu talebelere icazet vermiştir.

Mahmut Ustaosmanoğlu, Kur'an-ı Kerim kıraat dersleri almak için, rivayete göre, bir şekilde Atatürk ile görüşme imkânı bulup kadro olmaksızın Kur'an öğreticiliği izni⁵⁸ alan ve bu izinle Kur'an kursu açarak eğitim vermeye başlayan, zamanın en meşhur kıraat âlimi Mehmed Rüşdü Aşıkkutlu'nun,⁵⁹ gene Of'un Uğurlu (Çifaruksa) köyüne giderek ondan kıraat dersleri almıştır. Askerlik görevine kadar Of'tan ayrılıp çeşitli şehirlerde kısa zaman aralıklarında farklı hocalardan dersler almaya devam etmiştir.

Mahmut Ustaosmanoğlu, tahsil hayatında çok az uykuyla yetinip gece geç saatlere kadar okuduğu kitaplarla meşgul olmuş, genç yaşında Kur'an ve İslamî ilimler alanında hem teorik hem de pratik ilimlerle kendisini yetiştirmiştir.

Rüşdü Âşıkkutlu, kayınbiraderi Nakşî şeyhi Mahmut Ustaosmanoğlu, Diyanet İşleri Başkanlığı'nda çeşitli görevler yapan Remzi Yavuz, Osman Niyazi Atay, Hüseyin Hatipoğlu, Hüsnü Lostar ve Kâmil Küçük belli başlı öğrencileri arasında yer alır. Çaykaralı müderris Hasan Rami Yavuz da kendisinden istifade eden âlimlerdendir. Dursun Feyzi Efendi Çaykara'da tahsil görürken Nakşî tarikatının yöredeki meşhur şeyhlerinden Ferşad Efendi'ye, daha sonra Gümüşhanevî Ahmed Ziyâeddin Efendi'nin halifelerinden Vizena Ahmed Efendi'ye intisap edip hilâfet aldı. Of yöresinde pek çok kimseye tarikat dersi veren Dursun Feyzi Efendi, 1957'de İstanbul'da görüştüğü Ali Haydar Efendi'nin de halifesi oldu. Basılmış risaleleri vardır. 1977'de köyünde vefat etti. Yusuf Şevki Yavuz, "Güven, Dursun Nuri Feyzi" *DİA*, İstanbul, 1996, c. 14, s. 328-329.

⁵⁸ Mehmet Günaydın, "Reisu'l-Kurra Mehmet Rüştü Aşıkkutlu'nun Kur'an Öğretimine Katkıları ve Dini Görüşleri", *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 11, Kahramanmaraş, Haziran 2008, s. 129.

⁵⁹ Mehmed Rüşdü Aşıkkutlu, Trabzon'un Of ilçesinin Uğurlu (Çifaruksa) kasabasında doğdu. İlk öğrenimini kasabanın öğretmeni olan babasından yaptı, sonra aynı yerde hıfzını tamamladı. Muhitin tanınmış âlimlerinden Çalıkzâde Tâhir Efendi, Çalekli Dursun Feyzi Efendi ve Kasımkzâde Hasan Efendi'den Arapça, Bakkalzâde Paçanlı İsmâil Hakkı'dan ferâiz dersleri aldı. İmtihanla Çifaruksa Medresesi'nin dördüncü sınıfına kaydoldu. Altıncı sınıftayken medreseler kapatılınca (1924) bir müddet daha Dursun Feyzi Efendi'den tefsir, akaid ve fıkıh okuduktan sonra İstanbul'a giderek Hâfız Ahmed Şükrü ve yeğeni Hâfız İsmâil Hakkı Bayrî'den aşere ve takrîb, Varnalîzâde Hâfız Ahmed Hamdî'den de İbnü'l-Cezerî'nin *Tayyibetü'n-Neşr*'ini okudu. Uğurlu kasabası Merkez Camii'nde fahri imam-hatip olarak başladı. 1936 yılında Uğurlu Kur'an Kursu öğreticiliğine, 1941'de Of merkez vâizliğine tayin edildi. Resmî görevini sürdürürken bir yandan da kıraat, fıkıh ve Arapça okuttu. 1976 yılında vâizlikten emekliye ayrıldı. Diyanet İşleri Başkanlığı'na Ankara ve İstanbul'da açılan hizmet içi eğitim kurslarında 1974-1979 yılları arasında, bütün rivayet ve tarikleriyle aşere okuttu. *Tayyibetü'n-Neşr*'i tahrir etti. 28 Ağustos 1980'de tedavi için Trabzon'dan İstanbul'a giderken uçakta vefat eden Aşıkkutlu, doğduğu yer olan Uğurlu kasabasında defnedildi. Sahasında pek çok öğrenci yetiştiren Aşıkkutlu'nun kıraat konusunda *Aşere Kaideleri*, *Takrîb Kaideleri*, *Tayyibe Tercümesi* ve *Tayyibe Şerhi* adlı dört eseri vardır. Henüz basılmamış olan bu kitaplar Uğurlu'da varislerinin elinde bulunan özel kitaplığındadır. Emin Aşıkkutlu, *DİA* "Aşıkkutlu, Mehmet Rüştü", İstanbul, 1994, c.4, s. 6.

2.2. İlme Verdiği Önem

Mahmut Ustaosmanoğlu hayatının ilk dönemlerinden itibaren ilimle iç içe olmuştur. Kur'an-ı Kerim'i okumanın ve öğretmenin yasak olduğu bir dönemde ailesinin gayretiyle hafız olmuş, o günden bugüne gelinceye kadar İslamî ilimler hem öğrenen hem de öğreten olmuştur. Şeyhi Ali Haydar Efendi gibi, tarikat üzerinde durmuş ancak şer'î ilimlerin öğrenilmesine ve öğretilmesine daha fazla önem vermiştir.

Onun bütün sohbetlerinde üzerinde en çok durduğu üç ana konu ilim, amel ve ihlas olmuştur. Kendisi ilme bakışını sürekli ifade ettiği şu sözleriyle özetlemiştir: *“İlim, amel, ihlas üçü bir arada olsun, bunları cem et, dünyayı fethedersin. Şeriat üç sacayağı üzerine kuruludur. Bunlar da ilim, amel ve ihlastır. İlim hocalardan öğrenmekle, kitaplardan okumakla kazanılır, amel de bildiğini yapmakla olur. İhlas için ise mutlaka tarikat lazımdır.”*⁶⁰ Birtakım talebelerin hoca olduklarını ancak geçim derdi sebebiyle mağazalarda tezgahlar olduklarını üzümlere ifade ettikten sonra zengin olanlara paralarını bunun gibi kişilerin ilimle meşgul olmaları için harcamalarını tavsiyesinde bulunmuştur. Hocalar için de zengin olmanın tek şeref olmayacağını, hocalar için asıl şeref ilim, amel ve ihlas olacağını söylemiştir.

Osmanlı medreselerindeki klasik usülle Of'ta, askere gitmeden talebe okutmaya başlamış, birkaç talebeye icazet vermiş, askerden sonra göreve başladığı ve emekli olana kadar imamlık yaptığı İsmailağa Camii'ni hem bir tekke hem de klasik eserlerin okutulduğu bir medreseye dönüştürmüştür. 1960 yılından bugüne kadar birçok talebenin yetişmesine vesile olmuş, bu eğitimin sadece erkeklerden değil, kadınların İslamiyet'i diğer kadınlara daha kolay anlatabileceğini düşünerek kadınlardan da hocaların yetişmesine önem vermiştir.

Hem ulemaya hem de okuttuğu talebelere çok hürmet göstermiş, huzuruna geldiklerinde ayağa kalkmış, onları uğurlarken kapıya kadar uğurlamış ve talebelerinin problemleri ile bizzat ilgilenmiştir. Hem okuyan talebeleri hem de onları okutanları maddi ve manevi desteklemiştir.

Mahmut Ustaosmanoğlu'nun lise ve üniversite eğitimine karşı olduğu iddia edilmiştir. Onun karşı çıktığı temel konu, kadın ve erkeklerin aynı ortamda olmasıdır. Ona göre kadın ve erkeklerin bir arada olması imanı bozan en büyük sebeplerden birisidir. Erkek ve kadınların, eğitim olsun, çalışma hayatı olsun aynı ortamda olması toplumsal bozulmaya yol açar. Ona göre, Türkiye'de uygulanmakta olan kız ve erkek

---

⁶⁰ Ahıska Neşir Heyeti, *Mahmud Efendi Hazretleri'nden Duyulan Hikmetli Sözler*, Ahıska Yayınevi, İstanbul, 2013, s. 3.

öğrencilerin aynı ortamda okutulduğu karma eğitim hem gençlerin hem ailelerin hem de toplumun bozulmasına ve fitnelerin ortaya çıkmasına sebep olmaktadır. O aynı şekilde, kadınların erkeklere, erkeklerin kadınlara ders vermesine karşı çıkmaktadır.⁶¹

Mahmut Ustaosmanoğlu'na göre üniversite eğitimi de önemlidir ancak din ilimleri daha önemlidir. Nasıl ki Boğaz Köprüsü'nü, büyük mimar ve mühendisler olmadan sıradan marangozların ve demircilerin yapabilmesi mümkün değilse, aynı şekilde din köprüsünü de küçük hocaların yapması mümkün değildir; onu inşa edebilecek olanlar büyük âlimlerdir. İnsanların çoğu üniversite eğitime meylediyor. Din eğitimi ise çok ihmal ediliyor. Ona göre problem üniversitedeki eğitim değil, orada okutulan kitapların besmelesiz olması ve alınan ilmin dünyevi amaçlar doğrultusunda, Allah rızası için olmamasıdır. Ona göre kişinin dinini ve şeriatını bilmedikten sonra bütün dünyanın kürsüleri onun olsa bir faydası olmayacaktır. Hâlbuki ona göre Türkiye'nin en çok ihtiyaç duyduğu şey fıkıh âlimleridir. Dini eğitimi tam olarak alındıktan sonra erkeklerin üniversitede okumasına karşı çıkmamaktadır. Medrese eğitimi bitiren kendi torununun ilahiyat fakültesine gitmesine izin vermiştir. Mehmet Talu Hoca kendisini bizzat şeyhinin Erzurum Yüksek İslam Enstitüsü'ne, Bayram Ali Öztürk'ün yanına gönderdiğini, sonrasında da fakültede asistanlık ve Öğretim Görevlisi olduğu süreçte de kendisini desteklediğini beyan etmiştir.⁶²

2.3. İlim Adamlarıyla İlişkiler

Mahmut Ustaosmanoğlu'nun İslam dünyasındaki birçok ilim adamı ile iyi ilişkileri olmuştur. Türkiye'de ve yurt dışında bazı âlimler kendisinin müridi olmuş, birçoğu da kendisi hakkında hüsn-i şehadette bulunmuştur.⁶³

---

⁶¹ Bu konuda, Bk. Muhammed Tayyip Okiç, *İslamiyette Kadın Öğretimi*, Atlas Kitap, Ankara, 2021. Bu kitap, Kitap, İslâm'da kadının yeri ve değeri, ailenin önemi, aile siyaseti, İslâm'ın kadın öğretimine verdiği değer gibi konuları işledikten sonra, âlim ve şair sahâbiyyelerden bir demet sunmuştur. Bilahare, İslâm düşüncesinde tefsir, fıkıh, irşâd, tasavvuf, hadis, kaligrafya vb. alanlarda âlim derecesinde mümeyyiz olmuş kadınlardan bir dizi örnek sergilemiştir. Okiç Hoca mücahide kadınlar bahsinde, zinciri Cüveyriye bint Ebi Süfyân gibi sahâbilerle başlatıp Türkiye'nin İstiklâl Harbinde aktif bir şekilde yer alan kadınlarla sürdürmüş, keza Cezayir İstiklâl Harbinin kadın kahramanı Cemile Bûhired'i de bu zincirin son halkası olarak sunmuştur. Bu eseriyle Okiç Hocanın, aynı zamanda Müslüman kadınları, hangi sahada olursa olsun, modern dünyadaki hemcinslerine örnek olacak bir kıvamda özgün, asli, donanımlı ve vakur konumlarını almaya davet ettiğini söyleyebiliriz.

⁶² Mehmet Talu Hoca ile 19.05.2021 tarihinde yaptığımız röportajda, Mahmut Ustaosmanoğlu'nun medresedeki eğitimin ilk yıllarında resmî okula göndermeyi uygun görmediğini, erkek talebelerden Molla Camii isimli kitabı bitirenlerin maişetini kazanmak adına imamlık için resmî diploma alma yollarına başvurmasına izin verdiğini beyan etmiştir.

⁶³ Bu ilişkiler konusunda resimli ve detaylı bilgiler için Bk. Ahıska Neşir Heyeti, *Mahmud Efendi Hazretleri Hayatı ve Fotoğraf Albümü* resim albümü kısmı.

Mahmut Ustaosmanoğlu'nun kendisinde ilim okuduğu Hacı Dursun Efendi, ilk başta Ali Haydar Efendi'ye intisap etmiş, onun vefatından sonra da Mahmut Ustaosmanoğlu'na intisap etmiştir. Karadeniz bölgesinde meşhur bir ilim adamı, vaiz, Erzurum'un büyük âlimlerinden de dersler okuyarak kendisini geliştirmiş olan, Zavendikli Mustafa (Yıldız) Hoca, (v.2009) 1963 yılında Mahmut Ustaosmanoğlu'na intisap etmiştir. Asrımızın büyük müfessirlerinden, *Safvetu't-Tefâsir* başta olmak üzere birçok eser sahibi, Muhammed Ali es-Sabûnî, (v.2021) Mahmut Ustaosmanoğlu'nu sık sık ziyaret eden bir müridi idi.

Nakşî Hâlidî şeyhlerinden, Mahmut Sami Ramazanoğlu (v.1984) ile Ali Haydar Efendi birbirinin ahretliği idi. Mahmut Sami Efendi, ahretliğinin emâneti olan Mahmut Ustaosmanoğlu ile sıcak ilişkileri olmuştur. Aynı şekilde, diğer bir Nakşî Hâlidî şeyhi olan Mehmet Zâhid Kotku (v.1980) da sürekli Mahmut Ustaosmanoğlu'nu ziyaret etmiş, cenaze namazını Süleymaniye Camii'nde Mahmut Ustaosmanoğlu kıldırıştır.

Gönenli Mehmet Efendi, (v.1991) Mahmut Ustaosmanoğlu'nun sıkça görüştüğü âlimlerdendir. Kendisi, Mahmut Efendi'nin kendisine yaptığı bir taziye ziyaretinde, onun yaptığı hizmetleri övmüş, manevi derecesinin yüksekliğinden bahsetmiştir. M. Emin Saraç Hoca (v.2021) da Ali Haydar Efendi'nin muradının ilmin yayılması, İslâm şîârının canlanması arzusunun Mahmut Efendi tarafından gerçekleştirildiğini söylemiştir. Mahmut Sami Ramazanoğlu'nun halifesi, Hikmet (Tuzkaya) Efendi, (v.2020) Erzurum'un meşhur âlimlerinden Halis Emek, Muhammed Emin Er, Meşhur Vaiz Timurtaş Uçar (v.2000) da kendisine hürmet gösteren kişilerdendi. Timurtaş Uçar'ın cenaze namazını da Mahmut Efendi kıldırıştır.

Mahmut Ustaosmanoğlu'nun 2009 yılındaki Şam ziyaretinde, Sâriye er-Rıfâî, Muhammed Edip el-Kellas, Mustafa el-Buğa, Muhammed Ebu'l Hudaâ el-Yakubi, Abdurrezzak el-Halebî gibi âlimlerin katıldığı bir toplantı tertip edilmiş, o ulemâ toplantısında fıkıh, siyer, din usulüne dair 60 civarında eseri olan, Muhammed Saîd Ramazan el-Bûfî, (v.2013) Mahmut Efendi'ye hürmet göstermiş, "*Türkiye'deki sırrı siz muhafaza ettiniz.*" demiştir.

Suudi Arabistanlı Mâlikî âlimi, muhaddis ve mutasavvıf, Muhammed b. Alevî el-Mâlikî (v.2004),⁶⁴ Mahmut Ustaosmanoğlu'nu İstanbul'daki dergâhında birçok defa ziyarette bulunmuş ve "*Dünyada birçok cemaatler gördüm. Kimisi ilme çok önem verip tasavvufu zayi etmiş, kimisi de tasavvufta ağırlık verip ilmi zâyî etmişlerdir. Ama*

⁶⁴ Bu âlimin hayatı ile ilgili geniş bilgi için Bk. Azat Toktonaliev, *Muhammed El-Mâlikî'nin Hayatı, Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri*, Doktora Tezi, Dan. Mustafa Aşkar, Ankara, 2016.

Mahmut Efendi ve cemaati ilimle ameli, şeriatla tarikatı birlikte yaşayıp yaşatan cemaatlerdendir.” demiş,⁶⁵ onu “Allah’ın ayetlerinden bir ayet” olarak takdim etmiştir.⁶⁶

Hadis âlimi, Seyyid İbrahim el-Ahsâî ve Muhammed Avvâme, Lübnan Şeriat Mahkemesi Baş kadısı Prof. Usâme er-Rifâî, Şam Rıfâî Camii imamı Usame Abdu’l-Kerim er-Rifâî, Şam âlimlerinden Abdülhadi Muhammed el-Harse, Pakistan âlimlerinden Şeyh Tâki Osmanî, Pakistan Âlimleri Cemiyeti Partisi Başkanı Fazlurrahman, Mescid-i Aksa Muhâfızı Şeyh Raid Salah, Mahmut Ustaosmanoğlu’nu ziyaret edip hürmetini takdim eden zâtlardır. Ayrıca, Mısır, Irak, Yemen, Somali, Bangladeş, Kosova, Tataristan, Orta Afrika, Güney Afrika, Kudüs, İngiltere, Hindistan, Malezya, Çeçenistan, Habeşistan gibi çeşitli ülkelerden gelen âlimler ve ilmî heyetler Mahmut Ustaosmanoğlu’nu ziyaret ederek bilgi alışverişinde bulunmuşlardır.⁶⁷

2010 yılında, İstanbul’da Uluslararası düzeyde bir organizasyonla, dünyanın birçok ülkesinden Müslüman âlimlerin katıldığı, “Uluslararası İnsanlığa Hizmet Sempozyumu” düzenlenmiş, sempozyum sonunda Mahmut Ustaosmanoğlu’na “İnsanlığa Üstün Hizmet Ödülü” takdim edilmiştir. Bu ödül töreninde, Lübnan Akkar Müftüsü Usame er-Rifâî, törene katılan âlimler adına bir konuşma yapmıştır. Bu konuşmasında Mahmut Ustaosmanoğlu’nun bu asırdaki yaptığı faaliyetlere değinerek oradaki dinleyicilere onu hicrî 15. asrın müceddidi olarak takdim etmiştir.

3. Tarikatı

Bu başlık altında, Mahmut Ustaosmanoğlu’nun tarikatla ilk tanışması, tasavvufî olarak almış olduğu eğitimi ve kendisinin bir şeyh olma süreci, şeylik dönemi ve kendisine kadarki silsilesi hakkında bilgiler verilecektir.

3.1. Tarikata İntisabı

Nakşîliğin Hâlidîyye kolunun etkili olduğu Doğu Karadeniz Bölgesi’nde, özellikle Trabzon’un Of ve Çaykara ilçelerinin havalisinde medreselerdeki derslerle

⁶⁵ Ahıska Neşir Heyeti, *Mahmud Efendi Hazretleri Hayatı ve Fotoğraf Albümü*.

⁶⁶ https://www.youtube.com/watch?v=FtA6H_cRecs Nurettin Yıldız’ın Mekke hatıralarından bir kesit.

⁶⁷ Ahıska Neşir Heyeti, *Mahmud Efendi Hazretleri Hayatı ve Fotoğraf Albümü*, fotoğraflar bölümünde adı geçen kişilerin ziyaret fotoğrafları mevcuttur.

beraber tasavvuf da etkili olmuştur. Bu bölgede tasavvufun bu kadar etkili olmasını sağlayan en önemli mutasavvıf Ahmed Ziyâuddîn Gümüşhânevî'dir (1813-1893).⁶⁸

Mahmut Ustaosmanoğlu'nun tasavvufi terbiyeye başlaması ve tarikata girişi genç yaşlarda olmuştur. Genç yaşlarında iken Nakşebendî tarikatının Gümüşhânevî kolu şeyhlerinden, Of'un Mapsino (Gürpınar) köyünden hem müderris hem de tarikat şeyhi olan Hacı Ahmed Efendi'ye (v.1958)⁶⁹ intisap etmiştir.

Mahmut Ustaosmanoğlu, askerlik zamanı gelince, acemi birliği dağıtımında Bandırma'ya gitmiştir. Ali Rıza Bezzâz Efendi'nin de kabrinin olduğu Tekke Camii'ni izin günlerinde ziyaret etmiş, zaman zaman oradaki camiilerde Kur'an-ı Kerim okumuştur. İlçe müftüsünün de uygun görmesiyle, üç haftada bir cami vaazlarıyla halkı dinî konularda aydınlatmıştır. Rivayete göre manevî bir işaretle Bandırma'ya gelen Ali Haydar Efendi ile orada tanışmış, Ali Rıza Bezzâz Efendi'nin müridlerinden Eskici Abdullah Efendi'nin evinde farklı zamanlarda birkaç saat baş başa görüşmeden sonra Mahmut Ustaosmanoğlu, burada Ali Haydar Efendi'ye intisap etmiştir.

Mahmut Ustaosmanoğlu, usta birliği için İstanbul Selimiye Kışlası'na sevk edilmiş, oradan da Gebze'ye gitmiş. Burada da yine Ali Haydar Efendi kendisini ziyaret etmiştir. Ali Haydar Efendi kendi yakınlarına bir yere nakledilmesini istemiş, bunun üzerine de Davutpaşa'da bulunan askeri kışlaya yollanınca burada Ali Haydar Efendi ile daha fazla görüşme imkânına kavuşmuştur. Mahmut Efendi, askerliğini bitirdikten sonra şeyhini sık sık ziyarete gitmeye başlamıştır. Bir keresinde bir kilo üzüm alıp Ali

⁶⁸Salih Sabri Yavuz, “*Mapsino Ahmed Efendi (1861-1958) ve Dinî Hayat Açısından Değerlendirilmesi*”, I. Uluslararası Geçmişten Günümüze Trabzon'da Dini Hayat Sempozyumu, Değişim Yayınları, İstanbul, 2016, s. 161.

⁶⁹Mapsino Hacı Ahmed Efendi, Of ve çevresinde “Şeyh Efendi” olarak tanınmıştır. 1861 yılında Of'un Mapsino (Gürpınar) köyünde dünyaya gelen Ahmed Efendi'nin hayatı hakkında yazılı kaynaklarda sağlıklı ve sistematik bilgiler pek yoktur. Daha çok sözlü gelenekte hakkında anlatılanlar ve talebeleri vasıtasıyla derlenen bilgiler bize kaynaklık etmektedir. Asıl adı Ahmed Fehmi'dir. Fakat nakli bilgilerden elde edilen tespitlere göre merhûm zât yazışmalarında sadece Fehmi ismini kullanmıştır. İlme ve âlimlere meraklı bir ebeveynin çocukları olan Ahmed Efendi, küçük yaştan itibaren ilim tahsiline başlamıştır. İlk olarak Kur'an-ı Kerim derslerine başlamış, bilâhère tefsir ve hadis gibi ilimleri tahsil etmiştir. Kaydedildiğine göre “Zilîk” adıyla meşhur olan bir kurrâdan da tâlim dersleri almıştır. Daha sonra İslâmî ilimler tahsiline devam ederek ilmî icâzetini on sekiz yaşında iken meşhur hocalardan Hopşeralı Tâlib Efendi'den aldı. İcâzet aldıktan sonra takriben 1878 tarihinde Ukşul (Baltacı) köyüne imam hatiplik görevini ifâ etmek üzere gitmiştir. Burada üç sene kalmış ve dinî ilimler okutmuştur. Onun şöhreti burada başlamış ve saygı duyulan âlimler arasına girmiştir. Ukşul'dan sonrai Haksa köyünde beş sene kalmış ve burada birçok talebe yetiştirmiştir. Tarikata intisâbı ilk olarak Yusuf Şevki Efendi eliyle olmuştur. Eski adıyla Kondu bugünkü adıyla Dernekpazarı'nda Yusuf Şevki Efendi'ye intisap etmiştir. Ahmed Efendi daha sonra takriben 1880-1900 seneleri arasında İstanbul'a gitmiş ve Nakşîliğin o zamanki en önemli halifelerinden Ahmed Ziyâuddin Gümüşhânevî'nin (1813-1893) halvetine girmiş ve burada tasavvufun inceliklerini öğrenmiştir. Ayrıca bu zattan hadis dersleri almıştır. Bu arada Şeyh Gümüşhânevî, kendisini bir ramazan ayında Selanik'e irşâd vazifesiyle görevlendirmiştir. O burada birçok hocayla tanışmış ve ilmî seviyesini artırmaya devam etmiştir. Gümüşhânevî'nin, pek çok talebesi ve müntesibi arasından Ahmed Efendi'yi seçmesi ilmî ve dinî açıdan önemli bir zat olduğunun ifadesidir. 19 Ocak 1958 yılında 98 yaşında iken vefat etmiştir. Salih Sabri Yavuz, “*Mapsino Ahmed Efendi (1861-1958) ve Dinî Hayat Açısından Değerlendirilmesi*”, 1. Uluslararası Geçmişten Günümüze Trabzon'da Dini Hayat Sempozyumu, Değişim Yayınları, İstanbul, 2016, s. 161-166.

Haydar Efendi'yi ziyarete gittiğinde şeyhi ona: “*Oğlum! Seni bize derviş olarak göndermişler. Kırk sene evvel vefat eden şeyhim zuhur etti, senin elinden tutup benim elime verdi ve ‘Al, bu bizimdir.’ dedi. Oğlum seni bana kim verdi?’* diyerek iltifat ettiği bilinmektedir.”⁷⁰

3.2. Tasavvufi Eğitimi

Mahmut Ustaosmanoğlu, asker iken İsmailağa Camii harabe haldeydi. Ali Haydar Efendi'nin talimatıyla tamirat ve yapım çalışmaları başlatıldı ve câmi eski haline getirildi. Mahmut Efendi, askerlikten sonra memleketi Of'a döndü ve bir müddet İstanbul'a gelemedi. Fakat şeyhi ile irtibatı mektuplaşmak suretiyle devam ediyordu. Mahmut Ustaosmanoğlu'nun şeyhine gönderdiği mektuplara, Ali Haydar Efendi, içinde bulunduğu rahatsızlığına ve ilerlemiş yaşına rağmen bizzat cevap yazmayı ihmal etmiyordu.

Mahmut Ustaosmanoğlu, Ali Haydar Efendi'den kendisine olan derin muhabbetini ve görme arzusunu ifade eden bir mektup alınca, kısa bir müddet sonra İstanbul'a geldi. Ali Haydar Efendi'nin oturduğu İsmet Efendi Tekkesi'nin de bulunduğu aynı sokakta bulunan İsmailağa Camii'nde imamlık görevine başladı. Bazen Ali Haydar Efendi ona “Ah oğlum! Ne olaydı on sene evvel elime geçseydin de sana daha fazla hizmet etseydim.” buyururdu.⁷¹

Ali Haydar Efendi, Mahmut Efendi'yi yaptığı özel sohbetlerinin yanında bazı kitapları da bizzat okuttuğunu anlıyoruz. Onu bu şekilde gelecekteki görevine hazırladığı anlaşılabılır. Onun bu derslerdeki yoğunluğunu ve kitap okumalarını gördüğünde ona: “*Oğlum Mahmud! Şimdi çok çalış, ileride kitap okumaya vakit bulamayacaksın*” derdi. Ona bazı eserlerin kıymeti hakkında da özel tavsiyelerde bulunurdu: “*Evladım! Mektûbât o kadar büyüktür ki, Reşahât*⁷² *ona ancak elif-ba olabilir.*”⁷³

Mahmut Ustaosmanoğlu, memleketi olan Of'ta çok sevilen bir kimse idi. İstanbul'da İsmailağa Camii'nde imam olup Fatih-Çarşamba'ya yerleşmesinden sonra,

⁷⁰ Ahıska Neşir Heyeti, a.g.e., s. 11-15.

⁷¹ Ahıska Neşir Heyeti, a.g.e., s. 16-17.

⁷² Reşahât-ı Aynü'l-Hayât, Ali b. Hüseyin es-Sâfi'nin kaleme aldığı ve Nakşibendî tarikatının şeyhlerinin hayatlarını anlatan ve içeriğiyle klasikler arasına girmiş, önemli bir tasavvuf eseridir. Müellif eserinde, bizzat kendisinin şahit oldukları ve sohbetlerinde bulunduğu kişiler dışında, yazıldığı dönemde Nakşibendilik ile ilgili önemli eserlerden de faydalanmıştır. Bu özelliğiyle Reşahât, 16. yüzyıl önce Nakşibendî tarihi ve kültürü için en önemli ve güvenilir kaynaktır. Eserin aslı Farsça olup, yazıldığı dönemden itibaren ya içinden seçmeler veyahut tamamı olmak üzere muhtelif zamanlarda Türkçe tercümeleri de yapılmıştır. *Reşahat Aynu'l Hayat*, Çev. Seyfettin Oğuz, Furkan Yayınevi, 2013.

⁷³ İhsan Şenocak, a.g.e., s. 164-165.

hemşehrisi olan hocaları, şeyhi Ali Haydar Efendi'yle tanışmaya teşvik etmiştir. Ofllu hocaların bir kısmı Ali Haydar Efendi ile tanıştıktan sonra Çarşamba'ya yerleşmeye başlamışlar, bu şekilde Çarşamba'da yavaş yavaş hoca cemaati oluşmaya başlamıştır. Ali Haydar Efendi'nin vefatından sonra da bu cemaat Mahmut Ustaosmanoğlu'nun etrafında toplanmıştır.

3.3. Şeyhlik Dönemi ve Tarikat Silsilesi

Ali Haydar Efendi'nin oğlu Bahâeddin Gürbüzler, kendisi ile yapılan bir röportajda babası Ali Haydar Efendi'nin hilafeti Mahmut Ustaosmanoğlu'na verdiğinin canlı şahidi olduğunu belirtmiştir.⁷⁴ Ali Haydar Efendi'nin oğulları Şerif (v.1975), Hâlid (v.1992) ve Bahâeddin Gürbüzler (v.2016) ve Ali Haydar Efendi'nin eski müridlerinin çoğu, Ali Haydar Efendi'nin vefatından sonra Mahmut Ustaosmanoğlu'na intisap etmişlerdir. Mehmet Talu Hoca da kitabında yazdığı, Ali Haydar Efendi'nin mustahlef şeyhi olarak Mahmut Ustaosmanoğlu'nu Bandırma'da asker iken gördüğünde “İşte emanetleri teslim edeceğim zat geldi.” diyerek naklettiği aynı bilgileri bizzat şeyhi Mahmut Ustaosmanoğlu'na satır satır okuduğunu, Mahmut Efendi'nin bunları dinleyip onayladığını, hatta kendisine bu konu için iltifat ettiğini beyan etmiştir.⁷⁵

Ali Haydar Efendi'nin ömrünün sonlarında dört kişi⁷⁶ için hilâfetname yazıp çekmecesine koyduğu, hanımının kendisine, bu hilâfetnâmeleri sahiplerine neden vermediğine dair soru sorduğunda, manen bunların yazılmasına emir geldiği ama verilmesine dair emir gelmediğini söylediği yönünde bir rivayet vardır. Bu rivayetin

⁷⁴ <https://www.youtube.com/watch?v=yAeXJKXnrt8>

Bahâeddin Gürbüzler bu röportajında, annesinin, babası Ali Haydar Efendi'ye yaşının ilerlediği, bu emaneti birine vermesi gerektiği konusunda telkinde bulunduğunu ancak babasının henüz emaneti verebileceği kimsenin olmadığını ifade ettiğini belirtmektedir. Ancak, Ali Haydar Efendi'nin en son Bandırma yolculuğuna babsıyla beraber katıldığını, babasının, o günlerde henüz asker olan Mahmut Ustaosmanoğlu ile ilk karşılaştığında renginin dahi değiştiğini, babasının odadaki kişileri dışarı çıkarıp, Mahmut Efendi ile bir saat başbaşa görüştüğünü, bu görüşme sonucunda da babasının çok sevinçli olduğunu belirtmektedir. Babasının sürekli Mahmud'um diye seslendiğini ve “Bin tane evladım olsa, feda olsun Mahmud'uma.” dediğini aktarmaktadır. İnsanların, Ali Haydar Efendi'nin Mahmut Efendi'ye dersi tam vermediği, seyrusülûku tam işaret etmediği hususunda insanların fitne çıkarmaya çalıştıklarını, halbuki kendisinin de olduğu bir kalabalıkta babası Ali Haydar Efendi'nin, Mahmut Efendi'ye görevi tevdi ettiğini belirtmektedir. Babasının son anlarına kadar Mahmut Efendi'ye birikimini aktarmaya çalıştığını, hatta babasının, çok yüklenmesi durumuna Mahmut Efendi'nin delirmesinden korktuğunu söylediğini onun için de belli aralıklarla onu eğittiğini aktarmaktadır. Ali Haydar Efendi'nin ailesinin kendi aralarında Mahmut Efendi'ye tabi olma konusunda tartıştıklarını, Mahmut Sami Ramazanoğlu ve Mehmet Zahit Kotku vefat ettikten sonra onların bazı müridlerinin Mahmut Efendi'ye tabi olmak için geldiklerinde, Ali Haydar Efendi'nin daha önceden Mahmut Efendi'yi ve diğer şeyhleri, birbirlerinden mürid almamaları konusunda uyardığını bu yüzden de şeyh değişikliğini uygun bulmadığını söyleyerek bu talepleri geri çevirdiğini ifade etmiştir.

⁷⁵ Mehmet Talu, *Soru ve Cevaplarla Dini Meselelerimiz*, Tereke Yayınevi, İstanbul, 2006, c. 5, ss. 261-275.

⁷⁶ Osman Nuri Efendi, Beşiktaş Müftüsü Fuat Efendi, Ali Yekta Efendi ve Mahmut Ustaosmanoğlu.

vuku bulma zamanı hakkında ihtilaf olmakla birlikte, Ali Haydar Efendi bu isimlerden hiçbirine yazılı belge bırakmadan vefat etmiştir.⁷⁷

Ali Haydar Efendi, sağlığının bozulduğu son senelerinde damadı Osman Nuri Efendi'ye (v.1993) “*Benden gördüğün gibi ders talimi yaptır.*” diye görev verdiği için Ali Haydar Efendi'nin vefatından sonra Osman Nuri Efendi, hayatı boyunca, kendisine gelen Ali Haydar Efendi'nin müridlerinin derslerini değiştirme ve seyrüsülûklarını devam ettirme konusunda hizmetini sürdürmüş ancak kendisinden sonra şeyhlik anlamında yerine kimseyi bırakmamıştır. Aktif olarak kullanılmayan vakıf eserlerinin birilerine farklı amaçlarla verildiği dönemde Osman Nuri Efendi, İsmet Efendi Tekkesi'ni amaçları dışında kullanılmasın diye camiiye çevrilmesini sağlamış, kendisi de bu camiide fahri imamlık görevini sürdürmüştür. Bu süre içinde tekkenin harem kısmını da camiinin meşrutası olarak kullanmıştır.⁷⁸ Kendisinden sonra da damadı, 1965'te AP Tokat milletvekilliği yapmış ve M. Emin Saraç Hocaefendi'nin (v.2021) de küçük kardeşi olan Osman Saraç (v.1998), Tekke Camii'nde vaaz ve irşatta bulunmuştur. Şu anda İsmet Efendi Tekke'si, “İsmet Efendi Eğitim, Kültür, Yardımlaşma ve Tarihi Eserleri Koruma Vakfı” olarak faaliyetlerini sürdürmektedir.⁷⁹

Ali Haydar Efendi'nin Bursalı ihvanından Ramazan Efendi, Ali Haydar Efendi'nin şöyle buyurduğunu naklediyor: “*Mahmud'un elinden tutan, benim elimden tutmuş olur. Hakikat şu ki; bu fakirin elinden tutan Ali Rıza Bezzâz Hazretleri'nin elinden tutmuş olur. Böylece halka halka bu silsile tâ Peygamber Efendimize dayanır. İşte buna 'Sahih Yed' (sağlam el) diyoruz.*”⁸⁰ Bu ifadelerin aynısını Mahmut Efendi de bir sohbetinde bizzat kendisi dile getirmiştir.⁸¹

Eğer bugün, büyük bir şehrin merkezinden ak sarıklı bir mürşit dünyaya seslenebiliyorsa bu, Allah Rasûlüne kadar ulaşan o “sahih yed”in bereketiyledir denilebilir.⁸² Mahmut Ustaosmanoğlu, uzun yıllardır birçok sıkıntıya rağmen Türkiye'de ve dünyanın birçok yerinde kabul görmüş ve takdir edilmiş bir irşâd vazifesini sürdürmüştür. Her geçen gün etrafındaki halka büyümüştür.

Ali Haydar Efendi'nin vefatından sonra Mahmut Ustaosmanoğlu'nun hayatında yeni bir dönem başlamış oldu. Bir taraftan camiinin imamlığını sürdürerek cemaatiyle, bir taraftan okuttuğu talebelerle, bir taraftan da Ali Haydar Efendi'nin emaneti olan

⁷⁷ Prof.Dr.Mehmet Saraç ile yaptığımız mail üzerinden görüşme. (28.05.2021)

⁷⁸ Ahmet Doğru ile yapılan telefon görüşmemiz. (23.05.2021)

⁷⁹ <http://www.ismetefendi.org.tr/mekanin-tarihcesi/> (15.05.2021)

⁸⁰ Ahıska Neşir Heyeti, a.g.e., s. 18.

⁸¹ Mahmud Ustaosmanoğlu, *Sohbetler*, c. 4, s. 259.

⁸² İhsan Şenocak, a.g.e., s. 166.

tekkenin müridlerinin irşâd faaliyetleriyle meşgul olmuştur. Şehirlerdeki vekillerini her zaman hocalardan seçerek bulundukları yerlerde hem kızlar hem de erkekler için medreseler açıp talebe okutmalarını emretmiştir. İlim, tebliğ ve zikri bir tutup aynı anda yürütebilmesi sebebiyle etrafında özellikle hoca ve talebelerin yoğun olduğu geniş bir halka oluşmuştur.

Mahmut Ustaosmanoğlu, tarikat hususunda şeriatı esas almış, rüya, zuhurat, keşif, keramet ve sâir hârikulâde hallerin çok da itibar edilecek mevzular olmadığını, asıl amacın da istikamet üzere olmak olduğunu söylemiştir.

Mahmut Ustaosmanoğlu, 1954 yılından 1996 yılında yaş haddinden, zorunlu olarak emekli oluncaya kadar hem İsmailağa Camii'ndeki resmî görevini yapmış hem de müridlerini irşâd etme görevini îfa etmiştir. Bu görevi esnasında etrafında oluşan cemaatine, imamlığını yaptığı camiiye nispetle “İsmailağa Cemaati” ismi verilmiştir. Câminin bânisinin bu nispet dışında, cemaatle bir ilgisi yoktur. Emekli olduktan sonra da İsmailağa Camii'nde ve civarında irşâd faaliyetlerine devam etmiş, 2007 yılından sonra da sağlık sorunları sebepleriyle Beykoz ilçesi Çavuşbaşı'nda ikamet etmeye başlamıştır. Bu şekilde irşâd görevini 60 yıldır sürdürmektedir. Ve hâlâ cemaatinin başındadır.

Mahmut Ustaosmanoğlu sonrası ne olabilir? Bu konu cemaat içerisinde açıktan konuşulan bir konu değildir. Konuyu dile getirdiğimiz birçok müridi bu işin yüzyıllardır süregelen usulünün olduğunu söyleyerek bu konuda konuşmayı gereksiz görmüşlerdir. Ancak ilginç olan odur ki, bu konu, normalde dinin en temel konularına ve değerlerine bile mesafeli bakan bazı kesimlerin iştahını kabartmaktadır.⁸³ Bu da sosyolojik anlamda bir dönem, müridlerinin önemli bir kısmının dar gelirli ve eğitim düzeyi düşük kişilerden oluşan “Metropoldeki Taşra”⁸⁴ diye bakılan İsmailağa Cemaati'nin, Türkiye'de ne kadar önemli bir noktaya geldiğinin bir göstergesi olsa gerektir.

Ali Haydar Efendi'nin oğlu Halit Efendi bir gün Mahmut Efendi'ye giderek, “Efendi Hazretleri, bakın karışık bir zamandayız ne olur ne olmaz, yerine bir kimseyi işaret edip cemaate söylesen de o da işi ele alsın nasıl olur?” deyince, o da “Halit

⁸³ <https://www.cumhuriyet.com.tr/koseyazari/167/33/tayfun-atay.html>

⁸⁴ Ruşen Çakır, *Ayet ve Slogan, Türkiye'de İslamî Oluşumlar*, Metis Yayınları, İstanbul, 1990, s.60. Gazeteci gözüyle yazılan bu kitabın tasavvufi anlamda değil de sosyolojik olarak tahlil yapan bir kitap olarak referans alınması daha doğru olacaktır. Kitabın yazıldığı dönem göz önüne alındığı vakit, o dönemde cemaatin, modern hayata alışmaya çalışan insanların ilk uğrak yerlerinden birisi olarak görülüyordu ancak, metropolde böyle bir cemaatin bu tür uygulamalarla belki de bu kadar büyüyeceği kestirilemiyordu.

Ağabey, ben kendi başıma bir şey yapamam. Bana meşayih izin verirse ancak o zaman söylerim. Bunun için beni sıkıştırma.” demiştir.⁸⁵

Mahmut Ustaosmanoğlu 2005 yılında, önde gelen talebelerini bizzat toplayarak, artık kendisinin rahatsızlandığını, gezemediğini ve sohbet anlamında anlatma güçlüğü çektiğini söylemiştir. Bundan sonra hizmetleri orada bulunanlardan kurulan bir heyetin aralarında istişare ederek yapmasını istemiştir. Ayrıca kendisinin tarikat görevlerini Hasan (Kılıç) Efendi’nin yapacağını, Mustafa (Bilici) Efendi’nin de ona yardım edeceğini belirtmiştir. Bu toplantıdan sonra cemaat, önemli konularda bu heyet tarafından alınan kararlara uymuştur. Bu heyeti oluşturan hocalar şunlardır: “Hasan Kılıç, Mustafa Bilici, Mahmut Şevket Ustaosmanoğlu, Nedim Payalan, Recep Eryiğit, Celal Erzincanlıoğlu, Mahmut Seyfettin İnanç, Ahmet Ustaosmanoğlu, Ali Polat, Salih Topçu.” Son birkaç yıldır Hasan ve Mustafa Efendilerin katılamadığı toplantılarda alınan kararlar bu iki vekil hocaya iletilerek onların son kararı vermeleri beklenmektedir. Onlar da ya bir karar vermişler ya da Mahmut Efendi’nin uygulamasında olduğu gibi bu konuda istihare yapılmasını tavsiye etmişlerdir.

Daha önceden Nakşebendî tarikatının 30. şeyhi Mevlânâ Hâlid el-Bağdâdî’ye kadar olan meşâyihin isimlerini zikretmiştik. Bu kısımda, İsmailağa Cemaati’nin şeyh silsilesinde, günümüzdeki şeyhi Mahmut Ustaosmanoğlu ile Mevlânâ Hâlid el-Bağdâdî (v. 1242/1827) arasındaki meşâyihin isimlerini ve sonrasında kısa bir hal tercümelerini vermek uygun olacaktır. Mahmut Ustaosmanoğlu’nun, Mevlânâ Hâlid el-Bağdâdî’den günümüze gelen silsilesi şu şekildedir:

31. Abdullâh Mekkî (Erzincânî) (v.1312/1894)
32. Yanyalı Mustafa İsmet Efendi (v.1289/1873)
33. Halil Nurullah Efendi (v.1311/1893)
34. Ali Rızâ el-Bezzâz (v.1330/1912)
35. Ali Haydar Ahıskavî (v.1380/1960)
36. Mahmut Ustaosmanoğlu

3.3.1. *Abdullâh Mekkî (Erzincânî) (v.1312/1894)*

Mahmut Ustaosmanoğlu’nun silsilesinin 31. halkası olan Abdullâh Mekkî, aslen Mekkeli’dir. Bir süre Erzincan’da kalmış, bu dönemde de Erzincânî diye tanınmıştır. Zâhiri ilimleri aldıktan sonra Bağdat’ta Mevlâna Hâlid el-Bağdâdî’ye intisap edip onun terbiyesinde yetişmiştir.

---

⁸⁵ Mahmut Şevket Ustaosmanoğlu ile yaptığımız röportaj. (22.04.2021)

Abdullah Mekkî'nin doğum ve vefat tarihlerine dair kaynaklarda yeterli bilgi mevcut değildir. Ancak onun, Mevlânâ Hâlid el-Bağdâdî'ye (v.1242/1827) intisap ettiği için onunla aynı dönemde yaşadığını söyleyebiliriz. Tasavvufî eğitimini Mevlânâ Hâlid el-Bağdâdî'den tamamlayan Abdullah Mekkî, onun halîfesi olmuştur. Abdullah Mekkî, aldığı halifelik görevi ile Hicaz bölgesi başta olmak üzere, Erzincan, Erzurum, Bağdat ve Kudüs gibi çeşitli İslam beldelerine yolculuklar yapmıştır. Mevlânâ Hâlid el-Bağdâdî, halîfesi Abdullah Mekkî'yi Erzurum'a gönderdiğinde, Abdullah Mekkî, Erzurum'da Münzevî Osman Efendi (v.1286/1869) isminde bir zâta halifelik vermiş ve sonrasında mânevî işaretle Erzincan'a giderek bir süre orada ikamet etmiştir.⁸⁶

Abdullah Mekkî, Erzincan'a geldikten sonra buradaki insanlar kalabalıklar halinde ondan istifade etmek için gelmişlerdir. Bu kişiler arasında Terzi Baba diye bilinen ve mesleği terzilik olan Muhammed Vehbi (Hayyat Vehbi) Efendi de vardı.⁸⁷ Terzi Baba, Abdullah Mekkî'ye intisap ettiğinde kırk yaşlarında idi. Rivayet edildiğine göre Abdullah Mekkî Erzincan'a geldiğinde bunu haber alan Terzi Baba, Kurşunlu Camii Medresesi'ndeki Abdullah Mekkî'yi ziyaret etmiş, daha sonraki günlerde Abdullah Mekkî, bizzat Terzi Baba'yı davet etmiştir. Buraya geliş amacının Mevlânâ Hâlid'in emanetini uygun bir kimseye vermek olduğunu, Terzi Baba'yı da bu emanete layık gördüğünü belirterek Terzi Baba'ya Nakşbendî-Hâlidî halifeliğini vermiştir.⁸⁸

Mevlânâ Hâlid el-Bağdâdî'nin Mekke'ye halife olarak gönderdiği Abdullah Mekkî, Hâlidiyye'nin İslam dünyasının en uzak yerlerine kadar yayılmasında büyük katkıları olmuştur. Onun müridleri arasında Türkler, Kazan ve Kırım Tatarları ve Hâlidiyye'yi Güneydoğu Asya'ya taşıyan Sumatralı Şeyh İsmâil Minangkabavî de bulunmakta idi. Şeyh İsmâil Minangkabavî, 1856'da Singapur'a gitmiş, sonraki sene de Riau saltanatının merkezi konumundaki Penyengat adasına geçmiş ve Sultan Muhammed Yusuf'un Hâlidiyye'ye intisâb etmesini sağlamıştır. Şeyh İsmâil Minangkabavî, Malezya'nın Pinang şehrine yakın Pondok Upeh köyünde de bir Hâlidî tekkesi kurmuş, kendisinden sonra bir halife bırakmamıştır. Abdullah Mekkî'nin ölümünden sonraki dönemde Mekke'deki halifelerinden Şeyh Süleyman Kırımî, hac yaptıktan sonra bir süre Mekke'de kalan Cavalı ve Sumatralı'lara icâzet vererek Hâlidîliğin Güneydoğu Asya'da yayılmasını sağlamıştır.⁸⁹

⁸⁶ Nuran Çetin, "Terzi Baba'nın 'Kenzü'l-Miftâh' Adlı Eserinde Bazı Tasavvufî Kavramlara Yaklaşımı", *İlahiyat Tetkikleri Dergisi*, sy. 49, 2018, s. 207-234.

⁸⁷ <https://www.ismailaga.org.tr/abdullah-el-mucavir-fi-beledillah> (15.05.2021)

⁸⁸ Nurettin Albayrak, "Terzi Baba" *DİA*, İstanbul, 2011, c. 40, s. 521.

⁸⁹ Hamid Algar, a.g.e., s. 123.

Abdullah Mekkî'nin halifelerinden biri Yahyâ Dağıstânî (v.1319/1899) ve oğlu Hamdi (v.?), Dağıstan'da faaliyet göstermiş, Dağıstânî'nin halifesi Şirvanlı Hacı Mustafa Çorumî Efendi (v.324/1906) de Çorum, Tokat, Sivas, Ankara ve Afyon gibi şehirlerde etkinliğini sürdürmüştür. Ayrıca Yanyalı Mustafa İsmet Efendi (v.1290/1872) ve Şeyh Mustafa Hüdaverdi (v.1310/1892) Efendi de Abdullah Mekkî'nin halifelerindendir. Yanyalı Mustafa İsmet Efendi, en son Fatih-Çarşamba'da İsmet Garîbullah Tekkesi'nin kurucu şeyhidir. Bu tekkenin şeyhlik vazifesini Ahıskalı Ali Haydar Efendi (v.1377/1960) yapmış, kendisinden sonra da halifesi Mahmut Ustaosmanoğlu devam ettirmektedir.⁹⁰

3.3.2. *Yanyalı Mustafa İsmet Efendi (v.1289/1873)*

Yanyalı Mustafa İsmet Efendi, Sultan II. Murâd zamanında fethedilen, çoğunluğu Arnavut Müslümanların yaşadığı, Osmanlı döneminde de önemli bir şehir olan, şu anda Yunanistan sınırları içindeki Yanya'da, Arnavut bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelmiştir. O bölge, şer'î mahkemeleri olan, şeriata göre hükmedilip insanların sünnete uygun bir şekilde yaşadığı bir yer olarak 450 yıl Osmanlı hakimiyetinde kaldıktan sonra 1913 yılında Balkan savaşları sonucunda kaybedilmiş topraklardandır. Mustafa İsmet Efendi, henüz genç yaşlarında iken Yanya'daki şer'î mahkemede katiplik yapmıştır.⁹¹

Mustafa İsmet Efendi, genç yaşlarda Mekke'ye gitmiş, hac ve umre vesilesiyle Mekke'ye gelen dönemin büyük âlimleri ile tanışmıştır. Burada, Mevlânâ Hâlid el-Bağdâdî'nin Mekke'ye halife olarak gönderdiği Abdullah Mekkî ile tanışıp ona intisap etmiştir. Abdullah Mekkî, o sıralarda Mevlânâ Hâlid el-Bağdâdî'den icazet aldıktan sonra bugün yerinde kraliyet sarayının olduğu Ebu Kubeys Dağı'nda kurmuş olduğu tekkesinde irşat vazifesini sürdürmekteydi. Mustafa İsmet Efendi, şeyhi Abdullah Mekkî'nin yanında yedi yıl kalmış, manevi eğitimini tamamladıktan sonra icazetini almıştır.⁹²

Mustafa İsmet Efendi, 1894 yılında şeyhinin vefatından sonra önce kendi şehri olan Yanya'ya dönmüş, bir süre sonra da Edirne'ye gelerek buraya yerleşip Sultan Camii'nde irşad faaliyetlerine başlamıştır. Bir süre sonra, kendisine hilafet de verdiği

---

⁹⁰ Sâlih Özcan, a.g.e., s. 109.

⁹¹ <https://www.ismailaga.org.tr/buyuk-seyh-efendi-mevlana-mustafa-ismet-garibullah-kuddise-sirruhu-hazretleri> (15.05.2021)

⁹² Mehmet Sami Şekeroğlu, *Yanyalı Mustafa İsmet Efendi ve Risale-i Kudsiyye İsimli Eserindeki Tasavvufî Görüşlerinin Tahlili*, yüksek lisans tezi, Dan. Süleyman Koyuncu, Aksaray, 2019, s. 12.

Hüseyin Kudsî Efendi'nin kızı ile evlenmiştir. Bu evlilikten, Nimetullâh, Hâfız, Ferdi, Bahâuddîn isimlerinde dört oğlu ve Nakşiye, Sıddıka isimlerinde iki kızı olmuştur.⁹³

Mustafa İsmet Efendi, Edirne'ye yerleştikten sonra müridlerinin sayısı hızla artmış, ismi payitahta kadar ulaşmış hatta İstanbul'da müridlerinin sayısı hızla artmıştır. Devlet büyüklerinden birçok kimse ve Sultan Abdülmecid Hân da ona intisap edenler arasındadır. İstanbul'daki müridleri onu İstanbul'a davet etmişlerdir.⁹⁴ Mustafa İsmet Efendi de Edirne'deki edindiği evini, arazisini ve değirmenini satıp İstanbul'a taşınarak, İstanbul'un Kocamustafapaşa semti civarına yerleşmiştir. Bir süre sonra da bugün İsmet Garîbullah Tekkesi diye anılan, Fatih Çarşamba'daki tekkenin arsasını satın alarak tekkeyi inşa etmiş ancak tekkenin tamamlanmasından altı ay sonra 1289/1873 tarihinde vefat etmiştir.⁹⁵

Mahmut Ustaosmanoğlu'nun da sohbetlerinin vazgeçilmez kaynağı olan Risâle-i Kudsiyye isimli eseri vardır. Mustafa İsmet Efendi'nin bu eserinden anlaşılan ve çevresindeki kişilerin beyanlarına göre, kendisinin ilmî icazeti olmamakla birlikte Arapça ve İslamî ilimlere vukufiyeti bulunmaktadır.⁹⁶

3.3.3. Halil Nurullah Efendi (v.1311/1893)

Halîl Nûrullâh Efendi, Mustafa İsmet Efendi'nin halifelerinden olup aslen Bulgaristan'ın Zağra şehrinde doğmuştur. Bu sebeple Zağravî diye nispetlenmiştir. Rivayete göre, Mustafa İsmet Efendi'ye intisap etmesinden kısa süre sonra kemâle ermiş, keşfi açılarak artık kabirdekilerin hallerine vakıf olmaya başladığı manevi bir hâle sahip olmuştur.⁹⁷ Halil Nurullah Efendi, bir süre sonra bu vukûfiyetiyle halk tarafından çokça ziyaret edilen bazı kabirlerin aslında ziyaret edilebilecek kabirler olmadığını söylemesiyle, insanlar kendilerinin itikatlarının Halil Nurullah Efendi tarafından oynandığını iddia ederek şeyhi Mustafa İsmet Efendi'ye şikayet etmişler, o da bunun üzerine Halil Nurullah Efendi'ye artık gördüğü şeyleri saklamasını söylemiştir.⁹⁸

Halîl Nûrullâh Efendi, kabirlerin ahvâli ile ilgili gördüğü şeyleri izhar etmesinin şeyhi tarafından yasaklanması hayatına da yansımıştır. Onun için, İstanbul'un merkezi konumundaki bir yerde göz önünde olmasına ve devletin önde gelenlerinin dahi

⁹³<https://www.ismailaga.org.tr/buyuk-seyh-efendi-mevlana-mustafa-ismet-garibullah-kuddise-sirruhu-hazretleri> (15.05.2021)

⁹⁴<https://www.ismailaga.org.tr/buyuk-seyh-efendi-mevlana-mustafa-ismet-garibullah-kuddise-sirruhu-hazretleri> (15.05.2021)

⁹⁵ Mehmet Sami Şekeroğlu, a.g.e., s. 14-15.

⁹⁶ Mehmet Sami Şekeroğlu, a.g.e., s. 15.

⁹⁷ <https://www.ismailaga.org.tr/mevlana-halil-nurullah-ez-zegravi-hazretleri> (15.05.2021)

⁹⁸ Mehmet Sami Şekeroğlu, a.g.e., s. 20-21.

ilgi gösterdiği bir tekkenin şeyhi olmasına rağmen hayatı hakkında fazla bilgi elde etmek mümkün olmamıştır. Mustafa İsmet Efendi 1873 yılında vefat ettikten sonra, onun yerine tekkenin şeyhlik görevini üstlenmiştir. Halil Nûrullâh Efendi 21 yıl boyunca sürdürdüğü bu vazifenin ardından 1311/1893 tarihinde vefât etmiş, tekkenin bahçesindeki şeyhi Mustafa İsmet Efendi'nin yanı başına defnedilmiştir.⁹⁹

3.3.4. *Ali Rızâ el-Bezzâz (v.1330/1912)*

Mahmut Ustaosmanoğlu'nun silsilesinin 34. halkası, Halil Nûrullâh Efendi'den sonra, kumaş ticareti ile meşgul olması sebebiyle bezzâz ismiyle tanınan Ali Rızâ el-Bezzâz'dır. Günümüzde Bulgaristan sınırları içerisindeki adı Pomorie olan, Burgaz bölgesindeki sahil kasabası olan Ahyolu kasabasıdır. Doğum tarihi ve hayatı hakkında fazla bilgi bulunmamaktadır. Ailesiyle birlikte, Ahyolu'ndan Bandırma'ya göç etmiş ve günümüzde Bentbaşı Mahallesi diye bilinen yerde yaşamıştır.¹⁰⁰

Manifatura dükkanları olması ve Türkiye'nin birçok yerine nakliye yapan ticaret gemileri olması sebebiyle kendisi oldukça çok zengindir. Vefatından önce, bütün malını fakirlere dağıtmıştır. Manifaturacılık yaptığı esnada iki kolunu açtığı ve bunu bir metre kabul ettiği bilinmektedir. Şeyhi Halil Nurullah Efendi 'nin 1893 yılında vefat ettikten sonra şeyhlik makamı kendisine verilmiştir.¹⁰¹

Ali Rızâ el-Bezzâz, zekât malı olarak verdiği kumaşları pazarda satan bir kadını görmüş, sebebini sorduğunda ise kadın, kendisinin kumaşa değil de paraya ihtiyacı olduğunu söyleyince, bu olaydan sonra dükkanındaki malların zekatını kumaş olarak değil de nakit olarak dağıtmaya başlamıştır.¹⁰²

Kendisinden sonra şeyhlik görevini devam ettirecek olan Ali Haydar Ahıskavî ile sık sık mektuplaşmıştır. Ali Haydar Efendi'nin ona daha fazla mektup gönderdiği, bu mektupların tamamına cevap yazamadığı için de üzgün olduğunu ifade etmiştir. Ali Rızâ el-Bezzâz 1330/1912 senesinde Bandırma'da vefat etmiş, Tekke Camii haziresine defnedilmiştir.¹⁰³

⁹⁹ <https://www.ismailaga.org.tr/mevlana-halil-nurullah-ez-zegravi-hazretleri> (15.05.2021)

¹⁰⁰ <https://www.ismailaga.org.tr/mevlana-ali-riza-el-bezzaz-kuddise-sirruhu> (15.05.2021)

¹⁰¹ <https://www.evliyalarm.net/ali-riza-bezzaz-k-s/> (15.05.2021)

¹⁰² <https://www.evliyalarm.net/ali-riza-bezzaz-k-s/> (15.05.2021)

¹⁰³ <https://www.ismailaga.org.tr/mevlana-ali-riza-el-bezzaz-kuddise-sirruhu> (15.05.2021)

3.3.5. *Ali Haydar el-Ahıskavî (v.1380/1960)*

İsmet Efendi Tekkesinin 35. şeyhi olan Ali Haydar Ahıskavî, 1288/1870 yılında Batum'un Ahıska kazasında doğmuştur. İki yaşında annesi, dört yaşında iken de babası Molla Şerif Efendi vefat etmiştir. Şeyh Şamil ve Kafkasya'daki Müslümanlarının Rus zulmüne karşı yapmış oldukları direnişlerin sonucu olarak bölgedeki müderris ve şeyhlerin şehit olması, medrese ve tekkelerin boşalması sebebiyle 1894 yılına kadar sürdürdüğü ilk tahsilinden sonra Erzurum'daki Bakırcı Medresesi'ne devam etmiştir. Burada bir süre okuduktan sonra İstanbul'a gidip, İstanbul'da Fâtih Camii'nde eğitimine devam etmiş, tahsilini tamamladıktan sonra 1901 senesinde umumi icazetname almıştır. İstanbul'daki medrese arkadaşları içinde İskilipli Muhammed Atıf Hoca da vardır. Ali Haydar Efendi, bir taraftan kendi hocasından okurken diğer taraftan kâdî yetiştiren Medresetü'l-kudât'a devam ederek 1906 yılında buradan mezun olmuştur. Yapılan sınavlarda başarı göstererek Fâtih Dersiâmları arasında yerini almış ve Fâtih Camii'nde talebe okutmaya başlamıştır.¹⁰⁴

1909'da fetvahânedede fetva yazıcısı olmuştur. Yine aynı yıl İbtidâ-i Hâric Medresesi İstanbul müderrisliğine getirilmiş, 1914 yılında, Sahn Medresesi fıkıh müderrisliğine, 1915 yılında da fetvahânedede oluşturulan Te'lîf-i Mesâil Heyeti reisliğine tayin edilmiştir. Bu görevinde iken oluşturulan heyette Mecelle'nin Kitâbü'l-Büyû' ve Kitâbü'l-İcâre bölümlerinin yazımına katkı sağlamıştır. 1916-1919 ve 1922-1923 yılları arasında padişahın huzur derslerinde önce muhatap, daha sonra da huzur derslerinin başmuhatapı olarak katılmıştır.¹⁰⁵

Ali Haydar Efendi'nin de bazı İslâm âlimleri gibi başlangıçta tasavvufa ve tarikatlara karşı mesafeli olduğunu görmekteyiz. Te'lîf-i Mesâil Heyeti reisliğine atandığı senelerdeki Ramazan ayında Bandırma'daki Merkez Camii'nde halka yönelik yaptığı vaazlarında, Müslümanları etkisi altına alan bid'at ve hurâfelerin yayılmasında tarikat ehlinin de çok payının olduğunu ifade etmiş ve fırsat buldukça da onların aleyhinde konuşmuştur. Ancak çok geçmeden Ali Haydar Efendi'nin gönlüne bir ateş düşmüş ve vaazlarında söylediği sözlerden pişman olmuştur. Söylediklerinin pişmanlığı ile pazar yerinde kumaş satan Bezzâz Ali Rızâ Efendi'nin yanına giderek, pişmanlığını bildirip kendisini evlatlığa kabul etmesini istemiştir. Bezzâz Ali Rızâ Efendi de onu İstanbul'da bulunan Hacı Ahmed Efendi'ye yönlendirmiş, o da Topkapı'da bulunan Maşlaklı Ali Efendi diye bilinen kişiye yönlendirmiştir. Ahıskalı Ali Haydar Efendi'nin

¹⁰⁴ <https://www.ismailaga.org.tr/ali-haydar-ahishavi> (15.05.2021)

¹⁰⁵ Cemal Bayak, "Haydar Efendi, Ahıskalı", *DİA*, İstanbul 1998, c. 17, s. 27.

Maşlaklı Ali Efendi ile sohbetlerinin sonucunda kendisinin mana alemindeki değişikliklerini fark etmiş ve Ali Rıza el-Bezzâz’a mürid olarak onun sohbet ve derslerine katılmıştır.¹⁰⁶

Ali Haydar Efendi, 1912 yılında Ali Rızâ Efendi’nin vefatı üzerine Sultan Selim Camii yakınında bulunan İsmet Garîbullah Tekkesi’ne, şeyhinin işareti ve müridlerin seçimi ile şeyh olmuştur. Ancak Meclis-i Meşâyih, farklı bir uygulama ile Tokat mebusu Şeyh Mustafa Hâki Efendi’yi tekkenin şeyhi olarak atamış, Ali Rıza Efendi’nin müridleri Ali Haydar Efendi’nin halife olduğunu söyleyerek Mustafa Hâki Efendi’nin şeyhliğini reddetmişlerdir. Tekke mensuplarının padişaha yaptıkları müracaatlarla yedi yıl aradan sonra 1338/1919 yılında tekkenin şeyhliği kendisine verilmiştir. Ali Haydar Efendi’nin bu tekkedeki şeyhliği 1925’te tekkeler kapatılıncaya kadar devam etmiştir.¹⁰⁷

Ali Haydar Efendi, o dönemde dört mezhebe göre fetvâ verebilecek ender fakihlerden birisidir. Dört mezhebe ait kitapların ortadan kalkması durumunda, o kitapları en ince ayrıntısına kadar kendisinin yazabileceğini beyan etmiştir. Diğer İslâmî ilimlerde de yetkin birisidir. Hayatının ilerleyen yıllarında işâri yönü ağır basan bir tefsir yazmayı düşünmüş hatta Kur’an-ı Kerim’i tefsir etmeye başlamıştır. Ancak bir gün tekkenin ihtiyaçları için Çarşamba pazarına çıkmış, gerekli şeyleri alıp tekkeye dönünce evde malzemeleri düzenlerken, kese kağıtlarının bir tanesinin Kadı Beydavî’nin tefsirinin sayfalarından imal edildiğini görünce, insanların bu ilme yeterince değer vermediklerini düşünmüş, kendi tefsirinin de aynı akıbeti uğrayabileceğini düşünerek, tefsir yazmaktan vazgeçmiş ve yazdığı müsveddeleri tekkenin bahçesine gömmüştür.¹⁰⁸

Ali Haydar Efendi, Mehmet Zahit Kotku, Mahmut Sami Ramazanoğlu, Alvarlı Muhammed Lütü, Hasib Efendi gibi şeyhlerden hürmet görmüş, Hüsrev Efendi, İstanbul müftüsü Ömer Nasuhi Bilmen ve Şeyhülislâm Mustafa Sabri Efendi gibi zatları da takdir etmiştir.¹⁰⁹ Ali Haydar Efendi’nin yanında Muhammed Lütü Efendi ki “Alvarlı Efe” lakabıyla bilinir ve Mahmud Sâmi Ramazanoğlu’nun farklı bir yeri olduğu bilinir.¹¹⁰ Mahmud Sâmi Efendi, sık sık Ali Haydar Efendi’yi ziyaret ederdi. Bu ziyaretlerde Ali Haydar Efendi’nin de ileri derecede dizlerinden rahatsız olmasına rağmen, misafirini karşılamak için merdivenlerden inerek onu kapıda karşıladı. Ali

¹⁰⁶ <https://www.ismailaga.org.tr/ali-haydar-ahishavi> (15.05.2021)

¹⁰⁷ Cemal Bayak, agm.

¹⁰⁸ İhsan Şenocak, *İki Devrin Ulu Hocası Ali Haydar Efendi*, Hüküm Kitap, İstanbul, 2017, s. 64.

¹⁰⁹ Cemal Bayak, agm., s. 28.

¹¹⁰ Vahit Göktaş, *Mahmud Sami Efendi Hayatı ve Tasavvufi Görüşleri*, Ankara Kalem Neşriyat, Ankara, 2020, s. 54.

Haydar Efendi, hayatının sonlarına doğru, Sami Efendi'ye “*Gizle bakalım mânevî derecelerini. Cenaze namazımı sen kıldıracaksın.*” demiş, vefât ettiğinde cenaze namazını, vasiyetinin gereği olarak Mahmud Sâmi Efendi kıldırmıştır. Mahmud Sâmi Efendi, zaman zaman İsmailağa Camii'ne gelmiş, Medîne-i Münevvere'ye göçmeden önce de Mahmut Efendi ile birçok defa görüşme gerçekleştirmiştir.¹¹¹

Ali Haydar Efendi, İttihat ve Terakki Fırkasına katılması yönünde, Cahid ve Talat Paşa'ların yaptıkları ısrarlı davetlerini reddetmiştir. Cumhuriyet'in ilânından sonraki süreçte Türkiye'de birçok âlimin başına geldiği gibi Ali Haydar Efendi de o dönemi hapiste ve sonraki dönemlerde sürekli olarak göz altında geçirmiştir. Medreseden arkadaşı olan İskilipli Mehmed Âtîf (v.1926)¹¹² Hoca'nın 1924 yılında yazmış olduğu ve Maarif Vekâleti'nin ruhsatı ile bastırılan “Frenk Mukallidliği ve Şapka” adlı risâlesi sebebiyle Risalenin basımından bir yıl sonra çıkmış olmasına rağmen şapka kanununa muhalefetten 7 Aralık 1925'te tutuklanmıştır. Öncesinde bu risalelerden tekkedeki müridâna dağıtması için Ali Haydar Efendiye de 300 nüshasını vermiştir. Tekkede yapılan aramada bulunan bu risaleler sebebiyle aynı suçtan Ali Haydar Efendi de İstiklâl Mahkemesi'nde idamla yargılanmıştır. İskilipli Mehmet Atîf Hoca idam edilmiş, Ali Haydar Efendi'nin cezası ertelenerek sürekli gözetim altında tutulmuştur.

1 Ağustos 1960 tarihinde, İsmet Efendi Tekkesi'nin bulunduğu yerdeki evinde birkaç gün komada kaldıktan sonra birden ayrılmış, gür bir sadâ ile üç kere Allah dedikten sonra ahirete irtihal etmiştir. Ali Haydar Efendi'nin vefat haberi kısa sürede yayılmış ve on binlerce Müslüman onun cenazesine katılmak için toplanmıştır.

Mahmut Efendi, Mahmud Sâmi Ramazanoğlu ve Ali Yekta Efendi tarafından cenazesi yikanan Ali Haydar Efendi, Fatih dersiâmlarından olduğu için teâmül gereği olarak Fatih Camii kabristanında, hocası Reisu'l-ulemâ Çarşambalı Ahmed Efendi'nin yanında kendisi için ayrılan yere defnedilecekken devrin İstanbul valisi buna izin vermemiştir. 27 Mayıs 1960 askeri darbe sonrasına denk gelen bir ortamda cenaze namazını kılmak için toplanan kalabalık o günkü idareyi tedirgin etmiş, cenaze

¹¹¹ <https://www.ismailaga.org.tr/ali-haydar-efendi-babamiz-ve-mahmud-sami-efendi> (15.05.2021)

¹¹² İskilipli Mehmed Âtîf Efendi 1924'te yazıp Maarif Vekâleti'nin ruhsatı ile bastırıldığı *Frenk Mukallidliği ve Şapka* adlı risâlesi yüzünden şapka kanununa muhalefetten dolayı 7 Aralık 1925'te tutuklandı ve Ankara İstiklâl Mahkemesi tarafından Giresun'a sevkedildi. Ankara İstiklâl Mahkemesi Of, Erzurum, Rize vb. yörelerdeki şapka kanununa aykırı hareketlerle ilgisi olup olmadığını araştırdı. Söz konusu eserini, ilgili kanunun çıkmasından yaklaşık bir buçuk yıl önce yazmış olması ve suçunun sabit görülmemesi üzerine berat ettiyse de serbest bırakılmayarak İstanbul'a getirildi, oradan da tekrar Ankara'ya gönderildi. 1926 yılı başlarından itibaren Ankara İstiklâl Mahkemesi tarafından tutuklu olarak yargılandı. Savcı Necip Ali'nin (Küçük) iddia makamı olarak istediği üç yıllık kürek cezasına karşılık mahkeme heyetince idama mahkûm edildi. Sadık Albayrak, “İskilipli Mehmed Âtîf Efendi”, *DİA*, İstanbul, 2000, c. 22, s. 584. Ayrıca Bk. Mehmet Silay, *İskilipli Atîf Hoca*, Fecr Yayınları, Ankara, 2020.

namazının Fatih Camii'nde kılınmasına da izin verilmemiştir. Cenazeye gelen büyük kalabalık, izdihama sebebiyet vermemek için Fatih Camii, Yavuz Selim Camii ve Nişancı Mehmed Paşa Camii'lerine dağıtıldığı halde bu camiiler tamamen dolmuştur. Ali Haydar Efendi'nin cenaze namazı Mahmud Sami Ramazanoğlu tarafından Yavuz Selim Camii'nde kıldırılarak Edirnekapı Sakızağacı mezarlığına defnedilmiştir.¹¹³

4. Eserleri

Mahmut Ustaosmanoğlu, ilmî bir çevrede yetişmiştir. Gerek Kur'an ilimlerini gerekse de diğer İslamî ilimleri okuduğu hocaları döneminin en donanımlı kişilerindendir. Böylece kendisi, Osmanlı bakiyesi denilebilecek önemli ilim adamlarından ders okumuş ve imamlık yaptığı camiyi ve çevresini ilim merkezi haline getirmiş bir mutasavvıftır. Ömrü boyunca Nakşbendîliğin temel esaslarından olan sohbe büyük önem vermiştir. Bu sohbetlerinde ve okuttuğu usul olarak Kur'an-ı Kerim ve hadis-i şeriflerin kırık manalarını vererek tercüme etmekte ve Yanyalı İsmet Efendi'nin Risâle-i Kudsiyye'sinden de beyitler okuyup sonrasında bunların geniş açıklamalarını yapmakta idi. Aynı usulle yazımı şu anda da devam eden bir tefsir yazmaya başlamış, bu arada bir Kur'an Meâli yazmıştır. Sohbetleri esnasında kayda alınan notlar daha sonra konularına göre tasnifler yapılarak kitaplaştırılmıştır.

4.1. Rûhu'l-Furkan Tefsiri

Mahmut Ustaosmanoğlu'nun yaptığı sohbetleri Kur'an-ı Kerim ve hadis-i şerif merkezli olmuştur. Düzenli sohbetlerinde Kur'an-ı Kerim'den konu ile ilgili ayetleri alır, önce ayete kelime kelime anlam verirdi. Camide ya da insanların toplandığı bir yerde tevafuken okunan aşr-ı şerifleri mutlaka izahlı bir şekilde tercüme ederdi. Onun hayatı, Kur'an'la başlamış ve Kur'an'a hizmetle geçmiştir.

Rûhu'l-Furkan ismi verilen tefsirinin ilk cildinde Mahmut Efendi, tefsir yazmaya karar vermesini açıklarken, kendisinin Kur'an-ı Kerim'in anlamının kelime kelime anlaşılmasına yönelik çok hevesli olduğunu, alanında çok iyi birçok âlimin, Kur'an-ı Kerim'i Türkçe tefsir ederek bu Kur'an'ın anlaşılması noktasında diğer insanların ihtiyaçlarını karşıladıklarını düşünerek böyle tefsir çalışmasına girmeyi düşünmediğini söylemiş, ancak 1407/1987 yılı Şaban ayının Berat gecesinde, Medine'de Peygamberimizin mescidinde Peygamberimiz tarafından kendisine manevi

---

¹¹³ Ahıska Neşir Heyeti, a.g.e., s. 19.

bir işaret verilmesi üzerine, bazı kardeşleriyle bu tefsiri yazma işine başladıklarını ifade etmiştir.¹¹⁴

Tefsir ilkönce her cüz için bir cilt olacak şekilde başlamış ancak daha sonraki ciltlerde konuların uzunluğu sebebiyle bir cüzdeki ayetlerin tefsiri birden fazla cilde taşmıştır. Tefsirin, 1-5. ciltlerin yazım komisyonu, Mahmut Ustaosmanoğlu başta olmak üzere, Ahmet Mahmut Ünlü, Mehmet Talu, Hızır Ali Muratoğlu, A. Fikri Doğan, Bayram Ali Karamustafaoğlu ve Abdullah Evenser'den oluşmakta iken daha sonraki ciltler, Ahmet Mahmut Ünlü, A. Fikri Doğan, Ahmet Abdullah Kozlu, Yusuf Çelener, Mahmut Seyfettin İnanç ve Murat Soydan'dan oluşan ilmî bir komisyon tarafından yazılmaktadır. Tefsirin ilk beş cildin yazılma sürecine Mahmut Efendi bizzat katılırken daha sonraki ciltler ikinci komisyon tarafından yazılmaya devam edilerek Mahmut Efendi'nin onayına sunulmuştur. Tefsirin yazımı hâlâ devam etmektedir. Mayıs 2021 itibariyle, Kur'an-ı Kerim'in 11. cüzündeki Hûd suresine kadar gelinerek 19. cilt yayımlanmıştır.

Tefsirin mukaddimesinde, önce Kur'an-ı Kerim'in fazileti ile ilgili âyetlerin mealleriyle beraber verildiğini, Mahmut Efendi'nin de şeyhi olan Ali Haydar Efendi'nin kendi özel Kur'an'ının baş tarafına yazdığı Kur'an'la ilgili hadis-i şeriflerin ve İmam Gazâlî ve İmam Zebîdî'ni eserlerinden alıntılarının ve Kur'an-ı Kerim'i okumanın edepi hakkında büyük âlimlerin sözlerinin aktarıldığını görmekteyiz.

Tefsir bölümünde öncelikle, Kur'an-ı Kerim'den bir sayfanın Arapça metni bütün olarak verilmekte ve sonrasında o sayfanın âyetleri tek tek ele alınmaktadır. Her bir âyet, Kur'an-ı Kerim'i iyice anlamak, hangi mananın hangi kelimeden alındığının anlaşılabilmesi için, kelimeleri ve cümleleri birbirine bağlayan sorularla kırık mana verilmektedir. Bununla beraber, Arapçaya vakıf olan kişilere yönelik, kelime öncesinde fail, meful ve hâl gibi, âyet içindeki konumuna göre ayırt edici yardımcı sorular ve edatlar kullanılarak kelime tercümeleri yapılmaktadır.

Kelime manasından sonra her âyetin mealı toplu olarak verilmekte, meal verilirken de âyetin dış görünüşünde olmayan manalarının katılmamasına dikkat edildiği ancak âyetlerin tam olarak anlaşılması için birtakım gizlenmiş olduğu düşünülen anlamların da ayrı bir yazı fontuyla açıklandığı dikkat çekmektedir.

İzahat bölümünde komisyonun muteber olarak nitelendirdiği Mücâhid, Taberî, Mâverîdî, İmam Suyûtî, Kadı Beyzavî, Fahreddin Râzî, Nesefî, İbn-i Kesir gibi müfessirlerin tefsirlerden de yararlanılarak her âyetin açıklaması yapılmaktadır. Her âyetin varsa, sebab-i nüzulü aktarılmakta, konu ile ilgili hadis-i şerifler, sahabe sözlerine

¹¹⁴ Mahmud Ustaosmanoğlu, *Rûhu'l-Furkân Tefsiri*, Sıraç Kitapevi, İstanbul, 1991, s. 9-10.

ve kıssalara yer verilerek şer'î hüküm içeren ahkam âyetleri geldiğinde fikhî hükümler dört ehl-i sünnet mezhebine göre açıklanmaktadır. Son kısımda ise âyetlerin işâri anlamları üzerinde durulmakta, İbn-i Arabî, Sülemî, Kuşeyrî, Nisâburî, Nahcuvânî, İbn-i Acîbe, Bika'î, İsmail Hakkı Bursevî, İmam Gazâlî gibi işârî tefsir yazan müfessirlerin eserlerinden rivayetlere, Mevlânâ'nın Mesnevi'sinden beyitlere yer verilmekte, İmam Rabbânî'nin görüşlerine ve Mektûbât isimli eserine sık sık atıflar yapılmaktadır.

Tefsir, ara ara güncel konulara girmekle birlikte rivayet tefsiri olması ağır basmaktadır. Birinci ciltteki mukaddimenin sonlarında, Kur'an-ı Kerim'i kendi görüşü ile tefsir etme hakkındaki tehdit edici hadis-i şeriflerin de zikredilmesini göz önünde bulundurulduğunda tefsirin neden rivayet tefsiri olarak yazıldığı daha iyi anlaşılmaktadır. Âyetlerdeki işâri manalar üzerinde durulmakta ancak işâri yorumlar nispeten daha az gözükmektedir.

Rûhu'l-Furkan tefsiri hacim olarak büyük boy basılmakta, içindekiler dâhil, ortalama 650-700 sayfa arasındadır. Her cildin arkasında hadis-i şerif ve eserlerin harf sırasına göre ayrı, tefsiri yapılan her âyetin, âyet sırasına göre ayrı, işlenen bütün konular ve isimlerin geçtiği ayrı birer fihristi bulunmaktadır.

Dil olarak yoğun bir şekilde Osmanlıca kelimelerin kullanıldığı dikkat çekmektedir. Mahmut Ustaosmanoğlu bunun sebebini de milletimizin geçmiş büyüklerinin dilini terk etmeye başladığı şu günlerde, Osmanlıcanın tamamen unutulmaması adına Osmanlıca kelimelerin asıllarını yazdıktan sonra nesiller arasında anlaşmanın da sağlanması için kelimelerin karşılıklarının parantez içinde verildiğini belirtir. Kendilerinin büyük bir amaçla bu işe başladıklarını, dolayısıyla kullanılan dil sebebiyle tefsirin uzadığına ve akıcılığının bozulduğuna dair gelecek olan itirazlardan da çekinmediklerini belirtmiştir.

Rûhu'l-Furkan tefsirine yönelik, âyetlerin geniş bir şekilde açıklandığı, hatta okuyucuların ayrıntılara boğulduğu, çoğunlukla âyetin genel mefhumundan uzaklaşıldığı, bu tefsirin Rasûlüllâh'ın (s.a.v.) emriyle yazıldığına söylenip tefsire ve içinde yazdıkları bilgilere kutsiyet katılmaya çalışıldığı, bundaki amacın da kendi düşüncesini Hz. Peygamberin düşüncesiymiş gibi göstererek yorumlarını tartışmasız doğru olarak kabul ettirmek olduğu, âyetlerin ilk bakışta anlaşılan manasından uzak ve bağlamından kopararak yorumlandığı yönünde eleştiriler yapılmıştır.¹¹⁵

---

¹¹⁵ Ahmet Öz, "Rûhu'l Furkân Tefsirindeki Bazı Yorumlara Eleştirel Yaklaşım", *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Yıl 15, sy. 30, 2017, ss. 407-427.

4.2. Tefsirli Kur'an Meâlî

Mahmut Ustaosmanoğlu, 1987 yılında başlayan tefsir çalışmasına başlamasının asıl ve ilk gayesinin Kur'an-ı Kerim'in tamamının anlaşılması olduğunu söylemiştir. Farklı meşguliyet ve engeller sebebiyle 1426/2005 senesi itibariyle tefsirin 12. cildinin sonunda henüz En'âm suresinin bitirilebildiğini, bu gidişle Kur'an-ı Kerim'in tamamı hakkında yapılması hedeflenen tefsirli bir mealin hazırlanmasının ancak seneler sonra gerçekleşebileceğini göz önünde bulundurarak, tefsir çalışmasına ara verip bir meal yazılmasına karar verdiklerini belirtmiştir. “Kur'an-ı Mecîd ve Tefsirli Meâl-i Âlîsi” isimi verilen meal, tefsir çalışmasının bir parçası olarak, Ahmet Mahmut Ünlü, A. Fikri Doğan, Ahmet Abdullah Kozlu, Yusuf Çelener, Mahmut Seyfettin İnanç ve Murat Soydan tarafından hazırlanmıştır.

O, bu kadar meal arasında yeni bir meâl yazılmasının gerekçesi olarak birkaç tane sebep zikretmektedir. Öncelikle âyetlerin ve hadislerin tercümesinin kuru anlamlar verilmesinin fayda vermekten öte zararının bile olabilir. Örneğin, bir nesh konusu, kitap ve sünnette olmasına rağmen bir açıklama olmaksızın tam olarak anlaşılması mümkün değildir. Diğer bir sebep, bu mealde Ehl-i Sünnet ulemâsının görüşlerine yer verilmesi hedeflenmektedir. Ona göre yine meâl yapılırken Kur'an-ı Kerim'de yoruma müsait olan kelime ve cümlelerin tercümesinin, sözlüklere veya Kur'an-ı Kerim'deki diğer kullanım şekillerine bakılıp ortama ve gündeme itibar edilerek açıklanması Kur'an-ı Kerim'i tahrif etmeye ve değiştirmeye sebep olabilir. O yüzden âyetlerde geçen bazı kelimelerin bağlamından koparılıp yapılmış meallerden farklı olarak, sünnete ve önceki muteber âlimlerin görüşlerine yer verilen bir meal hazırlamak gerekmektedir.¹¹⁶

Meâlîn ön kısmında 110 sayfalık bir konu fihristi mevcuttur. Normal Kur'an-ı Kerim sayfa sayısına sadık kalınarak fazladan bir meal veya tefsir sayfası eklenmemiş, yapılan açıklamalar âyet meallerinin hemen devamına yazılmıştır. Hazırlanan meâlde parantez içinde veya dipnotlarda esas alınmak üzere kendisinden faydalanan 27 tane tefsirin ismi zikredilmektedir.

4.3. Risale-i Kudsiyye Tercüme ve Şerhi

Risale-i Kudsiyye, Mahmut Ustaosmanoğlu'nun silsilesinin 32. sırasındaki Nakşî Hâlidî şeyhi olan Yanyalı Mustafa İsmet Efendi (v.1289/1873)'nin yazmış

---

¹¹⁶ Mahmud Ustaosmanoğlu, *Kur'an-ı Mecîd ve Tefsirli Meâl-i Âlîsi*, Yasin Yayınevi, 2007, s. 5-9.

olduğu, 443 beyitten oluşan manzum eseridir. Bu eserin, Mahmut Efendi tarafından toplamda 1391 sayfadan oluşan iki cilt halinde şerhi yapılmıştır.

Mahmut Ustaosmanoğlu mutat olarak yaptığı sohbetlerde, konuya uygun olacak şekilde bu eserden mutlaka bir beyiti de eklemiş, sohbetlerinde izah ettiği bu beyitlerin şerhini yapmıştır. Mahmut Efendi'nin bu âdetini, diğer hoca talebeleri de devam ettirmişlerdir. Böylece eser, İsmailağa Cemaatinde vazgeçilmez bir sohbet eseri olarak kabul görmüştür.

Bu kitabın Mahmut Ustaosmanoğlu tarafından bu kadar ilgi görmesinin sebebine kitabın ilk başında açıklık getirilmektedir. Bu kitap hakkında Mahmut Efendi'nin şeyhi Ali Haydar Efendi'nin “Dünyada (insanların yazdığı kitaplar arasında) iki kitap vardır ki, itiraz kabul etmez, biri Mesnevî diğeri ise Risale-i Kudsiyye'dir; lakin Risale-i Kudsiyye¹¹⁷ şeri ilimleri ihtiva etmesi yönünden daha ağırlıklıdır.” buyurduğu belirtilmektedir. Ayrıca, Mahmut Ustaosmanoğlu'nun medrese hocası, Hacı Dursun Efendi'nin de Risale-i Kudsiyye'yi, İmam-ı Rabbani'nin Mektubât isimli eserinin bir özeti olarak gördüğü belirtilmektedir.¹¹⁸

4.4. İrşâdü'l-Mürîdîn

İrşâdü'l-Mürîdîn isimli eser, Mahmut Ustaosmanoğlu'nun vermiş olduğu izinle, yıllardır halka yönelik veya özel olarak yaptığı tasavvuf ağırlıklı sohbetlerinde, tasavvufun inceliklerini ve düsturlarını, nakli, akli ve ilham yoluyla dile getirmiş olduğu konulardan derlenen bilgilerin kitaplaştırılması, hazır hale geldikten sonra da kendisinin tashihine sunulmasıyla oluşturulmuş bir eseridir.

Kitap hazırlanırken Mahmut Efendi'nin uzun yıllardır farklı zaman ve mekânlarda aynı konu hakkındaki açıklamaları birleştirilerek bir başlık altında toplanmış ve maddeler halinde sunulmuş, kitaptan faydalanmak daha kolay hale gelmiştir.¹¹⁹

Kitap tek cilt halinde 355 sayfa ve üç kısımdan oluşmaktadır. Birinci kısımda, Nakşî tarikatında Allah Teâlâ'ya vâsıl olma yolları başlığı altında, tarikat düsturları, tarikatta zikir, râbîta, murâkabe ve sohbet âdâbından bahsedilir. İkinci kısımda, müridin

¹¹⁷ Muhammed Pârsâ'nın (Muhammed b. Muhammed el-Hâfîzî el-Buhârî) (v.822/1420) da Bahâeddin Nakşbend'in (k.s) sohbet meclislerindeki tuttuğu notları ve bunların şerhini ihtiva eden Risâle-i Kudsiyye isimli bir eseri vardır ki bununla karıştırılmamalıdır. Muhammed Pârsâ'nın eseri, on bölümden meydana gelmektedir. Zikir, telvin, temkin, cem', fark, velâyet, fenâ ve bekâ gibi terimlerin ele alındığı kitap Necdet Tosun tarafından *Muhammed Bahaeddin Hazretlerinin Sohbetleri* adıyla tercüme edilmiştir.

¹¹⁸ Mahmud Ustaosmanoğlu, *Risale-i Kudsiyye Tercemesi*, (2 Cilt), Ahıska Yayınevi, İstanbul, 2018, s. 3.

¹¹⁹ Mahmud Ustaosmanoğlu, *İrşâdü'l Mürîdîn*, Ahıska Yayınevi, İstanbul, 2019, s. 4.

mürşidine karşı riâyet etmesi gereken edepi ele alır. Üçüncü kısımda, müridde bulunması gereken vasıflar ayrıntılı bir şekilde anlatılır.

4.5. Sohbetler

Mahmut Ustaosmanoğlu'nun yıllardır süregelen, herkese açık olan ya da müridlerine yaptığı özel sohbetlerin çoğunluğu bizzat kendi emriyle, not tutularak kayıt altına alınmıştır. İlk dönemlerdeki sohbetlerin çoğunluğu bu işe özel bir alaka ile eğilen kadın müridleri tarafından yazılmıştır. Önceleri fotokopi ile çoğaltılıp dağıtılan sohbet notları daha sonraları gerekli düzenlemeler yapılarak kitap haline getirilmiş ve kendisine sunulmuştur. Bu kitaplar, sohbetlerden başkalarının da faydalanması adına, kendisinin onayından sonra yayımlanmıştır.

Mayıs 2021 tarihi itibarıyla 9. cildin yayımlandığı “Sohbetler” kitabının her bir cildinde 30 tane sohbet bulunmaktadır. Başta konu ile ilgili âyetler, ardından Risale-i Kudsiyye’den bir beyit yer almaktadır. Âyetler önce kelime kelime, tercüme edilmekte, daha sonra da bu âyetlerle ilgili başka ilgili âyetler, hadis-i şerifler, sahabe kavli, müfessirler, tasavvuf büyüklerinin yorumları zikredilmekte ve bütün bunlar Mahmut Efendi’nin kendi üslûbu ile aktarılmaktadır.

4.6. Sirâcu’l-Müttakîn

Sirâcu’l-Müttakîn isimli eseri, Mahmut Ustaosmanoğlu’nun, ağırlıklı olarak İmam Buhârî’nin “Câmiu’s-Sahîh”¹²⁰ ve el-Münzirî’nin (v.656/1258) “et-Tergîb ve’t-Terhîb”¹²¹ isimli eserlerinden derlediği ve kendisinin daha önceden ezberlediği hadîs-i şeriflerin bir araya getirilerek yazıldığı bir kitaptır. Bu kitap medreselerde okutulan ana kaynaklardan olmamakla beraber hadis dersleri için yardımcı bir kaynak olarak okutulmaktadır. Kitabın başkaları tarafından üç ciltlik ızahlı tercümesi de yapılmıştır.

¹²⁰ *Şahîh-i Buhârî* İstanbul, Kahire, Bulak, Hindistan ve Avrupa’da birçok defa basılmıştır. Bunların içinde en mükemmeli, Yûnînî nüshası esas alınarak kenarında diğer nüsha farkları gösterilmek suretiyle II. Abdülhamid’in emriyle yapılan neşirdir (I-IX, Bulak 1313-1315). Bunu Hacı Zihni Efendi’nin tashihiyle yapılan baskısı takip eder (I-VIII, İstanbul 1315). Bk. M. Yaşar Kandemir, “El-Câmiu’s-Sahîh”, *DİA*, c.7, İstanbul, 1993, ss. 114-123.

¹²¹ Tergîb ve terhîb konusunda telif edilen çok sayıdaki eserin en meşhuru ve üzerinde en çok çalışma yapılanı Münzirî’ye ait et-Tergîb ve’t-terhîb’dir. Hadislerdeki terğîb ve terhîb örneklerini derleme faaliyeti II/VIII. yüzyıl gibi erken bir dönemde başlamış, ancak bu alanda kaleme alınan eserlerin büyük çoğunluğu zamanımıza ulaşmamıştır. Fezâilü’l-a’mâl, âdâb, ahlâk, mev’iza, amelü’l-yevm ve’l-leyle gibi birçok telif türünü genelde terğîb ve terhîb başlığı altında değerlendirmek mümkün olmakla birlikte özellikle bu adla telif edilen eserler de vardır. Bk. Mehmet Görmez, “Tergîb ve Terhîb”, *DİA*, c.40, İstanbul, 2011, ss.508-509.

4.7. Diğer Eserleri

Mahmut Ustaosmanoğlu'nun bu eserlerinin dışında, 60 yıllık sohbet birikiminin ürünleri diyebileceğimiz, müridleri tarafından hazırlanıp onun adına yayımlanan başka kitapları da vardır. “*Vaazlar İrşad Meclisleri*” isimli eser, yaptığı sohbetlerden biraz daha kısa içeriğe sahip konuşmalarının yer aldığı 3 ciltlik bir eserdir. “*Füyûzâtü'l-Vâsıta*” isimli eserinde, râbıta, tevessül ve teberrük konularını ele alır. “*Zikir Risalesi*” isimli eseri, 1997 senesinde bizzat kendisinin yazdırmaya başladığı, tarikatta zikrin mahiyetini, önemini ve edeplerini konu edinir. “*Hikmetli Sözler*”, sohbetlerinde kullandığı özlü ifadelerin toplandığı bir eserdir. “*Umre Sohbetleri*”, 2 ciltlik bu eser, çeşitli zamanlarda gittiği hac ve umre ziyaretlerinde kadın ve erkek müridlerine yaptığı sohbetleri ve orada okuduğu duâları içerir. “Efendi Babam Ali Haydar Efendi (k.s.) Buyurdu ki”, Mahmut Efendi'nin kendi şeyhi Ali Haydar Efendi'den yaptığı nakillerin toplandığı eserdir. Bunlardan başka, “*Zekât ve Sadaka Risalesi*”, “*Evrâd- Behâiyye ve Hizbu'l-Bahr*”, “*Tembihat*”, “*Dualar*”, “*Hocalara ve Talebelere Nasihatler*”, “*Hanımlara Nasihatler*”, “*Evrâd-ı Yevmiyye*”, “*Âyete'l-Kürsî ve Âmene'r-Râsûlû Tefsiri*” gibi eserler basılarak okuyucuların istifadesine sunulmuştur.¹²²

5. Eğitim Faaliyetleri

Mahmut Ustaosmanoğlu, kurmuş olduğu medreselerinde, Karadeniz bölgesinde okutulan müfredatı, İstanbul müfredatı ile mezcederek uygulamıştır. Mahmut Ustaosmanoğlu'nun verdiği eğitimi daha iyi anlayabilmek için öncelikle kendisinin yetiştiği Trabzon Of'taki dinî eğitim ortamının ve bölgenin eğitim alt yapısının bilinmesinde fayda vardır. Çünkü Of, Osmanlı döneminde de dinî eğitim anlamında aktif rol oynamış, Cumhuriyetin ilk dönemlerinde resmî ya da gayri resmî olarak eğitim faaliyetlerini sürdürmüştür. Günümüzde Türkiye'de etkili olan birçok akademisyen ve din adamı aslen bu bölgeden çıkmış ve bu bölgede eğitim almıştır.

Karadeniz Bölgesinde özellikle Of yöresinde eğitim öğretim açısından, camiilere bitişik halde inşa edilen medreselerin çok büyük fonksiyonları olmuştur. Bölgedeki en eski camiinin, Çaykara ilçesinin Akdoğan Köyü'ndeki, Kovacık mahallesinde 1650'de inşa edildiğini görmekteyiz. Of, bölgede İslamiyet'in kabul edilmesinden önce de eğitimin yoğun olduğu, Hıristiyan din adamlarının eğitildiği yer olması açısından önemli bir merkez olmuştur. Bu bölgede İslamiyet'in kabul

¹²² Buradaki eserlerin tamamı Ahıska Neşir Heyeti tarafından düzenlenip bütün yayın hakları Ahıska Yayınevi'ne ait olarak farklı tarihlerde basılıp yayımlanmıştır.

edilmesinden sonra da aynı durum yerini medreselere devrederek devam etmiştir. Yöredeki ilk İslamî eğitimin, Maraş'tan buraya gelen Şeyh Osman Efendi (v. 1554 sonrası)¹²³ tarafından gerçekleştirildiği düşünülmektedir. Bu bölgedeki âlimler, buranın dışında ilim almak için İstanbul başta olmak üzere, Kayseri, Erzurum, Amasya, Konya gibi şehirlere gittikleri icazetlerinden anlaşılmaktadır. 1869 tarihli Trabzon Vilâyet Salnamesi'nde, buradaki 397 medresenin 350'sinin yalnız Of'ta olduğu belirtilmektedir.¹²⁴

Tarikat ve tekkeler, uzun bir süre bu bölgeye girememiştir. 19. yüzyılın ikinci yarısından sonra Nakşilik, bölgede hızlı bir şekilde yayılmaya başlamıştır. Nakşbendiyye tarikatını bu bölgeye getirenlerin de bu bölgede iyi bir eğitim almış yöre insanları olduğu dikkat çekmektedir. Bu anlamda, bu bölgede Nakşiliğin yayılmasındaki en büyük pay, ilk medrese eğitimini Of'un Uğurlu beldesinde alan Ahmed Ziyâeddin Gümüşhanevî'ye (v.1310/1893) aittir. Bu açıdan medrese anlayışının dışındaki din anlayışının bölgede hâkim olamamıştır. Ahmet Ziyâeddin Gümüşhanevî'nin halifelerinden olan müderris Yusuf Şevki Efendi, Dernekpazar'lı olup, Nakşbendî tarikatının bu bölgede yayılmasında önemli rolü olmuştur. Aynı dönemde Rize'nin İkizdere ilçesinin Güneyce (Varda) beldesinde oturan Şeyh Osman Niyazi Efendi de Ahmet Ziyâeddin Gümüşhanevî'nin meşhur halifelerindendir. Burada kurduğu tekkesinde aynı usûlde eğitim faaliyetleri yürütmüştür. Hem müderris hem de Nakşî şeyhlerinden, Of'un Gürpınar beldesinde oturan Mapsinolu Şeyh Ahmet Efendi¹²⁵ diye meşhur olan Ahmet Öztürk ile Çalekli Dursun Feyzi Güven¹²⁶ de hem medrese geleneğini hem de tasavvufî eğitimi beraber yürütmüşlerdir.¹²⁷

Karadeniz usulünün en önemli ayağı 1959 yılında açılan İstanbul'un Fatih ilçesinde Çarşamba semtinde yoğunlaşan, ilmî geleneğini Karadeniz medreselerinden alan İsmailağa Medresesi, tasavvufî bir eksende faaliyet göstermekte ve bu tasavvufun temelinde ise Nakşbendiliğin Hâlidîye kolu yer almaktadır. Hâlidîyye'nin İstanbul'da

---

¹²³Rivayete göre bu günkü Çaykara, Dernekpazarı, Hayrat ve Of ilçelerine İslamiyet'in gelişi "Maraşlı" lakabıyla bilinen Şeyh Osman ve kardeşleri Hasan, İlyas ve Mehmed vesilesiyle olmuştur. Mezarının bulunduğu Paçan köyünün adı da bu yüzden Maraşlı köyü olarak değiştirilmiştir. Şeyh Osman'ın tarihi kişiliği hakkında nakledilen rivayetler çeşitli çelişkiler ihtiva etmektedir. Bu bilgilere göre Şeyh Osman Efendi, 1553 (960) yılında Bayburt üzerinden Trabzon yöresine gelmiştir. Bu tarihlerde Çaykara-Of arasındaki sahada Hristiyan Rum ahali yaşamakta iken, Şeyh Osman'ın telkinleriyle ahali ve hatta papazların çoğu İslam dinini benimsemiştir. Mehmet Fatsa, "Trabzon Yöresinin İslamlaşma Süreci ve Zâviyeler", *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, sy. 18, Trabzon, 2015, ss. 61-74.

¹²⁴ Mehmet Günaydın, "Of Medreselerinin Tarihi Fonksiyonelliğine Bakış", *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 12 (2008), s.101-120.

¹²⁵ Mahmut Ustaosmanoğlu'nun tasavvufa ilk intisabı da bu şeyhe efendiyle olmuştur.

¹²⁶ Mahmut Ustaosmanoğlu'nun hem eniştesi hem hocasıdır. Geniş bilgiyi yukarıdaki dipnotlarda vermiştik.

¹²⁷ Mehmet Günaydın, a.g.m., s. 120-123.

etkin olmasında en önemli pay sahibi hiç şüphesiz Yanya'lı Mustafa İsmet Efendi'dir. Şu anda bu tekkenin en son şeyhi olan ve İsmailağa medreselerinin de kurucusu olarak kabul edilen Mahmut Ustaosmanoğlu, eğitim ve tarikat hizmetlerini, İsmet Efendi Tekkesi'nde yapmak yerine hocasının tadilat yaptırdığı ve kendisini görevlendirdiği İsmailağa Camii'nde devam ettirmiştir.¹²⁸

İmamlık yaptığı İsmailağa Camii'ni hem tekke hem medrese hem de irşat merkezi olarak kullanmıştır. Yurt içindeki hemen hemen bütün illeri, kasabaları ve onlarca köyün yanı sıra yurtdışında da birçok ülkeyi gezerek irşat yaparken daima insanları ilim öğrenmeye çağırmıştır. Kendisine “Bir emriniz, bir arzunuz var mı?” diye soranlara “Her mahalleye bir kız bir erkek medresesi yapın.” sözü meşhurdur.

1960'tan günümüze kadar gelen bu medrese eğitim geleneğinin ilk basamağında Kur'an-ı Kerim eğitimi ve onun ezberlenmesi vardır. Kur'an-ı Kerim'i ezberleyen talebe daha sonra Arapça ve dinî ilimler öğrenmeye teşvik edilmektedir.

Medreselerin her biri aynı kalitede eğitim vermemektedir. Uzun yıllar bu medrese eğitimini kurumsallaştırmış ve başarı elde etmiş olanları varken bunun yanında daha küçük medreselerde bazen sıkıntılar olmaktadır. Zaman içerisinde medreselerdeki bazı eksiklikler ve problemler Mahmut Ustaosmanoğlu'na iletildiğinde, “Bu eğitim aslında devletin işi, biz ancak bu kadar yapabiliyoruz.” diyerek bu konudaki çalışmaların bazı imkansızlıklardan kaynaklandığını belirtmiştir.

5.1. Hafızlık

İsmailağa medreselerine gelen talebede hafızlık kabiliyeti varsa öncelikle hafızlık yaptırılır. Cemaat mensupları, özellikle erken yaşlarda, çocuklarını hâfiz olarak yetiştirme gayreti içinde olmuşlardır. Önce camiilerde ve özel evlerde hafızlık çalışmalarına başlanmış daha sonra yüzlerce öğrencinin hafızlık yaptığı Ku'an kurslarına dönüşmüştür. Şu anda Türkiye'nin dört bir tarafında, büyük bir kısmı resmî olan, hafızlık Kur'an Kursları, kendilerinin kurmuş oldukları çeşitli vakıf ve derneklerin himayesinde, kurumsallaşmış bir şekilde faaliyetlerini sürdürmektedir. Bu kurumların ilk temsilcileri olarak tecrübe ve birikimleriyle diğerlerine rehberlik etmiş bazı kurslardan bahsetmekte yarar vardır.

---

¹²⁸ Nimetullah Akın, “Resmi Din Öğretimi ve Gayr-i Resmi Din Öğretiminin Neden Olduğu Problemler: İsmailağa Örneği”, *Kur'an ve Toplumsal Bütünleşme (Mezhepler ve Dini Gruplar Arası İlişkiler) Sempozyumu*, (Ed.) Hayati Hökelekli ve Vejdi Bilgin, Bursa Büyükşehir Belediyesi, Kur'an Araştırmaları Vakfı, Bursa, 2015, s. 624-626.

Bunlardan ilki, cemaat içerisinde “Yeşil Camii Kur’an Kursu” olarak bilinen “Bayrampaşa Yeşil Camii İlme Hizmet Vakfı”, Mahmut Ustaosmanoğlu’nun amcasının oğlu Abdullah Ustaosmanoğlu tarafından, resmi olarak daha sonra kurulmuş olsa da resmi imam olarak göreve başladığı 1965 yılından itibaren Kur’an eğitimine başlamış, 1979 senesinde bugünkü binasını yaptırmıştır. Burada yıllarca hem hafız yetiştirmiş hem de Arapça ve İslamî dersler okutmuştur. Bu anlamda, Mahmut Ustaosmanoğlu’na bağlı ilk düzenli dinî eğitimin yapılmaya başlandığı yerdir. Abdullah Ustaosmanoğlu, “Yeşil Camii Kur’an Kursu” benzeri kursu 1973 senesinde Kıbrıs’ta ve Kazakistan’da da açmıştır.

İsmailağa Kur’an Kursu, 1979 yılında, İstanbul’un meşhur vaizlerinden, aynı zamanda da Mahmut Ustaosmanoğlu’nun kayınbiraderi olan Ahmet Vanlıoğlu tarafından, İsmailağa Camii’nin avlusundaki medresede, İstanbul Fatih Müftülüğüne bağlı olarak eğitime başlamıştır. Kur’an eğitimi ve öğretimindeki başarısı sebebiyle çok kısa zamanda ülkemiz insanının yoğun ilgiyle karşılanmış, camii avlusundaki yer yetersiz kalınca, İsmailağa Camii’ne yakın yeni yapılan ve halen aktif olarak kullanılan binasına taşınmıştır. Ahmet Vanlıoğlu ayrıca, “İmam Ebu Hanife ve İmam Maturidi Araştırma Vakfı”nın kuruculuğunu da üstlenmiştir. İsmailağa Kur’an kursundan mezun olanların çoğu, Türkiye’nin değişik yerlerinde dinî hizmetlerde ve başka alanlarda görev yapmaktadır. Kurs, yoğun Arapça ve İslamî ilimlerin yanı sıra aynı zamanda Diyanet İşleri Başkanlığının Kur’an kursu müfredatını okutmaktadır.

Mahmut Ustaosmanoğlu’nun talebeleri içerisinde, hafızlık denince ilk aklı gelen isim “Kemal Efendi Vakfı”nın kurucusu, Kasımpaşalı Kemal Efendi olarak bilinen Ali Kemal Hut’tur. Kendisi de kurra hafız olan Kemal Efendi, hayatı boyunca birçok hafız ve kurra hafız yetiştirmiştir. Şu anda da İstanbul’da kurulan ikinci Nakşebendî tekkesi olan Ayvansaray’daki Emir Buhârî Tekkesi’nin restorasyonu sonrasında, Kemal Efendi’nin vakfına tahsis edilmesiyle, ağırlıklı olarak burada faaliyetlerini sürdürmektedir. Kemal Efendi, “Düşmanın silahıyla silahlanmak gerekir.” diyerek hafızlık yapan talebelerin aynı zamanda resmî okullara da giderek daha donanımlı olması gerektiğini savunmuştur. Ona göre, günümüzde artık önceki dönemlerin zorlukları kalmamıştır. Onun için günümüzdeki bu güzel imkânlarla hafızların resmî okullara giderek çift kanatlı olarak yetişmelerini sağlamak gereklidir.

Cemaat içerisinde kendine has bir hizmet şekli benimseyen diğer bir vakıf da İlkseç Vakfı’dır. Vakıf, 1994 yılında, Bayrampaşa eski Müftüsü Hamit İskender ve Kocatepe Kur’an Kursu’nun kurucusu Ali Ulvi Uzunlar’ın öncülüğünde kurulmuştur. Gelenekten farklı bir uygulama yapmaktadır. Kur’an-ı Kerim kursu ile resmî koleji

bünyesinde birleştirecek hem hafızlık hem de normal okul projesini gerçekleştirmektedir. Kuruluşundan beri birçok Kur'an kursu talebesine, ortaöğretim ve üniversite öğrencilerine burs vermiş, kitap ve giysi temin etmiş aynı zamanda yakın çevresindeki yardıma muhtaç kişi ve ailelere para ve diğer yardımlarda bulunmuştur. İnternet üzerinden yayın yapan İlk TV'si (İlim Kültür Televizyonu) vardır.

5.2. Arapça ve Şer'î İlimler

Mahmut Ustaosmanoğlu'nun bütün şehirlerde ve bütün ilçelerdeki müridlerinden ilk istediği şey, bulundukları yerde en az birer tane erkekler ve kızlar için, oturup sohbet edilebilecek, yaş sınırı olmaksızın insanımıza dinin emir ve yasaklarının öğretiliceği bir medrese kurmalarıdır. Medresede eğitim alan erkek olsun kız olsun bütün talebelerini mezun edip gönderirken, onlardan bulundukları yerlerde insanımızı dinî anlamda aydınlatacak bir medrese açmaları konusunda teşvik etmiştir. Medresede okumuş bir kız talebeyle evlenmek isteyen kişiden istediği şey, bu kız talebenin öyle sıradan bir ev hanımı olmaması, onların yaşadığı yerde bir medrese açması ve talebe okutmasıdır. Eğer bu hanım kız, bu verilen vazifeyi yapma konusunda kendisinden bir talepte bulunmuşsa ve yardımına ihtiyaç duyuyorsa, Van, Ağrı, Hakkâri gibi uzak bir yerde dahi olsa hiç çekinmeden o kadar uzak mesafeye yolculuk yapmayı göze almıştır.

Mahmut Ustaosmanoğlu önderliğinde, İsmailağa Camii etrafında hem tekke hem de klasik usulde medrese eğitimi faaliyetleri devam etmektedir. Son zamanlarda eğitimler büyük kompleks binalarda olmakla beraber medrese eğitimi, kiralama usulüyle, satın alınarak veya bağış yoluyla elde edilmiş apartman dairelerinde veya müstakil evlerde devam etmektedir. Önceleri kız öğrenciler 3 yılda, erkek öğrenciler ise 5 yılda tamamlayıp, kendi şehirlerine dönerek buralarda okutmaya başarlardı. Günümüzde ise her ikisi için de ortalama 5-7 yıl arasında değişen bir zaman diliminde temel eğitimlerini aldıktan sonra dileyen ihtisas alanına göre, daha üst düzey eğitim veren başka medreselerde daha fazla kitap bitirerek eğitimlerini sürdürebilmektedirler. Bu eğitim sürecinden geçmek isteyenler, özellikle kırsal kesimden kız ve erkekler, daha önceden bu eğitimi almış kimselerin tavsiyeleri ya da tebliğ faaliyetini sürdüren kimselerin yönlendirmesiyle ev medreselerine kabul edilirler.¹²⁹

---

¹²⁹ Hüseyin Demir, "İsmailağa Cemaati Medreselerinde Arap Dilinin Öğretimi", *Bartın Üniversitesi İslamî İlimler Fakültesi Dergisi*, c. 5, sy. 9, 2018, s. 5.

İsmailağa medreselerinde öğretim, Kur'an-ı Kerim'i ezberlemek ile başlar. Hafızlık yaptırmak İsmailağa medresesini Doğu medreselerinden ayıran en önemli farktır. Hafızlık bittikten sonra Arapça ve İslamî ilimler eğitimi başlar. Yaklaşık yedi yıl süren bu eğitimin müfredatı şu şekildedir: *Arapça: Sarf*: Emsile, Bina, Maksud, İzzî, *Nahiv*: Avâmil, İzhar, Kâfiye, Molla Câmi'den bir kısım, *Belağat*: Telhîsu'l-Miftâh, Muhtasaru'l-Meânî(Taftazânî) *Mantık*: İsagoci, *Tefsir Usûlü*: “el- İtkân fi-ulâmi'l-Kur'an”, “el-Mebâhis fi- ulûmi'l-Kur'an”, “et-Tefsîr ve'l-müfessirûn”, *Tefsir Metni*: Celâleyn, (Celâleyn haşiyelerinden, el-Fütuhât-ı İlâhiyye ve, Sâvî'den bir kısım), Nesefî, İbn Kesîr, Kâdî Beydavî gibi tefsirlerden bölümler okutulur. *Hadis usûlü*: Beykûniye şerhi, Dâvûd-i Karsî, el-Mebâhis fi-ulûmi'l-hadîs, *Hadis Metni*: Tecdî-i Sarîh (Mahmut Efendi'nin bu eserden seçtiği Sirâcu'l-Müttekîn), Terğîb ve Terhîb (Münzirî), el-Lü'lüü ve'l-mercân, Bulûğu'l-merâm, Sübûlü's-selâm, Mişkâtü'l-Mesâbih, Mirkâtü'l-mefâti'h'ten bölümler, *Fıkıh Usûlü*: Mirâtü'l- Usû l(Molla Hüsrev'in), el-Veciz fi usuli'l-fikh, Nuru'l-envâr, Usulu's-Serahsî, *Furu'*: Nûru'l-izah, Mültekâ (ve hâşiyesi, Mecmeu'l- Enhur), Hidâye, Mecelle, Bidâyetü'l-Müctehit, *Kelam*: Bedu'l-Emâlî,Şerhi (Aliyyu'l-Kârî), Şerhu'l-Akâid (Taftazânî), Nureddîn es-Sâbûni, Nesefî Akâidi, Husûnı'l-hamîdiye, tenkîhu'l-keâm, *Tasavvuf*: Mektûbât, Risâle-i Kudsiyye¹³⁰

Mahmut Ustaosmanoğlu, eğitim konusunda, kız erkek ayırımı gözetmez. Bu, Türkiye'nin, o günkü şartları göz önünde bulundurulduğunda cesurca atılmış bir adımdır. Hatta ilk dönemlerde, bayan hocanın az olması sebebiyle, kız talebelerin eğitimine daha fazla yoğunluk verilmiştir. Belki erkeklerin okuduğu kitapların daha azını okutarak daha az bir sürede onları mezun ederek kız medreselerine hoca olarak yetişmeleri sağlanmıştır. Bunun sebebi, toplumun temeli olan ailenin temel direği olan annelerin yetiştirilmesidir.

5.3. Süreli ve Süresiz Yayınlar

Mahmut Ustaosmanoğlu'nun başında bulunduğu İsmailağa Cemaati, ilk olarak 1999 yılında, tasavvuf fikriyatına sahip Beyan Dergisi'ni çıkarmaya başladı. Dergi 136 sayı çıkmış ve 2011 yılında yayın hayatını sonlandırmıştır. Daha sonra bir süre Kasr-ı Ârifân Dergisi çıkarılmaya başlanmış, bir süre sonra o da kapanmıştır. Marifet Derneği tarafından Marifet Dergisi çıkarılmaya başlandıysa da uzun soluklu olmamış, birkaç sayı çıkarttıktan sonra dergi kapanmıştır. Şimdi iki tane dergi yayın hayatına devam

¹³⁰ Nimetullah Akın, a.g.m., s. 626-627. Buradaki eserlere, alıntılanan kaynak makaleden farklı olarak, medrese hocalarına sorularak bazı ek kaynaklar ilave edilmiştir.

etmektedir. Birisi, Ahmet Mahmut Ünlü'nün çıkardığı Lalegül Dergisi, 8 yıldır aylık olarak çıkan dergi, Haziran 2021 itibariyle 100. sayısını çıkarmıştır. Diğer bir dergi de İsmailağa Dergisi'dir. İlk olarak Haziran 2016 tarihinde çıkmaya başlayan dergi, Haziran 2021 itibariyle 61. sayısını yayımlamıştır.

İsmailağa Cemaati'nin sesi olarak gene Ahmet Mahmut Ünlü'ye ait Lalegül TV ve Lalegül FM radyosu mevcuttur. Ayrıca internette, cemaatin bütün hocalarının sohbetlerinin ve sorulan sorulara verilen cevapların yayımlandığı, fıkıh, akâid, tasavvuf, tefsir, hadis konularını işleyen <https://www.ismailaga.net/> isimli sitesi mevcuttur.

5.4. Reddiyeler

Mahmut Ustaosmanoğlu, bütün ilmî çalışmalarında, eğitiminde, hayata dair ifade tarzında, dinî ve sosyal yaşantısında “*Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat*” çizgisini korumuştur. Türkiye’de Ehl-i Sünnet düşüncesine aykırı olacak çalışmalara da bu alanda bazı hocalar tarafından ilmî reddiyeler yapılmıştır. Bu reddiyeler önceleri dergilerde ele alınırken daha sonradan kitaplaştırılarak daha kalıcı olması sağlanmıştır. Hocalar, bu çalışmalarda amaçlarının, Ehl-i Sünnet inancında olanları bilgilendirmek, bu tür fikirlere karşı dinî hassasiyetlerini korumalarını sağlamak olduklarını söylemişlerdir. Aslında bir yönüyle bu reddiyeciliğin, Nakşbendiliğin “Müceddidiyye” kolunun bir geleneğidir de diyebiliriz. Çünkü Müceddidîliğin kurucusu İmâm-ı Rabbânî, kendisi sürekli Ehl-i Sünnet inancına vurgu yapmış, kendi dönemindeki aykırı fikirlere karşı reddiye içerikli mektuplar yazmıştır.

Mahmut Ustaosmanoğlu, sohbetlerinde sözlü olarak Türkiye’deki Ehl-i Sünnet düşünce yapısına aykırı olarak gördüğü bazı söz ve eylemleri eleştirmiş ve sözlü olarak bir anlamda reddiyeler yapmıştır. Bunun yazılı hale gelmesi de onun yazdığı eserlerde görülmeye başlamış, devamında ise talebelerinin de onun çizgisinde bazı reddiyeler kaleme aldıklarını görmekteyiz.

Yapılan reddiyelerin başında, dinler arası diyalog çalışmalarına yapılan reddiye gelir. “Kur’an-ı Mecîd ve Tefsirli Meâl-i Âlîsi” isimli eserinde, dinler arası diyalog adı altında yürütülen çalışmaları yapan kimselerin kendi görüşlerine delil olarak aldıkları Âl-i İmrân sûresi 64. âyetine yaptığı yorum gelmektedir. İlgili âyetin dipnotunda, dinler arası diyalog görüşünü savunanların yanlış fikirde oldukları, bu âyet-i kerimeyi kendi davalarına delil olarak gösterenlerin, ya âyetin tefsirini tam olarak kavramaya ilmî kapasitelerinin yeterli olmadığı veya normalde doğru olan inancı bazı çıkarlarının karşılığı olarak satmaları sonucunda kasıtlı olarak bozmaya meyilli olmalarından

kaynaklı olabileceğini belirtmektedir. Bu âyet-i kerimeye göre ehl-i kitabın Müslümanlarla aralarında eşit ve ortak olan bir kelimeye çağrılmış olması, onların bu tevhit kelimesinden uzaklaştıklarını, dolayısıyla da Müslümanların o doğru çizgide olduklarını ifade etmektedir. Bu ifadeyle Allah Rasûlü'nün Kitap Ehli'ni, kendi üzerinde bulunduğu asıl doğru yol olan İslâm'dan ibaret doğru çizgiye çağırarak olduğunu, bu âyetin bu anlamdan başka bir anlama gelmeyeceğini belirtmiştir. Âyet-i kerimeyi, “*Sen kendi dininde kal, ben de kendi dinimde kalayım, ama buluşacağımız ortak bir noktaya gelelim!*” diye yorumlamak, Allah Teâlâ'nın kitabını tahrif etmeye kalkışan zındıklar dışında bir başkasının işi olamayacağını söylemiştir.¹³¹

Ahmet Mahmut Ünlü, Hüsamettin Vanlıoğlu, Fatih Kalender, Talha Alp, Emin Ali Yüksel, Muhammed Yelkenci, Abdullah Hiçdönmez tarafından ortaklaşa yazılan, 2010 yılında, Ârifan Yayınları'ndan çıkan, 190 sayfalık, “*Mustafa İslamoğlu'nun Batıl Görüşlerine Karşı Hak Söz*” isimli reddiye, İlahiyatçı yazar Mustafa İslamoğlu'nun Ehl-i Sünnet'e uymadığı iddia edilen birçok görüşünden birkaç tanesine yapılmış bir reddiyedir. Bu reddiye'nin yazılmasının amacını da yazarları, öncelikle Ehl-i Sünnet inancında olanların, inançlarına karışmak isteyenlere yönelik dinî hassasiyetlerini muhafaza etmelerini sağlamak ve bunlar gibi tehlikeli kişilerin peşinden gitmelerini önlemektir. Ayrıca onların peşine herhangi bir şekilde tâbi olmuş olanların da olayın farkına varmadan uzaklaştıkları Ehl-i Sünnet çizgisine geri gelmelerine yardımcı olmak olarak söylenmektedir.

Seyyid Ali Hoşafçı tarafından, 2019 yılında, Rabbâni Yayınevi'nden çıkan, 1000 sayfadan fazla yekunu olan, “*Selefilik Adı Altındaki Görüşlere Ehl-i Sünnetin Cevapları*” isimli reddiye amaçlı yazılan kitabında, “Tekfir”, “Ölüler iştir mi?”, “Ölülere Kur'an okumak”, “Teveşül”, “İstiğâse”, “Teberrük”, “Şefaât”, “Rabîta”, “Cezbe”, “Tazim”, “Şirk”, “Bidat”, “Allah Allah diye zikir”, “Tesbihte taş kullanmak”, “Muska”, “Mecaz”, “Tevîl”, “İstiva Meselesi”, “Siyaset oy verme”, “Cihad, Tağuta muhakeme olmak” başlıkları altında, seleflerin görüşlerine karşı cevaplar verilmektedir.

İsmailağa Cemaati'ne mensup hocaların reddiyeleri konusunda Dirayet Kitaplığı önemli bir yer tutmaktadır. Bu çalışmalar ilk olarak “dergi” formatında plânlanmış olup, 3. sayısından itibaren de okuyucularıyla kitap formatında buluşmuştur.

İlk sayısında akıl ve nakil konusunu ele alan “Dirayet Dergisi”, Temmuz 2016'da neşredilen ikinci sayısında, günümüzde Kur'an-ı Kerim'i yegâne kaynak olarak kabul ettikleri iddiasına sahip kesimin iddia ve söylemlerini değerlendiriyor. “Kur'an

¹³¹ Mahmut Ustaosmanoğlu, *Kur'an-ı Mecîd ve Tefsirli Meâl-i Âlisi*, s. 57.

Tercümelerinin Dünü, Bugünü ve Mealler Üzerinden Din Tasavvuru İnşası”; “Müsteşriklerin Nazarında Kur’an”; “Dirayetin Hassas Mizanında Hassas Bir Mesele: Kur’an-ı Kerim’i İsrâiliyyât’a Göre Tefsir Etme”; “Garanik Kıssası ve Bu Kıssa Bağlamında Müsteşrik Bakış Açısının Eleştirisi”; “Allah (Celle Celâluhû) İbrahim’e (Aleyhisselâm) Oğlunu Kesmesini Emretmedi mi?”; “Mana”nın Manası ve Anlama”nın Mertebeleri; Mecaz ve Hakikat Arasında” gibi başlıklara yer verilen dergide, konuyla ilgili detayları ihtiva eden kitaplara yönelik tanıtım yazılarının bulunduğu bir de “Kitâbiyât” bölümü yer alıyor.

Derginin 3. sayısı, tarihselcilik konusunu işliyor. Şimdilerde özellikle akademik çevrede yaygınlaştığı görülen bu ideoloji, şu başlıklar altında inceleniyor: “Tarihselciliğin Tarih ve Düşünce Bağlamında Kronolojik Serüveni”; “Vahiy, Modern Bilimin Verileriyle Tefsir Edilebilir mi?”; “Modern Tefsir Akımının Mısır Ekolü ve Usul Hataları -1”; “Tefsir Çeşitleri ve Kevni Tefsir Mesleği Üzerine Tetkikât ve Tahlilât”; “Zemahşerî, el-Keşşâf Adlı Tefsiri ve Tefsirinde Mutezile Mezhebini Desteklediği Bir Kısım Kelâmî Meselelerin Tahlili”; “Mâide Sûresinin 6. Âyeti Bağlamında Abdestte Ayakların Mesh Edilmesi Meselesi”; “Mecaz ve Hakikat Arasında”; “Kadim ‘Sembolizm’ Modern İlahiyatçıların Özürlü Sembolizmi ve Tarihselciliği”

Temmuz 2017’de neşredilen, “Modern Zihniyete Karşı Ehl-i Sünnet Müdafaası” adlı eser ile dergi formatından kitap formatına evirilen mecmuada, modernist kesimin şüphelerinin önemli bir kısmı ele alınarak değerlendiriliyor. “Düşünölmeye Dahi Cüret Edilemeyenlerin Murâdullâh Diye Takdîm Edildiği Günlere”; “Modern’ İlahiyatçılar Ne Yapmak İstiyor?”; “Mevlâ Teâlâ’nın Mutlak İlmine Teslimiyet”; “Kadere; Yazgıya/Alın Yazısına İmân”; “Mustafa İslamoğlu’nun, “Levlâke Rivâyeti ve Peygamberler Arasında Tafdil” Konusundaki Görüşlerinin Tenkidî”; “Cehennem’in Son(suzluğ)u: İlâhî Adalet mi, Rahmet-i Rahman mı?”; “Mustafa İslamoğlu, Mehmet Okuyan ve Caner Taslaman’ın Nesh Hakkındaki Evhâmına Cevaplar”; “Kible Değişikliğini Konu Edinen Âyet-i Kerimelerin Gayr-i Metlûv Vahyi İsbâtı”; “Mustafa İslamoğlu’nun, Nüzûl-i İsâ Hususundaki Görüşlerinin Değerlendirmesi”; “Nisâ Sûresi’nin 123. Âyet-i Kerîmesi İslamoğlu’nun ‘Ters Köşe İdeolojisi’nden mi Bahsediyor?”; “Mehmet Okuyan’ın ‘Hazreti Meryem’in Hermafrodit Olabileceği’ İddiasının Mustafa İslamoğlu’nun ‘Hazreti Ömer Ezanı Değiştirdi’ İddiasının Aslı ve Tenkidî”; “Bir Âyetin Tefsîri Sadedinde Âdem Babamızın Yaratılışı, Havvâ Vâlidemizin Yaratılışı ve İnsan Neslinin Çoğalması Mustafa İslamoğlu, Mehmet Okuyan ve Caner Taslaman’ın Şefaât Meselesindeki Şüphelerine Cevaplar”; “Buhârî

Çökerse İslâm Çökmez mi yahut Klasik Bir İslamoğlu Demagojisi” başlıklarından oluşan eser, belli bir konuya hasredilen tenkitlerden çok, birçok konuyu okuyucuya sunması açısından dikkat çekiyor.

Ocak 2018’de neşredilen “Hidâyet ve Dalâlet Ayrımındaki Kıstâs-ı Müstakîm: Sünnet-i Nebeviyye” adlı eserde, sünnet ile ilgili ortaya atılan birtakım şüphelere cevaplar yer alıyor. “Günümüz Sünnet İnkârcılığının Mesnetleri ve Sebepleri Üzerine Mülâhazalar”; “Hadislerin Kur’an’a Arzı”; “Savaşın Hikâyesi”; “Paradigmanın Temel Farkları”; “Mürsel Hadisin Kabulü Meselesi”; “Telakkî bi’l-Kabûl ve Hadislerin Takviyesindeki Etkisi”; “Kur’an-ı Kerim’in Dörtte Biri Olarak Enbiya Kıssalarında Ana Tema: İnsanlığın Yol Ayrımı: Ya Peygambere Tâbi Ol ya da Helak!” başlıklı makalelerle detaylanan kitap, ele alınan alanlarda tavsiye kitapların tanıtımlarıyla son buluyor.

Kasım 2018’de neşredilen “Müslümanın Zihin Dünyasında Sünnet ve Hadîs” adlı eserde hadis sahası ile ilgili meseleler şu başlıklar altında inceleniyor: “Müslümanın Zihin Dünyasında Allah Resulü ve Sünnet-i Seniyye”; “Sünnet’in Otoritesini Kim Neden Reddeder?”; “Müsteşriklerin Kurguladıkları ‘Sünnet’”; “Ümmetin Eseri Sahîh-i Buhârî Tahrif Hareketlerinin Hedef Tahtasındaki Yüce Sahâbî: Ebû Hüreyre”; “Büyük Muhaddis İbn Şihâb ez-Zührî ve Ona Atılan İftiralara Dair Hz. Peygamber’in Bazı Hutbeleri Siyasî Amaçlarla Tedvin Edilmedi mi?”

2019 Ocak’ta neşredilen “Modern Bir Akıl Sapması: Deizm” adlı eser, deizmin tarihçesi ve İslâm açısından tenkiti ve bu akıma kapılanların şüphelerini izaleye yönelik cevaplar ihtiva ediyor. Kitaptaki başlıklar şu şekilde: “Deizmin Mahiyeti ve Tarihçesi; Zihniyet Kökenleri ve Tetikleyen Sebepleri Açısından Deizm”; “Aklın Mâhiyeti ve Modern Bir Akıl Sapması Olarak ‘Deizm’”; “Hakikati Bulabilmek İçin Peygamberlerin Gerekliliği”; “Kur’an-ı Kerim Deizme Kapı Aralıyor mu?”; “Deizme Kapı Aralayan Müslüman Düşünür Var mı?” başlıkları ile konu detaylanıyor.

Haziran 2020’de neşredilen “Kur’an’ı Susturma Projesinin Modern Kisvesi: Tarihselcilik” adlı eser, daha önce dergi formatında neşredilen tenkitlerin sistematik bir şekilde aktarımını sağlıyor. “Tarih ve Düşünce Dünyasında Tarihselciliğin Kronolojik Serüveni; İlâhî Hakikatten Tarihselciliğe Hazin Bir Savruluş Hikâyesi”, “Modern ilahiyatçıların ‘Tarihselcilik’ Davası”; “Köken ve Gaye; Kur’an Tarihsel Bir Hitap Olabilir mi?”; “Kadim ‘Sembolizm’ ve Modern İlahiyatçıların Özürlü Sembolizmi”; “Tarihselciliğin Kilit İsmi Fazlurrahman ve Vahiyle ilgili Görüşlerinin Tenkidi”; “Hazreti Ömer’in İctihatları ve Tarihselcilerin İddiaları” gibi başlıklar altında, ileri sürülen iddialara ve tarihselcilerin dinî atıflarına karşı cevaplar sunuluyor.

Bu reddiyelerden biraz farklı bir reddiye de cemaatin kendi içinde gerçekleşmiştir. Bu reddiye, kendisinin Mahmut Efendi Cemaati'nden olduğunu, Mahmut Efendi'ye bağlı ve onun kontrolünde medreseler, sosyal medya, FM TV gibi çalışmalarla vazifede olduğunu iddia eden¹³² Masum Bayraktar'a karşı yapılan reddiyedir. Bu kişi hakkında, 2012 yılında Mahmut Ustaosmanoğlu'nun avukatları, Marifet Derneği ve İsmailağa Derneği'nin ortaklaşa kararıyla, Elmadağ Hukuk Bürosu tarafından hazırlanıp noterden tasdik ettirilerek kendisine ihtar mahiyetinde gönderilen belge ile onların bu cemaatten olmadıkları ifade edilmiştir. Bu belgeye göre, Mahmut Ustaosmanoğlu, kendi çevresine ve kamuoyuna çeşitli vesilelerle bu kişiyi defalarca sözlü olarak reddettiğini, bu kişinin şahsından ve çalışmalarından razı olmadığını, adı geçen şahısla organik veya mânevi bir bağının bulunmadığını, buna rağmen kamuoyunda sanki bağı varmış gibi konuşup ve bu şekilde hareket ediyor olmasının kabul edilemez olduğunu belirtmiştir. Ancak bu bildiriye rağmen Masum Bayraktar İsmailağa Cemaati'ne bağlı olduğu iddiasından vazgeçmemiş, Fatih Medreseleri dışında İsmailağa Cemaati'ni çağrıştıracak çeşitli isimlerde vakıf ve dernekler kurarak faaliyetlerini sürdürmüştür. Mahmut Ustaosmanoğlu'nun oğlunun da yönetimde olduğu İsmailağa Vakfı, açtığı davalarla bu grubun kurduğu derneklerin "İsmailağa" ifadesini kullanmasının önüne geçmiştir.¹³³ Cemaatin önde gelen siması Ahmet Mahmut Ünlü, farklı zamanlarda bu grupla alakalı sohbetlerinde çeşitli reddiyeler yapmış¹³⁴ buna benzer reddiyeler çeşitli sosyal medyada cemaat içi çatışma olarak lanse edilmiştir.¹³⁵ 2017 yılındaki Hac mevsiminde, Mekke'de İsmailağa Vakfı'na yakın olan Kıyamder¹³⁶ üyeleri ve Masum Bayraktar grubu arasında üzücü bir kavga olmuş, bunun üzerine İsmailağa Vakfı yetkilileri ve Mahmut Ustaosmanoğlu'nun önde gelen talebeleri toplanmış, 04.07.2017 tarihinde bir basın açıklaması yaparak, Hac ve Herem-i Şerif'in

¹³² <https://www.youtube.com/watch?v=25aQeYZB68E> Aslen Rize'li olan Masum Bayraktar, 1973 yılında İstanbul Fatih ilçesinde doğmuş, 10 yaşında hafızlığını tamamlamış, İsmailağa Resmî Kur'an Kursu'nda başladığı eğitimine 18 yaşına kadar, İsmailağa civarındaki önde gelen çeşitli hocalardan Arapça ve İslâmî ilimler okumuş daha sonra da Tevkii Cafer Camii yanındaki Kur'an Kursunda hafızlık hocalığı yapmaya başlamıştır. 1995 yılından sonra Fatih Çarşamba'da kurduğu Arapça medreselerinin sayısını ikiyüzden fazladır. <https://www.youtube.com/watch?v=e4IhHnq7Bj8>

¹³³ <https://www.milligazete.com.tr/haber/1490327/ismailagada-davanin-kazanani-belli-oldu-artik-o-ismi-kullanamayacak>

¹³⁴ <https://www.cubbeliahmethoca.com.tr/tr/reddiyeler/fatih-medreseleri-tv-masum-bayraktar>

¹³⁵ <https://odatv4.com/ismailaga-cemaatinde-neler-oluyor-0707171200.html> ,

¹³⁶ "Kıymetli Adam Sait Altunbiz İlim Kültür ve Yardımlaşma Derneği", Mahmut Ustaosmanoğlu'nun kendisi için "Kıymetli adam idi." dediği, Sait Altunbiz'in vefatından sonra onun adına kurulan dernektir. Sait Altunbiz, madde bağımlısı, her türlü günaha bulaşmış ve toplumun gözünden düşmüş olan gençler için söylediği "Ben başka insanların, değerini bilmeden çöpe attıkları altınları topluyorum." sözü meşhurdur. Kendisi, özellikle Fatih Karagümrük, Sulukule civarında bu durumdaki gençler üzerinde yoğunlaşarak, hem kendisinin yaptığı hem de organize ettiği sohbetlerle onların hidayetine ve sağlam birer Müslüman şahsiyete dönüşmelerine vesile olmuş bir insandır. 2012 yılında 63 yaşında hakka yürüyen hoca, çevresinde çok zengin adamlar birikmesine rağmen elinde olanları dağıtmış ve gariban bir yaşamı tercih etmiştir.

hakikatini idrak edemeyen grupların yaptığı utanç verici kavgalarının İsmailağa ile bir ilgisinin olmadığını belirtmişler, Masum Bayraktar ve grubunu, İsmailağa Cemaati'ni tasfiye amacı taşınıldığı iddia edilerek kesin bir dille reddetmişlerdir.¹³⁷

6. Sosyal Hayata Yönelik Bazı Uygulamaları

Mahmut Ustaosmanoğlu'nun liderliğini yaptığı cemaatini, Türkiye'deki diğer Nakşî cemaatlerden ayıran ve bazen Türkiye'deki Müslümanlar tarafından da eleştirilen en belirgin özelliği, haremlik-selamlık konusunda daha katı olması, kadınların tesettür amacıyla çarşaf giymeleri, erkek müridlerin her ortamda sarık-cübbe giymeleri, uzun sakal bırakmalarıdır. Bunun temel dayanağı nedir diye baktığımızda bunun, ona göre sünnete tam olarak ittiba etmek olarak algılandığını görmekteyiz. Bu anlamda kendisinin, “Mahmutçuklar diyorlar. Allah aşkına! Ben yeni bir din mi icat ettim? Rasûlüllâh'ın (s.a.v) günlük hayatta tatbik edilen dört bin küsur sünneti vardır, dördünü terk ettiğimi gören arkamda namaz kılmasın.” sözü meşhurdur.

Bu başlık altında asıl konumuzdan uzaklaşmadan Mahmut Ustaosmanoğlu'nun müridlerinin ilk bakışta dikkat çeken bu sosyal uygulamalarını ve bu uygulamaların temellendirildiği delilleri ele almak istiyoruz.

6.1. Haremlik-Selamlık

Mahmut Ustaosmanoğlu'nun üzerinde çokça durduğu konuların başında, birbirine nikah düşen kadın ve erkeklerin aynı ortamda oturmalarının, aynı ortamı paylaşmalarının ve birlikte vakit geçirmelerinin uygun olmadığı konusudur.

Bu konuya delil olarak gösterilen, el-Ahzâb sûresinin 53. âyet-i kerimesidir ki meâlen “... (Ey sahâbe! Rasûlüllâh'ın (s.a.v.) eşlerine bir işiniz düşüp onlardan faydalı bir şey istediğiniz zaman, bir perde arkasından onlardan isteyin! İşte size! Bu, sizin kalpleriniz için de onların kalpleri için de (şeytânî vesveselere ve fitnelere maruz kalmamak hususunda) daha temiz bir şeydir. Ne (istemediği bir şeyi yaparak) Allah'ın Rasûlüne eziyet etmeniz, ne de onun (vefatının) ardından eşlerini nikâhlamanız sizin için ebediyyen (câiz) olmaz! İşte size! Gerçekten de bu (anlatılanlar), Allah katında

¹³⁷ <https://www.ismailaga.org.tr/ismailaga-camii-ilim-ve-hizmet-vakfi-basin-aciklamasi> Mahmut Ustaosmanoğlu'nun sağlığının bozulduğu dönemde, yıllardır kendisi ile beraber olan hocaları bir araya toplayarak vakıf ve cemaat işlerini beraber yürütmelerini istediği bir kurul oluşturmuştur. Bu kurulun almış olduğu kararın sözcülüğünü, Mahmut Ustaosmanoğlu'nun oğlu Ahmet Ustaosmanoğlu adına, Abdülmetin Balkanlıoğlu yaparak alınan kararları, avukatla beraber kamuoyuna okumuştur. <https://www.youtube.com/watch?v=-Zx5ANulmDs>

(*günahı ve cezayı gerektiren*) *pek büyük bir şey olmuştur.*” Bu âyet-i kerimeye göre Allah Rasûlü’nün eşleri, Müslümanlara anneleri konumunda oldukları için nikâhları ebediyyen haram kılınmıştır. Peygamber eşleri, sahabeye görünmemeleri ve bir zaruret olması durumunda da perde arkasından görüşmekle emrolunmuşlardır. Oysa Allah Rasûlü’nün ashâbı diğer peygamberlerin ashâbından üstün oldukları gibi, onlardan sonra gelen en büyük velileri bile o ashâbın, mânevî derece bakımından, en aşağısının derecesine bile ulaşması mümkün değildir. O dönemde bile böyle olduğu halde sonraki fitne zamanlarında ve bu günümüzde Müslüman hanımların ve kızların, kendilerine nikâhı düşen nâmahrem erkeklerle yüz yüze görüşmeleri veya onlardan dinî dersler okumaları tasvip edilemez. Her ne kadar bu hüküm, Allah Rasûlü ve onun hanımları için inmişse de âyetlerin manası her mümin için geçerlidir. Çünkü bu ümmete, Allah Rasûlü’ne özel birkaç durum haricinde her durumda ona uymaları emredilmiştir ki bu konu da o umûmî konulardandır.¹³⁸

İsmailağa Cemaati’nde, haremlık selamlık çok hassasiyet gösterilen bir uygulamadır. Bu uygulama, erkek hocaların ve kadın hocaların sohbetlerinde ve uygulamalarında kendini göstermektedir. Mahmut Ustaosmanoğlu, müridlerine yaptığı bir sohbetinde onlara şu nasihatlerde bulunmuştur: “*Aile arasında haremlık ve selamlığa dikkat edilsin. Hanımının nikahı senin elindedir ama diğer şeyler senin elinde değil. Hanımını istediğin erkeğe gösteremezsin. Şimdi ise en dikkat edilmeyen mesele budur. Şimdi bir hanım kendisini yabancı erkeklere göstermiyorsa ona ahlâksız diyorlar. Ne derse desinler, isterse darılsınlar. Asıl ahlâk budur. Ben hanımımı erkek kardeşime göstermiyorsam, ben de onun hanımına bakmıyorum. ‘Biz akrabayız.’ diyorlar. İşkembe-i kübrâdan atıyorlar. Dünya üzerinde milyardan fazla Müslüman var, var da ne oluyor? Bir mahalle kadar hükümleri yok. Çünkü Allah’ı razı etmiyorlar. Bu hal üzere devam edersek ancak bir tavuk kadar hükmümüz olur.*”¹³⁹

Bu konuda hanımlara yaptığı bir konuşmasında, bu milletin kendisini iki şeyden sebep topa tuttuğunu, bunların ikisinin de kadınlarla alakalı olduğunu belirtmiştir. Bunlardan birincisi çarşafır, ikincisi namahrem yani haremlık-selamlık meselesidir. Şeyhi Ali Haydar Efendi’nin namahreme bakılmaması gerektiğini anlatınca cahillerin, “*Bizim kalbimiz temiz.*” demeleri üzerine, Ali Haydar Efendi’nin onlara: “*Allah Allah! Ben doksan küsur yaşındayım hepinizin kalbi temiz de bir tek bu ihtiyar dede mi beşer kaldı?*” dediğini aktarır. Ona göre, Ali Haydar Efendi için bunu

¹³⁸ Mahmud Ustaosmanoğlu, *Kur’ân-ı Mecîd ve Tefsirli Meâl-i Âlîsi*, Yasin Yayınevi, İstanbul, 2007, s. 424.

¹³⁹ Ahıska Neşir Heyeti, *Mahmud Efendi Hazretleri’nden Duyulan Hikmetli Sözler*, s. 223.

düşünmek mümkün değildir. Çünkü onun kalbi sürekli Mevlâ Teâlâ ile birlikteydi. Ancak bu şekilde söylemesinin sebebi konu anlaşılsın ve insanlar konuyu daha iyi anlasın dıyedir.¹⁴⁰

6.2. Çarşaf Örtünme

Mahmut Ustaosmanoğlu, kadın müridlerinin giydiğı çarşafın, geniş, uzun, bol elbiselerin asıl İslâmî bir kıyafet olduğunu, Müslüman kadınının gayrimüslim alameti olan giyim ve kuşam içinde olmaması gerektiğini, günümüzdeki Müslüman kadınların artık gayrimüslimlerden ayırt edilemediğini belirtir.

Yapılan tefsir çalışmasında henüz bu sureye gelinmediğı için bu konudaki delili yine Kur'an meâlinde bulmaktayız. Mahmut Efendi, el-Ahzâb sûresi 59. âyet-i kerimede geçen Celâbib kelimesinin müfredi Cilbâb kelimesini sahâbeden Abdullah bin Abbas'ın (r.a.) baştan aşağı örten dış elbise olarak rivayet ettiğini, tabiinden İbni Cübeyr ve bazı âlimlere göre ise yüz ile beraber kadının bütün bedenini örten peçe ve çarşaf anlamında milhâfe ve mikne'a olduğunu söylediklerini aktarmaktadır. Ayrıca Diyanet İşleri eski başkanlarından Ömer Nasuhi Bilmen başta olmak üzere, Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, Konyalı Mehmed Vehbi Efendi ve İzmirli İsmâil Hakkı gibi son dönem müfessirlerinin tefsirlerinde cilbâb kelimesine ilk olarak çarşaf ve sonrasında da ferâce anlamını verdiklerini belirtmiştir. Burada örfü de dikkate aldığımızda, özellikle de Osmanlı kültüründe çarşafın ön plana çıktığını söylemektedir. Ancak diğer bazı bölgelerde ferâce ve çarşaf kullanıldığı gibi, Anadolu'nun bazı yerlerinde atkı şalvar, Erzurum bölgesinde bunun ihram olarak ve Karadeniz bölgesinde de peştamal-dolayık olarak karşımıza çıktığını vurgulamaktadır.

Örflerin kullandığı kıyafetin İslâma göre kabul edilmesi için, birincisi, tepeden tırnağa bütün bedeni örtmesi, ikincisi kadının hiçbir uzvunun şeklinin belli olmayacak derecede örten bol bir kıyafet olması şeklinde iki şartı getirmekte ve kadının kıyafetinde bu iki şartın aranması gerektiğini belirtmektedir. Âyet-i kerimede “Örtünsünler!” denilmemiş; “Cilbâblarını üzerlerine çeksinler!” denilerek cilbâb isminde bir kıyafetten bahsedilmektedir. O yüzden de “Örtün de nasıl örtünürsen örtün!” denilemeyeceğini, o yüzden demek ki; Allah Teâlâ'nın buradaki kadınlara emri bu âyette belirtilen özelliklere sahip olan çarşaflara bürünmeleridir.¹⁴¹

¹⁴⁰ Ahıska Neşir Heyeti, a.g.e., s. 221.

¹⁴¹ Ustaosmanoğlu, *Kur'an-ı Mecid ve Tefsirli Meâl-i Âlisi*, s. 425.

6.3. Sakal, Sarık ve Cübbe

Mahmut Efendi, sakal bırakmayı Rasûlüllâh'ın (s.a.v.) peşinden gitmek, sakal kesmeyi ise Rasûlüllâh'ın (s.a.v.) peşinden gitmemek olarak değerlendirmiştir. Yine şeyhi Ali Haydar Efendi'nin de sakal tıraş eden fasık olur, fiska nisbet edilir dediğini aktarır. Yine ona göre, amel-i salih; iman, namaz, oruç, hac, zekât, sadaka, sakal bırakmak, çarşaf, geniş entari giymek, kâfirlere benzememek, zikrullah gibi ibadetlerdir, zikrullah amel-i salihin en âlâsıdır.¹⁴²

Nisâ sûresi 119. âyetinin tefsirinde, erkeklerin sakallarını kesmelerinin fitratı değiştirmek olduğunu belirtmiştir. “... *Yine andolsun ki; elbette onlara emredeceğim de hemen Allah'ın yaratışını (tümüyle veya kısmen) değiştirecekler (ve köleleri burma, dövme yaptırma ve sakal kesme gibi suretlerle Allah'ın yarattığı şekle müdahale edecekler.*” âyetinde İblis'e atfedilen, ‘Allah'ın yaratışını değiştirme’ ifadesi hakkında müfessirlerin iki farklı görüş belirttiklerin belirtir:

1) “*Sa'id ibni Cübeyr ve Hasen-i Basrî (r.a.) gibi tâbi'înin ileri gelenlerinden nakledilen görüş, bunun: 'Allah'ın dinini değiştirme' manasında oluşudur ki, bu ya kâfir olan kişinin, Allah Teâlâ'nın, kendisinden kal-û belâ'da aldığı sözü bozarak, yaratıldığı İslâm fitratını değiştirmesi olarak yorumlanmış veya sonradan helâli harama, haramı da helâle çevirerek yapmış olduğu değiştirmeye tefsir edilmiştir.*”

2) “*Buradaki 'değiştirme', insanın, şeytanın isteği doğrultusunda kendisini Allah Teâlâ'nın yasakladığı birtakım şekillere sokmasıdır ki, estetik yaptırmak, peruk takmak, dövme yapmak, hayvanları burmak, livâta yapmak, lezbiyenlik, kadının erkek elbisesi-erkeğin kadın elbisesi giymesi, kadının erkeğe-erkeğin kadına benzemesi, kadının saçını tıraş etmesi ve erkeğin sakalını kesmesi gibi bazı yasaklar, Allah Teâlâ'nın yarattığı fitratı değiştirmeye örnek olarak zikredilmiştir.*”¹⁴³

Mahmut Efendi, sarıkla alakalı da Âl-i İmrân sûresi, 31 ve 32. âyetlerine göre Allah'ı sevmek, Efendimizin kendine mahsus olan haller dışında bütün sözlerinde, işlerinde ve hallerinde, ona ittibadan ibarettir. Rûhu'l-Beyan tefsirinde zikredildiğine göre, Allah Teâlâ'nın sevgisini iddia edip, Rasûlünün sünnetine uymayan kişi, davasında yalancıdır. Ayrıca Haşr sûresi 7. âyetine göre yapılacak ve terkedilecek her işte Efendimize (s.a.v.) uymak gerekir.¹⁴⁴ Bir hadis-i şerifte peygamberimizin, bizimle

¹⁴² Ahıska Neşir Heyeti, a.g.e., s. 308, 414,

¹⁴³ Ustaosmanoğlu, *Kur'ân-ı Mecîd ve Tefsirli Meâl-i Âlisi*, s. 96. Bu konuda geniş bilgi için Bk. Rûhu'l-Furkan Tefsiri: 5/704-783

¹⁴⁴ Mahmud Ustaosmanoğlu, *Rûhu'l-Furkân Tefsiri*, Ahıska Yayınevi, İstanbul, 2017, c. 3, s. 447-451.

müşrikler arasındaki farkın takkelerin üzerine sarılan sarıklar olduğunu aktararak,¹⁴⁵ bu hadîs-i şerifin belirttiği üzere, Müslümanların kıyafet olarak da diğer din mensupları olan Yahudi ve Hristiyanlardan farklı olarak onlara muhalefet etmemiz gerektiğini belirtmektedir.

Mahmut Efendi, sarık sarmayı İslâm nişanı olarak görmekte ve bu nişanı da ehl-i küfür ile ehl-i İslâm arasında bir perde olarak görmektedir. Sarığı olmayana kâfir denilemeyeceğini ancak İngiliz'in de ceket pantolon giydiğini Müslümanın da aynı şekilde giyindiğini, İngiliz'in sarık takmadığını, Müslümanın da takmadığını dolayısıyla da bu ikisinin arasını ayırt edebilmenin mümkün olmadığını söyler. Kâfirlerin üzerinde İslâmiyet'ten en ufak bir nişan yokken, Müslümanın üstünde de kâfirlikten en ufak bir alametinin bulunmaması gerektiğini söyler. Ona göre, sarık, cübbe, şalvar Allah Teâlâ'nın insana vermiş olduğu heybetin bir sebebidir. Yine Allah Teâlâ en çok Rasûlünü seviyor ve bir de Rasûlüllâh'ın nişanı kimde varsa o kimseyi seviyor. Çarşaf, sarık, cübbe, şalvar da aynı şekilde Rasûlüllâh'ın nişanıdır. O yüzden kâfirlerin şeklini anımsatacak kıyafetleri giymeye gerek yoktur.¹⁴⁶

7. Tebliğ Faaliyetleri

Mahmut Efendi'nin en çok önem verdiği İslâmî faaliyetlerden birisi de Kur'an'ın emirlerinden, "*İyiliği emretmek ve kötülüğe de engel olmak*"¹⁴⁷ anlamında tebliğ faaliyetidir. Kendisi, İsmailağa Camii'nde göreve başladıktan sonra, camiinin çevresindeki evleri, dükkanları tek tek dolaşarak, önce kendisini tanıtmış, daha sonra onlara, Allah rızası için, dinî veya beşerî bir sıkıntıları olursa kendisine gelebileceklerini söylemiştir. Kendisi bir grupta beraber İstanbul'dan çıkıp, şehir şehir, köy köy bu irşat ve tebliğ çalışmalarına bizzat katılmıştır. Hatta daha sonraki dönemlerde, arabanın dahi gidemediği bazı köylere tekrar giden irşat ekibine o köydekilerin, 20-30 yıl önce Mahmut Efendi'nin köylerine geldiğini, bazılarının namazı anlattığını, bazısına sakal bıraktırdığını söyledikleri olmuştur.

Mahmut Efendi, daha önceleri bireysel olarak yapılan çalışmalardan sonra daha sistemli ve planlı bir şekilde tebliğ faaliyetleri yürütebilmek için "İrşat ve Tebliğ" birimini kurmuştur. Müridlerine, Türkiye'deki bütün köyleri gezdikten sonra, Allah'ın kendilerine İslamiyet'i ikram edeceğini belirtmiştir. Bu çerçevede en ücra köylere kadar

¹⁴⁵ Ebû Davûd, 4078, Tirmizi, 1784.

¹⁴⁶ Ahıska Neşir Heyeti, a.g.e., s. 278-280.

¹⁴⁷ Âl-i İmran sûresi 104. âyet. Buradaki bilgiler, İsmailağa Vakfı'nda yıllardır irşat ve tebliğ faaliyetlerini yürütmüş olan Ramazan İlhan Hoca ile yapılan sohbette tutulan notlardan faydalanılmıştır.

irşat ve tebliğ faaliyetleri yapılmıştır. Gidilen mekânlar sadece köyler değil, aynı şekilde, şehirlerde insanların toplanabileceği her ortama gidilmiştir. Biraz uç noktalar olsa da barlara, pavyonlara da sırf Allah'ın dininin güzelliklerini anlatmak için gitmişlerdir.

Halen devam eden bu irşat çalışmalarında, bir yere ilk defa gidiliyorsa, önce gidenler kendilerini tanıtıyorlar. En başta, oraya Allah rızası için gittiklerini, onlardan maddi herhangi bir taleplerinin olmadığını veya siyasi bir parti için gelmediklerini söylüyorlar. Dine aykırı fiillerin işlendiği mekânlara gidildiğinde de onlara, bu mekâna öncelikle, kendi vazifelerini yapmak için geldiklerini, yarın Ahirette Allah'ın kendilerine verdiği ilimle ne yaptıklarını sorgulayacağını, kullarına bu ilmi aktarıp aktarmadıklarını soracağını, dolayısıyla da bu sorgulamaya cevap verebilmek için geldiklerini belirtiyorlar.

Ona göre, bir insana irşat ve tebliğin tesirinin iki ana şartı vardır. Birincisi muhabbettir ki, hangi ortamda, ne durumda olursa olsun karşıdaki insanla empati yoluyla, onun da değerli bir insan olduğunun mesajı verilerek arada muhabbet kurulmalıdır. İkincisi de frekansın tutmasıdır. Nasıl ki radyo frekansını tam olarak bulamadan yayın dinlenemiyorsa, hoca ve halk arasında da frekans uyumu şarttır. O takdirde karşıdaki insanın kalbiyle beraber, gözü, kulağı da size bağlı olur. İnsanlara yüksekte bakar ve kötü ortamda olan bir kişiyle ilkönce yaptığı fiilin utanılacak bir şey olduğunu söyler ve cehennem azabıyla tehdit ederseniz frekansı tutturamazsınız. Güven kazanılmadan karşı tarafın sizi çok iyi dinlemesini bekleyemezsiniz. Dilinizin çok nazik bir dil olması şarttır. Nasıl ki bir doktor her hastasına aynı ilacı yazmıyor ve her hastasını önce dinleyip muayene ettikten sonra her birine farklı ilaç tedavisi uyguluyorsa, tebliğin daha etkili olması ve karşıdaki insanın bilgi ihtiyacının tespiti için de öncelikle karşı tarafa söz hakkı verip onların hangi durumda ve İslamî anlamda ne kadar bilgiye sahip olduklarını tespiti önemlidir. İnsanlara, akıl ve bilgi seviyelerine göre konuşmak gerekir.

8. Yardımlaşma Faaliyetleri

Türkiye'nin her yerinde, açılan medreselere yardım amacıyla kurulmuş dernekler mevcuttur. Bu dernekleri bir çatı altında toplamak amacıyla, Mahmut Efendi'nin teşviki ile 2004 yılında, dini tebliğ etmek ve medrese eğitimini Anadolu'da daha da artırmak ve hızlandırmak üzere İstanbul'da bir araya gelen hocalar tarafından kısa adı İDDEF olan, İnsana Değer Veren Dernekler Federasyonu'nun temeli atılmıştır.

Anadolu’da birçok şehirde yaptığı faaliyetler beğeni görmüş olan kuruluş, halkın da desteğiyle 2009 yılında 45 farklı derneğin bir araya gelmesiyle federasyon şekline dönüşerek kurumsal bir hal almıştır. Bugün için 35 ülkeye hizmet götüren İDDEF, 32 ülkede yaygın bir şekilde 63 medresesi olan, 500’den fazla hoca ve 6200 talebe ile İslamî eğitim faaliyetlerine devam etmekte, bununla birlikte İslamî ve insani yardım faaliyetleri gerçekleştirmektedir. Türkiye çapında 40 dernek, 6 ilde 9 temsilcilik ve İstanbul’daki merkezlerinde 30 çalışanı ile faaliyetlerini kurumsal ve istikrarlı bir idari yapı ile sürdürmektedir.

9. Millî Konulara Bakışı ve Siyaset İlişkileri

Cumhuriyetin ilk dönemlerinde Tekke ve zaviyelerin kapatılmasını müteakip Mahmut Efendi’nin şeyhi Ali Haydar Efendi, İstiklal Mahkemelerinde yargılanmış, kendisine verilen hüküm ertelenmiş, koğuş arkadaşlarından İskilipli Atıf Efendi idam edilmiştir. Ali Haydar Efendi ömrü boyunca takibattan kurtulamamıştır. Mahmut Efendi de görevi esnasında birçok iftiralara maruz kalmış, Devlet Güvenlik Mahkemelerinde yargılanmış ama hepsinden beraat etmiştir. Bütün bunlara rağmen, asla devlete karşı bir küskünlük içinde olmamıştır. İsmailağa Cemaati, millî ve manevi değerlere sahip çıkan bir cemaattir. Bağımsız ve özgür olmayan bir ülkede dinî yaşantının tam bir şekilde olamayacağının farkındadır. Mahmut Efendi’nin, birisi aynı zamanda damadı olan, iki gözde talebesi, hem de camiide şehit edilmiştir. Buna rağmen cemaatte, başka insanların canlarına ve mallarına karşı bir taşkınlık söz konusu olmamıştır.

Türkiye’nin son yıllardaki dönüm noktalarında birisi de 15 Temmuz 2016 Cuma gününü Cumartesi’ye bağlayan gecesindeki o meş’um darbe girişimidir. Darbe girişiminin daha ilk saatlerinde cemaat üyeleri sarıklı ve cübbeli bir şekilde en ön saflarda darbeye karşı çıkan insanların yanında olmuşlardır. Sarıklı ve cübbeli nurani kişileri yanlarında gören insanlara bu görüntü davalarının haklılığı konusunda moral olmuştur. Hatta o gece kurşunların havada uçtuğu anlarda hiç siper almadan halkın arasında dolaşan sarıklı ve cübbeli yaşlı bir vatandaşımızın görüntüleri sosyal medyada çok paylaşılmış, şu anda da aynı kişinin bal mumundan yapılan heykeli o günün sembolü olarak İstanbul Büyükşehir Belediyesi’nin önündeki havuzun kenarındadır. O gece cemaat, bu girişimden sonra resmî internet sitesinde, “Vatan ve Millet olarak zor ve çetin günlerden geçmekteyiz. Bu zor dönemi atlatabilmek için birlik beraberlik içerisinde devletimizin yanında hareket etmemiz gerekmektedir. Birlik ve beraberliğin tesisi açısından bizler, Allah Teâlâ’nın: ‘Ey iman etmiş olan kimseler! Allah’a itaat

edin, o Rasûl'e ve sizden olan (devletin başındaki Müslüman devlet idarecilerine) ülü'l-emre de itaat edin...' şeklindeki en-Nisâ Sûresi 59. Âyet-i celîledeki emrin gereği olarak, Sayın Cumhurbaşkanımızın ve devlet erkânımızın emir ve tavsiyelerine uyacak, aksi emredilmedikçe onlara olan desteğimizi kararlılıkla sürdürecektir ve meydanları asla boş bırakmayacağız." denilerek cemaat üyelerinin sonraki günlerde de meydanları doldurmaları sağlanmıştır.

Mahmut Ustaosmanoğlu, genel bir bakış açısıyla hayatı boyunca siyasetten uzak durmaya çalışmış, kendisini bu konuda, "*Molla Mahmud'un siyasetle bir işi yoktur, kimseden bir sandalye koltuk istemiyor. Beni bıraksınlar sadece Rabbimin hükümlerini tebliğ edeyim. Davamız o kadar büyük ki, siyaset ancak ayaklar altında kalıyor.*" diyerek İslâmı tebliğ etmeyi siyasetin üstünde görmüştür. Kendisine siyaset yapma konusunda manevî izin verilmediğini, bu sebeple de politikadan anlamadığını belirtmiştir. Particilik yapmanın da milleti bölmek ve milleti felakete sürüklemesi durumunda haram olacağını, bunların milleti aldatmaktan başka bir işe yaramadığını söylemiştir. Ancak aktif bir şekilde siyasete katılmayı reddederken diğer taraftan oy kullanmamayı tasvip etmemektedir.¹⁴⁸

Mahmut Ustaosmanoğlu'nu dünyanın dört bir tarafından büyük âlimler, dinî cemaat liderleri, ülke müftüleri, dünya çapında eğitim veren kurumların idarecileri ziyaret etmişler, o da yurt dışı ziyaretlerinde, önde gelen dinî liderlerle görüş alışverişinde bulunmuştur. Bunun yanında bazen siyasetçiler de kendisini ziyaret etmişler, görüş alışverişinde bulunmuşlardır. Kendisini ziyaret eden siyasetçilerin bazıları şunlardır: "8. Cumhurbaşkanı Merhum Turgut Özal, Dönemin Başbakanı Merhum Prof. Dr. Necmettin Erbakan, 11. Cumhurbaşkanı Abdullah Gül ve 12. Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan, Dönemin Başbakanı Prof. Dr. Ahmet Davutoğlu, Merhum Muhsin Yazıcıoğlu, Mustafa Destici, Zekeriya Yapıcıoğlu, Fatih Erbakan."

Bu ziyaretçilerin tamamının, Türkiye'deki dindar kesimin desteklediği ancak birbirinden farklı siyasî partilerin temsilcileri olduğu gözükmemektedir. Mahmut Ustaosmanoğlu, siyasî görüşünü net bir şekilde ortaya koymuş olsaydı sadece o siyasî partinin temsilcileri ile ilişkiler olacağı muhakkaktır.

---

¹⁴⁸ Ahıska Neşir Heyeti, a.g.e., s.313.

10. Önde Gelen Talebeleri

Mahmut Ustaosmanoğlu'nun bizzat okuttuğu ve ilmî anlamda yetiştirip icâzet verdiği birçok talebesi olmuştur. O, kendisi 16 yaşında ilmî icazetini almış, askere gitmeden önce de yetiştirdiği bir grup talebeye icazet vermiştir. Diğer taraftan tasavvufî anlamda da seyrüsülûk eğitimi verdiği talebeleri olmuştur. Burada bu iki alanda ilk akla gelen ve kendisinin ilk dönem talebelerinden, alfabetik sırayla on tanesi hakkında bilgi vermek, onun gerek ilmî birikiminin gerekse de tasavvufî anlamda şeyhlik yönünün daha iyi anlaşılmasına katkı sağlayacaktır.

10.1. Abdullah Ustaosmanoğlu

Abdullah Ustaosmanoğlu, İstanbul Bayrampaşa'da bulunan “Yeşil Camii İlme Hizmet Vakfı”nın başkanı, Mahmut Ustaosmanoğlu'nun amcasının oğludur. Trabzon Of ilçesi Tavşanlı köyünde 1936 (resmî, 1941) yılında dünyaya gelmiştir. Hafızlığına Mahmut Ustaosmanoğlu'nun hocalığında başlamış daha sonra da İlyas Vanlıoğlu'nda tamamlamıştır. Meşhur kurra hafızlar yetiştiren Mehmet Rüştü Aşıkkutlu ve Gönenli Mehmet Efendi'den de talim dersleri almış ayrıca Hacı Dursun Fevzi'den Arapça dersleri okumuştur. 1965 yılında resmî olarak Bayrampaşa Yeşil Camii imam hatiplik görevine başlamıştır. İmamlık yaptığı dönemde burada Kur'an kursunu kurmuştur. Bu kurs modeli, düzenli bir şekilde dinî eğitim verme konusunda kendisinden sonra kurulacak kurslara öncülük etmiştir. Yetirdiği hafızlar gerek yurt içinde gerekse yurt dışında büyük başarılar elde etmişlerdir. Şu anda Türkiye'de iyi eğitim almış birçok müftü veya din görevlisi ya Yeşil Camii'de hafızlığını yapmıştır ya da orada Arapça okumuştur. Hizmet halkasını büyüterek Kıbrıs'ta Magosa'nın Veyseller Mahallesi'nde 1973 yılında, Prof. Dr. Ali Özek ile beraber oranın ilk Kur'an kursunu açmış, daha sonra da aynı heyetle Kazakistan'da, başkent Almatı'da, başta Merkez Camii olmak üzere beş tane camii yaptırmıştır. 1996 yılında İstanbul Arnavutköy “Taşoluk Yeşil Camii ve Kur'an Kursu”nun temelini yine o atmıştır. Resmî olarak 2001 yılında emekli olsa da vefat ettiği 16 Mart 2020 tarihine kadar “Yeşil Camii İlme Hizmet Vakfı”nın başkanlığını sürdürmüştür. Evli ve iki çocuk babası idi.

10.2. Abdülmetin Balkanlıoğlu

Abdülmetin Balkanlıoğlu, 1958 yılında Çorum, Sungurlu'ya bağlı Aşağıfındıklı Köyü'nde dünyaya gelmiştir. Babası İbiş (İbrahim) Balkanlıoğlu,

Çanakkale şehidi olan bir babanın oğlu, Ankara Hasanoğlu'daki Köy Enstitüsü'nde eğitim almış, köyün ilk eğitimcisi. İskilipli Nakşî şeyhi Hacı Faik Efendi'nin (v.1950) oğlu Hacı Zeynelabidin Efendi (v.1982)¹⁴⁹ vesilesiyle Nakşbendiyye tarikatına bağlı idi. 1973'te Abdülmetin Balkanlıoğlu henüz ortaokul son sınıf öğrencisi iken babası vefat etmiştir. Annesi, Sungurlu'da Hafız Nuri Hoca'nın kızıdır ve hâlâ hayattadır.

Abdülmetin Balkanlıoğlu, ilkokul eğitiminin ilk üç senesini babasından okumuş, 1977 yılında Çorum İmam-Hatip Lisesi'nden mezun olmuştur. Mezun olduğu yıl, Şile Ağva'nın Hacı Köyü'nde imam-hatip olarak göreve başlamış, 1978 yılında Rumeli Feneri'nde görev yaptığı esnada İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'ne girmiştir. 1980 yılında, İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nin arkasındaki Hoşkadem Camii'nde görev yapmış, 1983'te Fatih Çarşamba'daki Acemoğlu Camii'nde göreve başlamıştır. Bu dönemde Fatih Din Görevlileri Dernek Başkanlığı'nı yürütmüştür. Vaazları kitleler tarafından sevilip meşhur olduğu dönemler de bu camiide görev yaptığı dönemdir. 28 Şubat 1997 sürecinde tayini, Küçükçekmece ilçesine bağlı Kayabaşı Köyü'ne yapılan Abdülmetin Balkanlıoğlu, orada bir süre görev yaptıktan sonra 2004 yılında emekliye ayrılmış, emekli olduktan sonra daha faal bir şekilde vaaz ve irşat çalışmalarını sürdürmüştür. 20 Haziran 2018 tarihinde kalp krizi sebebiyle vefat etmiştir. Evli ve iki çocuk babası idi.

Gençliğinde, kendisinin siyasi ve kültürel açıdan yetişmesine katkı sağlayan, Akıncılar ve Millî Türk Talebe Birliği'nde aktif olarak bulunmuş, aynı zamanda Ülkücü ve Risale-i Nur grupları ile de sıcak ilişkileri olmuştur. Daha ortaokul yıllarında başladığı Arapça, hadis, fıkıh, tefsir gibi dinî ilimlerdeki eğitiminde birçok hocadan istifade etmiştir. Bunlardan bazıları, Çorum İskilip'te Mustafa Avşar (Tavukçu Hoca), Bolu Yeniçağ'da Ekrem Doğanay, İstanbul'da, Sadrettin Yüksel, M. Emin Saraç'tır. İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'ne başladığı sene Mahmut Ustaosmanoğlu ile tanışmış, kendisine, “*Hukukçu olma gel hoca ol.*” demesiyle üniversite eğitimini bırakıp İslamî ilimlere yoğunlaşmıştır. Daha sonraki dönemlerde İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk İslam Sanatları ve aynı üniversitenin Arap Dili ve Edebiyatı bölümlerine kayıt yaptırmış ancak sonrasında her iki bölüme de devam etmemiştir. Emekli olduktan sonra 2009-2011 yıllarında Şam'da kalarak oradaki meşhur âlimlerden istifade etmiştir.

Abdülmetin Balkanlıoğlu, 12 Eylül 1980 darbesinden sonra, Timurtaş Uçar, Abdullah Vanlıoğlu gibi hocaların artık konuşamadığı bir dönemde coşkulu vaaz ve sohbetleri ile meşhur olmuştur. Yurt dışındaki Müslümanların davetlerine icabet etmek

---

¹⁴⁹ Ahmet Cahit Haksever, “Çorum'da Nakşbendiliğin Tarihi Süreci ve Temsilcileri”, *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Çorum, 2008, c. 7, sy. 13, ss. 71-72.

suretiyle birçok ülkede vaazlar vermiştir. Her cemaat ve grubun içine ayırım yapmadan girebilmiş, özellikle genç bir dinleyici kitlesi tarafından takip edilmiştir. Görev yaptığı camiiler, hem birer ilim merkezi haline gelmiş, hem de yurt dışından ve Anadolu'nun çeşitli yerlerinden İstanbul'a yeni gelmiş kişiler için geçici barınma, kendi tabiriyle, yatılı cemaat yeri olmuştur. İsmailağa medreselerindeki talebelere, lise ve üniversitede okuyan birçok öğrenciye burs temin etmiş, birçok vakıf ve derneğin kuruluşuna ve sonrasındaki sosyal faaliyetlerine katkı sağlamıştır. 15 Temmuz 2016 darbe girişimi esnasında ve sonrasındaki süreçte millî bir duruş sergilemiş, meydanlardaki kalabalıklara coşkulu sohbetler yapmıştır. Neşeli ve hareketli kişiliği sebebiyle klasik bir din adamından farklı, kendine has üslûbu ile İsmailağa Cemaati'nden farklı dinî bakış açılarına sahip sivil toplum örgütlerinin faaliyetlerine davet edilmiş, buralarda yapmış olduğu heyecanlı konuşmaları ile dikkatleri üzerine çekmiştir. Vefatından sonra, sohbetlerinden bir kısmı oğlu tarafından kitap haline getirilerek yayımlanmıştır.¹⁵⁰

10.3. Ahmet Vanlıoğlu

Mahmut Ustaosmanoğlu'nun kayınbiraderidir. İstanbul'da uzun süre vaizlik yapmış, ilk önce İsmailağa Camii avlusundaki eski medresede başlattığı Kur'an kursu faaliyetlerini daha sonra "İsmailağa Resmî Kur'an Kursu"nu kurarak orada devam ettirmiştir. "İmam Ebu Hanife ve İmam Maturidi Araştırma Vakfı"nın da kurucusudur. Aslen Trabzon'un Of ilçesindendir, 1943 yılında Bayburt'ta doğmuştur. Hafızlığını Of Tavşanlı Köyü'nde tamamlamıştır. İstanbul'da dönemin meşhur âlimlerinden Çalekli Dursun Efendi'den ve eniştesi Mahmut Ustaosmanoğlu'ndan Arapça ve İslamî ilimler eğitimi almıştır İlkokul, ortaokul ve lise eğitimini dışardan sınavla geçmiş, "İstanbul Yüksek İslam Enstitüsü"nü birincilikle bitirmiştir. Bir süre öğretmenlik yaptıktan sonra Diyanet Teşkilatı'na geçiş yapmış, bir süre İstanbul Müftü vekilliği ve sonrasında İstanbul vaizliği yapmış, bu arada 1979 yılında İsmailağa Camii'nin avlusundaki taş medresede resmi olarak Kur'an kursunu açarak eğitim vermeye başlamıştır. 2007 yılında emekli olmuş, emekli olduktan sonra hayatının çoğunluğunu Kur'an'a hizmetle geçirmiştir. Onun bizzat yetiştirdiği ve kurmuş olduğu Kur'an kursundan yetişmiş birçok hafız öğrencisi şu anda Türkiye'nin her tarafında doktor, avukat, öğretmen, müftü, vaiz ve öğretim görevlisi olarak hizmet vermektedir.

¹⁵⁰ Halil Balkanlıoğlu, İsmail Aydın, *Ümmeti Yüreğinde Taşıyan Adam Abdülmetin Balkanlıoğlu Hocaefendi'nin Sohbetleri*, Rabbani Yayınevi, İstanbul, 2019. Kitapta çeşitli konularda ve farklı zamanlarda yapılmış 10 tane sohbet bulunmaktadır. Üslup olarak, Şeyhi Mahmut Ustaosmanoğlu'nun üslubu gibi, konu ile ilgili önce âyetler, hadisler ve Mustafa İsmet Efendi'nin Risâle-i Kudsiyye'sinden bir beyitle başlayıp, konular ayrıntılı bir şekilde kendi vaaz üslubu ile açıklanmaktadır.

Bir yıl gibi bir süre mide kanseri tedavisi gördükten sonra 29 Ocak 2020 tarihinde 77 yaşında vefat etmiştir. Kurmuş olduğu “İsmailağa Resmî Kur’an Kursu” ve “İmam Ebu Hanife ve İmam Maturidi Araştırma Vakfı” gene kendisi gibi vaiz olan oğlu, Muhammet Masum Vanlıoğlu tarafından idare edilmektedir.

10.4. Ahmet Mahmut Ünlü

Kamuoyunda “Cübbeli Ahmet Hoca” olarak da bilinen Ahmet Mahmut Ünlü, aslen Giresun’un Görele ilçesindendir. 1965 yılı İstanbul Fatih doğumludur. Çok küçük yaşlarından itibaren sarık takmış ve cübbe giymiş olması ve bu durumun cemaate de sempatik gelmesi sebebiyle Cübbeli Ahmet diye meşhur olmuştur. Babası Yusuf Ünlü, 1997 yılına kadar tel ve çivi fabrikası olan varlıklı bir kişidir.

İlkokulu Yavuz Selim İlkokulu’nda okumuş, ortaokul için başladığı Fetih Kolejine devam ederken ikinci sınıfta resmî eğitimini kendi isteğiyle sonlandırmıştır. Çok küçük yaşlarda ilim okumaya başlamış, 12 yaşına kadar İsmailağa Camii civarında dinî eğitim almış, küçük yaşına rağmen çıkmış olduğu kürsülerde halka açık vaazlar vermeye başlamıştır. 12 yaşlarında iken Rize’nin Pazar ilçesinin Tütüncüler Köyü’nde Resul Bölükbaş’ın Kur’an kursunda, Arapça, fıkıh, kelam, hadis dersleri okumuş, klasik İslamî ilimleri okuduğuna dair icazetini alarak İstanbul’a dönmüştür. İstanbul’a dönüşünden sonra burada 6 ayda hafızlığını tamamlamıştır. 17 yaşlarında hac görevini yaptıktan sonra dönüşünde bir taraftan kendisi doğu usulü ilimler okumaya devam ederken bir taraftan da talebe okutmaya başlamıştır. Yüksek derecedeki şeker hastalığı sebebiyle askerlik görevini yapamamıştır.

1990 yılında kurmuş olduğu “Fatih Hak ve Hizmet Vakfı” ile sosyal faaliyetlere ağırlık vermiştir. Sürekli olarak sohbetlerini gerçekleştirdiği yerde 2005 yılında kurulan, sosyal, kültürel ve ilmî faaliyetler gerçekleştiren Hayder’in (Hoca Ahmet Yesevi Derneği) onursal başkanlığını yapmaktadır. İnanç, ibadet konularında ve Ehl-i Sünnet inancına aykırı olarak gördüğü kişi ve akımlara karşı reddiyeleri de içeren 60 civarında yayımlanmış eseri vardır. Halka açık sohbetlerine devam eden Ahmet Mahmut Ünlü, kendisine ait olan Lalegül TV ve Lalegül Radyo’da düzenli olarak sohbetler yapmaktadır. Mahmut Ustaosmanoğlu’nun yazmaya başladığı “Rûhu’l-Furkan” isimli tefsir kitabının da komisyon başkanlığını sürdürmektedir.

Ahmet Mahmut Ünlü, küçüklüğünden beri yaptığı vaazlarıyla dindar kesim tarafından tanınırken, çıkmış olduğu televizyon programlarında yapmış olduğu konuşmalar ile herkes tarafından tanınan bir vaiz olmuştur. Vaazlarındaki bazı tartışmalı

sözleri sebebiyle eleştirilmiş, 1999 yılındaki Gölçük depremi hakkındaki vaazı sebebiyle yattığı 13 ay hapis başta olmak üzere üç defa hapse girip tahliye olmuştur. Ahmet Mahmut Ünlü, iki evli ve bu evliliklerden 8 çocuğu bulunmaktadır.

10.5. Ali Kemal Hut

Ali Kemal Hut, aslen Rize'nin Sütlüce Köyü'nden olmasına rağmen, cemaat içerisinde “Kasımpaşalı Kemal Efendi” olarak bilinir. 1934 yılında Rize'de doğmuştur. Kendisi, asıl soy adlarının Hutoğlu olduğunu, daha sonra da Hut diye değiştirildiğini söylemiştir. İlkokulu dışarıdan okumuş, ortaokulu da İstanbul Kasımpaşa'da tamamlamıştır. 1948-1950 arasında hafızlığını doğduğu köy olan Rize Sütlüce'de tamamlamış, 1950'de Rize Orta Camii'nde Âsım Kıraatının üstadlarından Alâuddin Hoca'dan kıraat dersi almıştır. 1952'de babasının izniyle İstanbul'a gelmiş, Yeraltı Camii İmamı Hâfız Ali Efendi'den ve Beyazıt'ta Hâfız Hasan Akkuş'tan talim ve tecvid okumuştur. Bu dönemde gene Reisü'l-Kurra Hamdi Efendi'den talim okumaya devam etmiştir. Kurra (Kesik Bacak) İsmail Efendi'den icazet almıştır. İlk görev yeri müezzin olarak başladığı Piyalepaşa Camii'dir. Daha sonra Kasımpaşa'daki Camii Kebir'de görev yapmıştır. 1977'lerde toplumda kargaşa, anarşi ve kötülüklerin kol gezdiği bir ortamda, görev yaptığı Kasımpaşa'daki Camii'nin etrafındaki, kabadayı ve gayri meşru çizgideki birçok kimse onu rahat bırakmamış ancak daha sonraları bu tiplerin birçoğu Kemal Efendi'nin vesilesiyle hidayet bulup iyi birer insan olmuşlardır. Mahmut Ustaosmanoğlu'na intisap ettikten sonra irşat faaliyetlerini daha çok Kasımpaşa, Cihangir, Beyoğlu civarlarında sürdürmüş, etrafında her zaman şık giyinen, giyimine kuşamına çok dikkat eden bir din görevlisi olarak tanınmıştır.

1992 yılında Diyanet'teki imamlık görevinden emekli olduktan sonra da hafız yetiştirmeye devam etmiştir. Neredeyse yarım asırdır Kur'an hizmetinde olan Kemal Efendi, kendi adını taşıyan vakfın bulunduğu Ayvansaray'daki Emir Buhari Tekkesi'nde hafız yetiştirmeye devam etmektedir.

Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın ailesi ile Kasımpaşa'dan bir dostluğu vardır. Cumhurbaşkanı küçüklüğünde kendisinden yazları Kur'an eğitimi almıştır. Basında sık sık Cumhurbaşkanı'na açıktan destek vermesi ve oy talep etmesi sebebiyle İsmailağa Cemaati içindeki siyaset ve siyasetçilere karşı mesafeli olunması gerektiğini düşünenler tarafından yadırganmış olsa da bu durum, yıllardır Kur'an'a ve hafızlık eğitimine yaptığı hizmetlerin gölgesinde kalmıştır.

Kemal Efendi evlidir ve 3 kızı, iki oğlu bulunmaktadır.

10.6. Bayram Ali Öztürk

Bayram Ali Öztürk, İsmailağa Cemaati içinde, Mahmut Ustaosmanoğlu'nun imamlık yaptığı dönemde sabah namazlarından sonra İmâm-ı Rabbânî'nin Mektûbât isimli eserinden okuyup onları açıklamasıyla meşhur olduğu için kendisine “Mektûbâtçı Bayram Hoca” denilmekte idi.

Aslen Trabzon Oflu olan Bayram Ali Öztürk, 1952 yılında Adapazarı'nın Karasu ilçesinde doğmuştur. Henüz 5 aylıkken babasını kaybetmesi ve ailesinin dağılması sebebiyle halası, babaannesi ve amcasının himayelerinde büyümüştür. Kendisinin iki tane kız kardeşi de küçük yaşlarda vefat ettiğinden dolayı kardeşi yoktur. Liseye kadar Sakarya'da okumuş, İmam Hatip Lisesini de dışarıdan bitirmiştir. 1971'de, askerlik öncesinde 19 yaşında iken eşi Fatma Hanım ile evlenmiş, bu evlilikten iki kızı bir oğlu dünyaya gelmiştir. Çocukluğundan beri aile ilgi ve sevgisine hasret olduğu için eşine ve ailesine karşı çok ilgili ve şefkatli olmuştur.

Askerden sonra 1973'te Erzurum Yüksek İslam Enstitü'süne başlamıştır. Döneminin önde gelen Enstitü hocaları olan, Ruhi Özcan, Muhammed Tayyip Okiç, İsmail Cerrahoğlu gibi hocalardan ders okumuştur. Faruk Beşer ve Mehmet Ali Şahin ile enstitüde dönem arkadaşıdır. Mehmet Talu da iki yıl sonra, Mahmut Ustaosmanoğlu'nun teşvikiyle onunla beraber aynı enstitüde okumuştur. 1978 yılında mezun olduktan sonra şeyhi Mahmut Efendi'nin tavsiyesi ile İstanbul'a gelmiştir. 1978 yılında Şehzadebaşı Damat İbrahim Paşa Camii'nde göreve başlamış ve burada görev yaptığı süre içerisinde hafızlığını tamamlamış, sıfırdan medrese eğitime başlayıp kısa sürede klasik İslamî ilimleri okumuştur. Bu dönemde Sadrettin Yüksel, Mehmet Savaş, Ahmet Vanlıoğlu, Halil Gönenç, Mahmut Ustaosmanoğlu gibi hocalardan ders almıştır. 1985'ten 28 Şubat sürecindeki yaşanan sıkıntılar sebebiyle 2000 yılında Arnavutköy Hacımaçlı köyüne sürülünceye kadar Draman Kara Ali Camii'nde görev yapmıştır. Bir yıl sonra Küçükköy'deki Mevlâna Camii'nde görev yaptıktan sonra 2002 yılında emekli olmuştur.

Bayram Ali Öztürk, çocukluğundan itibaren kitap okumaya ve kitaplara çok düşkün bir insan idi. Hatta evlilik takılarıyla da kitap satın almıştır. Yirmi bin cilt civarında kitabın bulunduğu kişisel bir kütüphanesi olmuştur. Türkçe ve yabancı dillerde çok farklı türde kitap okumuş, kütüphanesinde dinî eserlerin yanında, felsefe, tarih, coğrafya, edebiyat gibi alanlardaki kitaplarla da ilgilenmiştir. Tarikat dersi aldıktan sonra İmâm-ı Rabbânî'nin (k.s.) Mektûbât'ı başta olmak üzere tasavvuf alanında yoğunlaşmıştır. Kütüphanesini sistemli bir arşiv gibi alanına göre dizayn etmiş,

boş zaman kavramı hayatında hiç olmamıştır. Camii, ders, sıla-i rahim ve ailesi ile ilgilenme dışındaki vakitlerini kütüphanesinde geçirmiştir. Arapça başta olmak üzere İngilizce, Fransızca, Farsça ve biraz da Almanca bilmekte idi. Sırf para kazanmak için kitap yazmayı doğru bulmadığı ve “Efendi Hazretleri varken benim kitap yazmam edebe aykırı olur.” diyerek kitap telif etmeye sıcak bakmamakla beraber, Selahaddin Yıldırım ile beraber yazdığı “Kadınlara İlgili Kırk Hadis Şerhi ve Fetvalar” ve Faruk Beşer ve Selahaddin Yıldırım ile yazdığı “Hanımlara Özel İlmihal” isimli iki kitabı vardır.

Bayram Ali Öztürk, 3 Eylül 2006’da pazar günü İsmailağa Camii’nde, sabah namazından sonra yaptığı sohbet sonrası, meczup bir kişi tarafından bıçakla kalbine darbe alarak şehit edilmiştir. Şehit edilmesinin sebebi hâlâ net bir şekilde aydınlatılamamış olsa da bu saldırının hocadan daha çok cemaate yönelik provokasyon amaçlı olduğu değerlendirilmiştir. Cemaat ise bu kışkırtma tuzağına düşmemiştir. Cenazesi büyük bir kalabalığın katılımıyla Fatih Camii’nde kılınmıştır. Cenaze namazından sonra Edirnekapı’daki Sakızağacı Mezarlığı’na defnedilmiştir.¹⁵¹

10.7. Hasan Kılıç

Hasan Kılıç, 1931 (asıl doğumu 1929) yılında Trabzon Çaykara ilçesinin Çaybaşı köyünde dünyaya gelmiştir. Cumhuriyetin ilk dönemlerinde dinî ilimleri öğrenmenin ve öğretmenin zor olduğu o çetin günlerde önce kendi köyünde daha sonra da Mahmut Ustaosmanoğlu ile Hacı Dursun Efendi’nin medresesinde aynı dönemlerde dinî eğitim almıştır. Mahmut Efendi talebe okutmaya başladığında o da orada talebe olarak bulunmuştur. Askerliğini Bursa’da yaparken aynı dönemde Mahmut Ustaosmanoğlu’nun da Bandırma’da asker olduğunu öğrenince onunla askerde de mektuplaşmışlardır. Askerde iken Mahmut Ustaosmanoğlu kendisine Ali Haydar Efendi’den bahsetmiş, mutlaka kendisi ile tanışmasını istemiştir. Askerden sonra Bursa’da imamlığa başladığı dönemde İstanbul’a gelerek Ali Haydar Efendi’yle tanışmıştır. Mahmut Efendi’nin İsmailağa Camii’nde başlattığı ders halkasını da görünce 1954 yılında İstanbul’a gelerek, emekli oluncaya kadar imamlık yapacağı Kumrulu Mescidinde imam olarak göreve başlamıştır.

İmamlık görevine başladıktan sonra her sabah namazından sonra İsmailağa Camii’ne gelerek Mahmut Ustaosmanoğlu’nun ders halkasına katılıp ondan dersler almıştır. Senelik izinlerinde Mahmut Efendi ile beraber tebliğ amacıyla beraber

¹⁵¹ Daha geniş bilgi için Bk. <http://www.ismailaga.org.tr/bayram-hocanın-hayati>

yolculuklara çıkmıştır. Mahmut Efendi kendisi gittiği zamanlarda onu, kendi yerine sohbet yapması için bırakmıştır. Özellikle, Mahmut Efendi'nin yerine sohbet etmeleri için bıraktığı diğer hocalar kadınlara sohbet etmek istemedikleri için bu görevi daha yaşlı olması sebebiyle Hasan Efendi yapmıştır.

Mahmut Efendi, 2005 yılında önde gelen hocalardan oluşan talebelerini toplayarak onlara, artık kendisinin rahatsızlığı sebebiyle yerine getiremediği tarikat-ı âliyyeye ait vazifelerini yapmak üzere Hasan (Kılıç) Efendi'yi görevlendirdiğini, Mustafa (Bilici) Efendi'nin de ona yardımcı olacağını ilan etmiştir.

İlk hanımı 1972'de vefât ettikten sonra ikinci evliliğini yapan Hasan Efendi'nin bu evliliklerden 4 erkek 6 kız çocuğu bulunmaktadır. Mahmut Ustaosmanoğlu'nun iki oğlunun ve amcasının torunu olan Mahmut Şevket Ustaosmanoğlu'nun hanımları Hasan Efendi'nin kızlarıdır.

10.8. Hızır Ali Muratoğlu

Hızır Ali Muratoğlu, 1942 Rize doğumludur. Babası dindar ve cömert bir balıkçıdır. İlkokul, ortaokul ve lise eğitimini Rize'de tamamlamıştır. İstanbul'da tıp fakültesinde okumak niyeti ile çıktığı yolda otobüs arızalanınca, Tıp Fakültesi'nin sınavını kaçırdığı için “İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Arapça-Farsça Bölümü”ne başlamıştır. Fatih Kocamustafapaşa'da ikamet ederken, Gül Camii'nde görev yapan Nuri Erkan Hoca vesilesiyle Mahmut Ustaosmanoğlu ile tanışmıştır. Bu tanışmadan sonra üniversite eğitimine bir süre devam etse de daha sonraları Mahmut Efendi'nin ders halkasına katılmayı tercih edip üniversite eğitimini bırakmıştır.

Mahmut Efendi'den İslâmi ilimlerin yanında tarikat dersi de aldıktan sonra, teslimiyeti, edeb ve erkâna dikkat etmesi sebebiyle bu yolda kısa süre içerisindeki ilerleyişi dikkatlerden kaçmamıştır. İsmailağa Camii'ne ders tekrarı yaptığı bir gün şeyhi Mahmut Efendi “Hızır Hoca, kızımı sana veriyorum.” deyip ayrılmıştır. Mahmut Efendi'nin, böyle ani bir kararla kızını onunla evlendirmek istemesi Hızır Efendi'de sevinç gözyaşlarına sebep olmuş, bu evlilikten Ali Haydar ve Ayşe adında iki çocuğu olmuştur. Hanımı rahatsız olduğu dönemlerde eşini, şeyhinin bir emaneti olarak görmüş ve ailesinin sorumluluğunu tamamen üzerine almıştır.

1991 senesinde Yavuz Sultan Selim Camii'nin yanındaki Çukurbostan Camii'nde imam olarak görev yapmaya başlamıştır. Bu süreçte Mahmut Efendi İstanbul dışında olduğu zamanlarda ya da başka sebeplerle sohbetlerinin çoğunu, kendisinin

yerine vekaleten ona yaptırmıştır. İnsanlarda tesir bırakan vaazlarında güler yüzlü ve nükteli bir üslup kullanmış, bu sebeple cemaat tarafından sevilmiştir. Hem Türkiye’de iken hem de Avrupa’nın birçok şehrine tebliğ için gittiğinde şahsî olarak kullandığı eşyanın ve konakladığı evin ücretini, kendisinden böyle bir şey istenmemiş olmasına rağmen Mahmut Efendi’nin hediyesi diyerek ödemiştir.

17 Mayıs 1998 yılında, İsmailağa Camii’nde iken yanına yaklaşan bir kişi ona tabancayla ateş ederek şehit etmiştir. Bu cinayetle alakalı, Hızır Ali Muratoğlu’nu kimlerin niçin öldürmek istediğine dair karanlık noktalar hâlâ tam olarak aydınlatılabilmiş değildir.

10.9. Mehmet Talu

Mehmet Talu, 1953 Sakarya Akyazı doğumludur. İlkokulu Akyazı’da, ortaokulu Sakarya’da okumuştur. 1969 yılında, İmam Hatip’in orta kısmında 16 yaşlarında iken Mahmut Ustaosmanoğlu’nun Akyazı Akminare Camii’nde imamlık yapan vekili Osman Hoca aracılığı ile tarikata girmiştir. Bir sonraki sene gittiği Bursa İmam Hatip Okulu’nda¹⁵² okurken İstanbul’a gidip Mahmut Ustaosmanoğlu ile tanışmış, onun kendisini emanet ettiği Bursa Vekili, Yeşil Camii İmamı İlyas Bilici Hoca’dan medrese usulü Tefsir ve Arapça dersleri okumuştur. Kışın Bursa’daki hocalardan okuduğu aynı derslere yazları Akyazı’da devam etmiştir. 1974 yılında Bursa İmam Hatip Lisesi’nden mezun olduğu yıl aynı zamanda Bursa’da imam-hatiplik görevine başlamış, Mahmut Ustaosmanoğlu’nun teşvikiyle Erzurum Yüksek İslam Enstitüsü’ne gitmiştir. 1980 yılında Yüksek İslam Enstitüsü’nden mezun olduğu yıl aynı enstitüye Arapça asistanı olmuş, 1983 yılında Kayseri’de, 1987 yılında da Samsun İlahiyat Fakültelerinde Arapça Öğretim Görevlisi olarak çalışmıştır. 1988 yılında, Mahmut Ustaosmanoğlu’nun telkinleriyle bu görevini bırakıp, şeyhinin emriyle, onun gözetiminde, Fatih Vakfı’nın başında, 12 yıl boyunca devam edeceği İstanbul’daki medreselerin koordinatörlüğünü yapmaya başlamıştır. Bu görevi esnasında medreseler için yapmış olduğu programları hâlâ bazı medreselerde uygulanmaktadır. Ona göre, “En kötü program, programsızlıktan iyidir.”

Mehmet Talu’ya göre şeyhi Mahmut Ustaosmanoğlu’nun en önemli özelliklerinden birisi ilme ve ilim ehline önem vermesi, diğer bir özelliği de bildiğini yaşamasıdır. İlim, amel ve ihlas prensipleri konusunda cemaatine örnek olmuştur. İlk

---

¹⁵² İmam Hatip Okulları ortaokuldan sonra 4 yıl eğitim veren bir meslek okulu iken 1973 yılında, okulların adı *İmam Hatip Lisesi (İHL)* olarak değiştirilmiştir.

defa kız medreselerini başlatan yine Mahmut Efendi'dir. Türkiye'nin 1980 sonrasındaki şartları göz önünde bulundurulduğu zaman bu çok önemli bir girişimdir.

Mehmet Talu, ağırlıklı olarak Arapça ve Fıkıh alanında, birçoğu kaynak eser olmak üzere on civarında yayımlanmış eseri bulunmaktadır. Bu alanlarda yazılan birçok eserin hazırlanmasına da katkı sağlamıştır. Mahmut Ustaosmanoğlu'nun yazımını başlattığı, "Rûh'ul-Furkân" isimli tefsir kitabının ilk beş cildinde yazım komisyon üyeliği yapmıştır. 1989 yılından beri, Millî Gazete'nin fıkıh köşesinde yazılar yazmaktadır. Kurmuş olduğu Tereke isimli yayınevi vardır. Doğu Camii ve İlmi Araştırmalar Derneği ve Tereke İlmî Araştırma Merkezi'nde, Kelam, Fıkıh, Tefsir ve Kıraat konularında eğitim çalışmalarını ve kendine ait kız ve erkek medreselerinde talebe yetiştirmeyi sürdürmektedir. Mehmet Talu, evlidir ve altı çocuğu vardır.

10.10. Mustafa Bilici

Mustafa Bilici, aslen Trabzon Of'tan olup 1932 (asıl doğumu 1931) doğumludur. Hafızlığını, hafızlık çalışmalarının az olduğu bir dönemde çeşitli hocalardan tamamlamıştır. Resmî olarak ilkokul mezunudur. Kendi ifadesiyle 1948'den beri Mahmut Efendi'yi tanımaktadır. "Hem bidayette hem nihâyette hem hafızlıkta hem Arapçada, hocamdı." dediği Mahmut Efendi'den Arapça eğitiminde İzhar kitabına kadar, kıraat dersinde de Bakara Suresi'nin sonuna kadar ondan okumuş, sonra Mahmut Efendi'nin Of'tan ayrılmasıyla, kalan kıraat eğitimini, Mehmed Rüştü Âşıkkutlu'dan, Arapça eğitiminin o günkü müfredatını Hacı Dursun Efendi'den tamamlamıştır.

Mustafa Efendi'nin ifadesine göre, şeyhi Mahmut Efendi'nin çocukluğu ve gençliği, Allah vergisi olarak tasavvuf ehlinin ahlâkına ve tasavvufun gayesine uygun bir şekilde geçmiştir. 1950'den önce, Mahmut Efendi kendi köyünde genç yaşlarında imamken Mustafa Efendi de onun yanında talebelik yapmakta idi. O dönemde imamların yemeklerini köylüler karşılardı. Mahmut Efendi, hangi evde yetim varsa, o evden camiye yemek geldiği zaman gelen yemeği yemez kendi evine giderdi. Köy imamlarının vazifesi, kışın köyün kız ve erkek çocuklarına Kur'an-ı Kerim öğretmektir. O, kız çocukları ufak oldukları halde onların ders görevini talebesi Mustafa Efendi'ye vermiştir.

Ona göre şeyhi Mahmut Ustaosmanoğlu, tasavvuf âşığı idi. İlk tasavvufi intisabı Ahmed Ziyâeddin Gümüşhanevî'nin (1813-1893) halifelerinden Şeyh Mapsinolu Ahmet Efendi'ye olmuştu. 1951 senelerinde Sivas Divriği müftüsü, Of müftüsünden kendi ilçelerinde Ramazan ayında vaaz verecek bir hoca talep etmiş, o da

Mahmut Efendi'ye teklif etmiştir. Bunun üzerine o yıl Divriği'ye Mustafa Bilici ile beraber gitmiştir. Mahmut Efendi orada öğrendiği Şeyh Ahmet Efendi'yi ziyaret etmiş, o şeyh efendiye de intisap etmiş, ondan Mustafa Efendi'yle beraber, günde 500 defa “Lâ ilâhe illallah” demenin yeterli olduğu bir ders almıştır. Mahmut Efendi, talebesi Mustafa Efendi'yi 1955 yılında Ali Haydar Efendi'ye götürerek ondan tarikat dersi aldirmiştir.

Mustafa Bilici, 1959 yılında Ayasofya Camii'nin yakınındaki İshak Paşa Camii'nde imamlığa başlamış, bu dönemde Sultan Ahmed Camii imamı Gönenli Mehmet Efendi'nin hac ve umre yolculukları esnasında bu camide onun yerine görev yapmıştır. Daha sonra Tabak Yunus Camii'ne gelerek burada Tabak Yunus Kur'an Kursu'nu kurmuştur. Şeyhi Mahmut Ustaosmanoğlu'nun emriyle, 1985 yılında, harabe halde, sadece caminin minaresinin kalıntıları bulunan, çocukların top sahası durumuna dönüşmüş olan Kovacı Dede Camii'ni ihya ederek orada imamlık görevine devam etmiş ve 1997 yılında emekli olmuştur. Kendisi evli ve üç erkek, bir kız çocuğu vardır.

Mahmut Ustaosmanoğlu'nun, 2005 yılında Cemaat'in önde gelen hocalarını bir araya toplayarak vasiyet mahiyetinde bildirdiği, Hasan (Kılıç) Efendi'nin tarikat-ı âliyyeye ait vazifeleri yapması hususunda vekil bıraktığı toplantıda Mustafa (Bilici) Efendi'yi de ona yardımcı olarak ilan etmiştir.

Mahmut Ustaosmanoğlu'nun burada bahsettiğimiz talebelerinin yanında, şeyhlerinin özel dersleri yanında sohbetleriyle de kendilerini yetiştirmiş hoca hanımlar da vardır. Onlar da kadın cemaatin yetişmesine katkı sağlamış, kitaplar telif etmiş ve birçok kız talebenin bir arada okuduğu küçüklü büyüklü medreseler kurmuşlar ve idaresini devam ettirmektedirler. Yapılan istişarelerde bu hoca hanımların isimlerinin zikredilmesinin uygun olmayacağı sonucuna varıldığından burada belirtmemeyi tercih ettik.

Bu isimler dışında, Mahmut Ustaosmanoğlu'nun rahle-i tedrisinden geçen birçok hoca efendi daha vardır. Onların da hayatlarının ayrıntılı bir şekilde vermek bu tezin kapsamı dışındadır. Ancak kamuoyunda bilinen bazı hocaların da bu cemaate bağlı oluşunu ifade etmesi açısından bu hocalardan özellikle Mahmut Ustaosmanoğlu'ndan ders almış olanları isim olarak da olsa zikretmek uygun olacaktır.¹⁵³ Bu hocaların bir kısmı ilmî ve istişare heyetlerinin üyeleri, bazıları farklı şehirlerin vekilleri, bazıları da yıllardır İslamî eğitimin içinde olan hocalardır ki onlardan bazıları isim olarak şu şekildedir: “Abdullah Ustaosmanoğlu, Ahmet İslamoğlu, Ahmet Kozlu, Alaaddin Yücel, Ali Polat, Bayram Ali Karamustafaoğlu, Celal Erzincanlıoğlu, Fikri Doğan, Hızır Başak, Hüsamettin Vanlıoğlu, Hüseyin Avni Kansızoglu, İbrahim Serdar, İbrahim

¹⁵³ Diğer hocaların isimleri için Bk. <http://isaerdogan.com/mahmud-efendi-hznin-talebeleri-olan-hocalar/>

Uslu, İlyas Bilici, İsmail H nerlice, Kadir Temir, Kâmil Şenocak, Mahmut Eren, Mahmut Seyfettin İnanç, Mahmut Şevket Ustaosmanoğlu, Mehmet İslamoğlu, Mustafa Yıldız, Nedim Payalan, Ramazan İlhan, Recep Eryiğit, Resul Bölükbaş, Salih Topçu, Münir M Őtakođlu, Şaban Sadoğlu, Veli Tımar.” Bu hocaların dışında Mahmut Ustaosmanoğlu’nun son 20 yıldır hizmetini yapan ve kendilerini “Efendi’nin Hizmetçileri” diye adlandıran hocalar da vardır. Bunlardan birisi Mahmut Efendi’nin bacanağı, Müceddid Mahmud Efendi Vakfı, Marifet Derneği ve Ahıska Yayınlarını yöneten Muhammed Keskin ve onun yardımcılık görevini sürdüren ve Mahmut Ustaosmanoğlu ile ilgili kitapların telifini yapan Şefik Kocaman’dır.

İKİNCİ BÖLÜM

MAHMUT USTAOSMANOĞLU'NUN TASAVVUFİ GÖRÜŞLERİ

Bu bölümde, Mahmut Ustaosmanoğlu'nun tasavvufi görüşleri hakkında, kendisinin de tâbi olduğu Nakşbendiyye tarikatının ana konuları üzerinden değerlendirmeler yapılacaktır. Her konu, başlangıçtan günümüze kadar geçen süreç içerisinde farklı bakış açıları verildikten sonra, Mahmut Ustaosmanoğlu'nun aynı konulardaki görüş ve düşünceleri, varsa aradaki farklar ele alınarak açıklanacaktır.

1. Bey'at / İntisap

Tasavvufî düşüncenin uygulama alanı olan tarikatlara mensubiyetin başlangıcı olan intisap, bey'at ile başlamaktadır. Sözlük anlamı olarak satma ve satış muamelesi demek olan bey'at, tasavvufî bir terim olarak, tarikata girmek isteyen mürid adayının, tarikatın şeyhine ve onun emirlerine bağlı kalacağına söz vermesi demektir. Bu kelime bazen el alma, intisap, ikrar ve ahit anlamlarında da kullanılmaktadır. Tasavvufî anlayışa baktığımız zaman bey'atı, İslâm'ın ilk dönemlerinden itibaren İslâm'a girmek isteyen kişilerin Hz. Peygamber'e bağlılığını ifade etmek için ve sonraki dönemlerde de cihad ve hicret gibi önemli faaliyetlere katılacak aştaptan bey'at almasını delil olarak öne sürmektedirler. Kur'an'da, Hudeybiye'de ağacın altında Hz. Peygamber'e bağlılığını ifade eden sahâbiler övülmekte, onların biatlerinin Allah Rasûlü'nün yanında aynı zamanda Allah'a yapılmış bey'at sayılmaktadır (Fetih 48/10).¹⁵⁴

Sanki bir idareciye veya yöneticiye biat eden kimse, kendisi ve Müslümanlara ait olan yönetimine dair işlerin görülmesini o kimseye teslim ettiği, bu hususlarda onunla tartışma yapmayacağı ve hoşuna gitse de gitmese de bu konuda kendisine yükleyeceği sorumluluklar hususunda ona itaat edeceği konusunda onunla yaptığı sözleşmedir.¹⁵⁵

Bey'at etmek, bey'at edilen şeye göre farklılık göstermektedir. Hz. Peygamberin en temelde beş hususta bey'at aldığını görmekteyiz. Bunlar İslâm'a giriş, kendisine yardım etmek ve onu korumak, cihad etmek, hicret etmek, onun sözünü dinlemek ve kendisine itaat etmektir.¹⁵⁶ Bu konuda yazılan eserlere baktığımızda,

¹⁵⁴ Hasan Kamil Yılmaz, “*Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*”, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2015, s.186.

¹⁵⁵ İbn-i Haldun, *Mukaddime*, Çev. Halil Kendir, Yeni Şafak Kültür Armağanı, İstanbul, 2004, s.293.

¹⁵⁶ Süleyman ed-Demîci, *İslam'da Devlet Başkanlığı Hilafet Bey'at Şûra*, Terc. İbrahim Cücük, Ravza Yayınları, İstanbul, 1995, s. 189-194.

bey’atın sahih olmasının şartları, bey’atı bozmanın hükümleri, bey’atı kimin alacağı, bey’atın şekilleri gibi konular, âyet ve hadislerden deliller getirilerek uzun uzun anlatılmaktadır.

Tasavvufî eğitimdeki, bir şeyhe bağlanıp mürid olmak tamamen kişinin tercihiine bağlıdır. Kişi farz ibadetlerinin üzerine bazı nâfile ibâdetler ve zikirler yaparak bu anlamda daha iyi bir kul olmak istiyorsa kendisi bu yolu tercih edecektir. Kur’an-ı Kerim’i ve Rasûlüllâh’ın sünnetini kendi başına yaşama çabası içerisinde olan bir kimse için de zorunlu görülmemelidir. Ancak zamanla mürşidin olmazsa olmaz olduğuna vurgu yapan bazı mutasavvıflar bir tarikata girmeden hiçbir ilerleme olmayacağını iddia etmişlerdir. Nakşî sûfîlerinden Ya’kûb Çerhî, (v.851/1447) bu şekilde düşünen şeyhlerden biriyle Tirmiz’de karşılaştığında ona itiraz etmiş ve: “*Bugün sizin için dininizi tamamladım.*” (Maide 5/3) âyetini o kimseye delil göstererek, Kur’an ve sünnet ile amel eden bir kişinin zâhiri bir şeyhe intisap etmesinin gerekli olmadığını iddia etmiş, sonra bu olayı kendi şeyhi Bahâeddin Nakşbend’e anlatmış, o da bu düşünciyi beğenip desteklemiştir.¹⁵⁷

Tarikat ehli ve ilk dönem mutasavvıfları biatın Kur’an ve sünnete dayandığı konusunda hemfikirdirler. Onlara göre Kur’an-ı Kerim’deki bazı âyetler bizzat biatla ve biatın önemiyle ilgilidir. (Bk. Fetih 48/10, Mümtehhine, 60/12, Tevbe 9/111). Biat için Peygamberimizin çeşitli konularda almış olduğu ahitler ve biatlar, tarikatlarda şeyh ile mürid adayları arasında bir çeşit şeyhe ve onun emirlerine bağlılık yemini kabul edilen biat için örnek oluşturmuştur.¹⁵⁸

İntisap ve intisabın âdâbı konusunda ilk dönem kaynaklarında pek fazla bilgiye rastlanmamıştır. Bunun sebebi de bu ilk dönmlerde tarikata giriş merasimlerine gerek duyulmamasıdır diyebiliriz. Zaten ilk dönemlerde melâmetî unsurların da var olduğunu göz önünde bulundurduğumuzda buna çok da ihtiyaç duyulmadığı anlaşılmış olacaktır. Tarikata girmek için ya da bir Nakşî şeyhe bağlanma âdâbı diyebileceğimiz intisaptan önce hem müridin hem de şeyhin istihâre yapıp bu intisabın hayırlı olup olmadığını manevi olarak bir işaret bekleyerek tespit ettikleri anlaşılmaktadır. Ya’kûb Çerhî, (v.851/1447) Bahâeddin Nakşbend’e intisap etmek düşüncesiyle gittiğinde, onu müridliğe kabul etmek için mânevî bir işaret olması gerektiğini söyleyerek onu hemen kabul etmemiş ve: “Biz mânevî bir işaret olmadan kimseyi kabul edemeyiz, bakalım bu gece ne işâret gelecek” diyerek o gece istihâre yapıp sonraki sabah da kabul yönünde

¹⁵⁷ Necdet Tosun, *Bahâeddin Nakşbend Hayatı, Görüşleri, Tarikatı*, İnsan Yayınları, İstanbul, 2015, s.298.

¹⁵⁸ Osman Türer, “Biat” *DİA*, İstanbul, 1992, c.6, s. 124.

mânen işâret geldiğini müjdelemiştir. Gene Nakşî şeyhlerinden Bâki Billah (v.1012/1603) da aynı şekilde kendisine intisap etmek üzere gelen mürid adaylarından istihâre yapmalarını isterdi. Ubeydullah Ahrâr'ın (v.895/1490) Ya'kûb Çerhî'ye intisâbında olduğu gibi, mürid fazlasıyla istekli ve kâbiliyetli olduğu görüldüğü taktirde istihârelere ihtiyaç kalmadan kabul edilirdi. Bazen, bazı şeyhler, hem mürid adayının varsa zaaflarını gidermek hem de bu zaafları kendilerine göstermek amacıyla mürid adaylarını imtihan ederlerdi. Sa'deddin Kâşgari, (v.705/1305) intisap esnasında zikir telkini usûlü hakkında şu bilgileri vermiştir: “*Önce şeyh kalp ile Lâ ilâhe illallah Muhammedü'r-rasûlullah der. Mürid kalbini uyanık bir şekilde ve şeyhin kalbinin karşısında tutar. Gözlerini yumar, dudaklarını kapatır, dilini damağına yapıştırır, dişlerini birleştirir, nefesini tutar (içinde hapseder), şeyhine muvâfakat ederek tazimle ve kuvvetle kalp ile zikretmeye başlar, dil ile değil. Zikrin tesiri kalbe ulaşması için üç defa tekrarlamadan nefesini salmaz.*”¹⁵⁹

İntisap konusunda tartışılan konulardan biri de birden çok şeyhe intisap etmektir. Muhammed Pârsâ bunun câiz olduğuna dâir fetvâ vermiş ise de birçok sûfinin genel kanaati tek şeyhe intisâbın daha doğru olacağı şeklindedir. Bâki Billah müridin birçok şeyhin sohbetinden istifade edebileceğini, ancak intisâbın bir tanesine olması gerektiğini ifâde etmiş, tek şeyhli olmanın önemini vurgulamak için de: “Bir yerde olan her yeredir, her yerde olan ise hiçbir yerde değildir”, “Bir yere tutun sağlam tutun” gibi veciz sözler söylemiştir.¹⁶⁰

Mahmut Ustaosmanoğlu'na göre, tarikatta Peygamberimizden gelen manevi feyzin akması için bey'at etmiş olmak gerekir. Dolayısıyla bütün sahabe Rasûlüllâh'tan (s.a.v.) tarikat aldılar. O ahirete göçünce Ebu Bekir'e (r.a.) biat ettiler, birbirlerinin vasıtasıyla Allah Teâlâ'ya ulaştılar. Tarikata girmek isteyen istihâre edilmek suretiyle tarikat dersi verilir. İstemeyene: “Gel tarikata gir.” denmez, bu Nakşî tarikatında yasaktır.¹⁶¹

Mahmut Efendi'ye göre, Mevlâ Teâlâ'dan Peygamber Efendimize, Peygamber Efendimizden de sohbetlerinde bulunan, ona gönül veren Sahabe-i Kiram'a feyz, aks yolu ile ulaştı. İşte o aks yolu ile Mevlâ'dan elen feyz onların kalplerini tertemiz etti. Bir anda aktap (kutuplar, Allah'ın büyük veli kulları) oldular. Birbirlerine ekli olmasalardı, feyz-i ilâhi birbirlerine akmazdı. Bu konuda şöyle der: “*Bu fakir, Efendi Baba'mın elini tutmuştur. Efendi Babam: 'Mahmud'un elinden tutan benim elimden tutmuş olur.'*” derdi.

¹⁵⁹ Necdet Tosun, a.g.e., s. 298-299.

¹⁶⁰ Necdet Tosun, a.g.e., s. 300-301.

¹⁶¹ Mahmud, Ustaosmanoğlu, *İrşâdü'l Mürîdin*, Ahıska Yayınevi, İstanbul, 2019, s. 181.

Yalan yok, yalan demek haramdır. Demek ki bu fakirin elinden tutan (biat eden) Ali Haydar Ahıskavî'nin (k.s.) elinden tutmuş oluyor. Onun elinden tutan Ali Rıza Bezzâz (k.s.) Hazretlerinin elinden tutmuş oluyor. Böylece gide gide Peygamber Efendimize dek dayanıyor. İşte bu 'sahih yed'dir. Bir yere bağlı olunacak ki feyiz cari olsun. Efendi babam derdi ki: Dağda bulunan bir su membainin köye gelebilmesi için, köye kadar uzanan birbirlerine ekli su künkleri gerekir. Bu künklerden biri eksik olduğunda köye su ulaşamayacağı gibi birbirine ekli olan Meşâyih silsilesinin biri eksik olursa feyz-i ilâhi de kişinin kalbine ulaşamaz."¹⁶²

Mahmut Efendi'ye göre, Fetih sûresi 10. âyetinde işaret buyrulduğu üzere tarikata girmekle Mevlâ ile alışveriş ediyoruz. Onun hususi kulu oluyoruz. Kıymetli bir alışveriş, her alışverişe benzemez. Allah Teâlâ ile biat etmiş, sözleşmiş oluyoruz. Büyük bir iş bu, ufak bir iş değil, çok büyük bir iş, lisanların anlatamayacağı kadar büyük bir iştir.¹⁶³

Tarikata girmek isteyen kişi evinde iki rekât istihare namazı kılar, hiç dünya kelimini konuşmadan yatar ve uyur. Rüyada göreceği şeylere göre rüyanın olumlu ya da olumsuz olduğuna karar verilir. Genelde beyaz ve yeşil renkler, su, deniz, ırmak gibi şeyler olumlu, siyah ve çirkin kabul edilen nesneleri görmek olumsuz olarak değerlendirilir. Rüya göremezse yedi defaya kadar bunu tekrar eder. Rüyasında gördüklerini şeyh efendiye anlatır. Olumlu olması durumunda aynı şekilde şeyh efendi de onun adına istihare yapar. Her ikisinin de olumlu çıkmasıyla mürid adayına tarikat dersi verilir. Şeyhe uzak olan bir şehirde yaşayan mürid adayını, şeyhin o şehirdeki vekili aracılığıyla tarikat dersi alır.

Müridlerin çoğaldığı sonraki dönemlerde bu tarikata kabul sürecini Mahmut Efendi'nin izin verdiği gerek İstanbul'daki gerekse Anadolu'nun çeşitli yerlerindeki vekilleri yapmaya başlamıştır. Tarikat dersi de ilk dönemlerde tek tek verilmekte iken daha sonraki dönemlerde ders alacaklar çoğaldığı için toplu bir şekilde verilmeye başlanmıştır. Şeyh efendi veya şeyhin vekili olan kişi, müride zikir telkini verirken, müridten bütün geçmiş günahlarından tövbe etmesini, üzerinde kul hakkı varsa bunları bir an önce ödemesini, kaza namazlarını da tamamlamasını söyler. Sonra şeyh veya vekili sağ elini uzatıp müridle musâfaha eder. Kadınlarla musâfaha kesinlikle yapılmaz ve belli bir mesafeden bu biat eylemi gerçekleştirilir. Artık mürid ibadetler konusunda, farz ve nafilelere azami ölçüde özen göstereceğine, şeyhinin emir ve yasaklarına da dikkat edeceğine dair söz vererek bu yola girmiş olur.

¹⁶² Mahmud Ustaosmanoğlu, *Sohbetler*, Ahıska Yayınevi, İstanbul, 2020, c. 4, s. 259.

¹⁶³ Ustaosmanoğlu, *İrşâdü'l Mürîdin*, s. 182.

2. Şeyh-Mürîd

Kelime olarak “yaşlı kimse” anlamına gelen şeyh kelimesi tasavvufî bir terim olarak velî, pîr ve mürşid gibi anlamlara gelmektedir. Türkçe’ye eren ve ermiş olarak geçmektedir. Şeyh kelimesi Kur’an-ı Kerim’de¹⁶⁴ ve bu konuyla ilgili hadislerde sözlük anlamıyla geçmektedir. Mürşid kelimesi, Kehf sûresinde (18/17) “*doğru yolu gösteren rehber*” mânâsında kullanıldığını göz önüne aldığımızda şeyh kelimesi, “*tâliplere doğru yolu gösteren ve onları irşâd eden kimse*” demektir. İlk dönem kaynaklarında âbid ve zâhidlere şeyh denildiğine dair bilgi yoktur.¹⁶⁵

Tekke ve tarikat şeyhinin, medreselerdeki müderrislere benzer yönleri olmakla birlikte fonksiyon olarak onlardan farklıdır. Müderris dersini anlatırken, şeyh, müridlerinin istidad ve kabiliyetleri ölçüsünce onları manevî olarak olgunlaştırma adına müridlerine rehberlik eder. Kendisine bağlanan sâliklerine, şeriat bilgisinin yanında onların kalplerine Allah sevgisini yerleştirme çabası içerisindeydir. Medresedeki müderris talebelere nazârî ve sözlü olarak bilgi aktarırken, şeyh ise sâlikini amel ve tatbik yoluyla yetiştirir.¹⁶⁶

Mürîd, kelime olarak istekli, iradesi olan ve bağlı anlamlarına gelir. Tasavvufî bir terim olarak çeşitli zümrelerde çeşitli anlamlarda kullanılmıştır. İlk dönem tasavvufî eserlerinde sûfî müellifler müridden çok irade kavramı üzerinde durmuşlar, iradenin mürîd ve murad terimleri ile olan ilişkisini açıklamışlardır. İlk dönem tasavvuf kaynaklarında sûfî hareketin ilk temsilcilerine “tâlip, muhib, fakir, sâlih, müttaki, zâhid, âbid, sâlik ve ârif” gibi sıfatların verildiği, bunun yanında şeyh ve mürîd kelimelerinin ise bugünkü anlamında kullanılmadığı görülmektedir.¹⁶⁷

Tarikatın şeyhi, kendisine tâbî olan müridlerinin kendilerine has özellikleri ve kabiliyetleri nisbetinde her birini ayrı ayrı irşat eder. Eğer varsa, müridinin yapısındaki sertliği zamanla ortadan kaldırmaya çalışır. Bu yolda müridin teslimiyeti tam ise, çok çabucak yol alacaktır. Peygamberler, ümmetleri için baba yerinde olduğu gibi, peygamberlerin vekilleri ve vârisleri konumundaki şeyh ile mürid ilişkisi de baba ile evlat ilişkisi sıcaklığında olacaktır. Bu sebeptendir ki, bazı tarikatlarda müridler şeyhlerine baba ve dede ifadelerini kullanmaktadır.¹⁶⁸

Mahmut Ustaosmanoğlu’nun tasavvufî anlayışının temelinde şeriat vurgusunu açıkça görmekteyiz. O, müridlerini yetiştirirken de bu konuya dikkat çekmiştir. Ona

¹⁶⁴ Bk. Hûd 11/72; Yûsuf 12/78; el-Kasas 28/23; el-Mü’min 40/67

¹⁶⁵ Reşat Öngören, “Şeyh” *DİA*, İstanbul, 2010, c.39, s.50-52.

¹⁶⁶ Hasan Kamil Yılmaz, a.g.e., s.184.

¹⁶⁷ Süleyman Uludağ, “Mürîd” *DİA*, İstanbul, 2006, c.32, s.47-49.

¹⁶⁸ Hasan Kamil Yılmaz, a.g.e., s.184.

göre tarikat demek, şeriatın titizlikle yaşanmasından ibarettir. Mürşit de öncelikle şeriatı tatbik eder, tarikat sonradan gelir. Ona göre müridin, şeriata aykırı olacak şekilde bir yaşantısı veya bir hali varsa, rüyada veya zuhuratta kendisini yukarılarda görmesi kendisi için istidrâctır.¹⁶⁹ Kişinin nefsinde bulunan münâzaa (çekişme, ağız kavgası), ibâ (tiksinme ve çekinme), tuğyân (azgınlık, sapıklık) ve inkâr (yok sayma, gizleme) gibi dört çirkin huy insan nefsinde olduğu müddetçe ibâdetler şekilden ibârettir. Nefis ancak bu özelliklerden temizlendikten sonra ibadetler hakikate dönecektir. Mirid, şeriatın hakikatine ulaşmak için nefsinin bu kötü huylardan temizlemelidir. Ona göre şeriat bir bütündür. Sadece ilim, sadece ibadet, sadece tarikat görevleri ve sadece dini tebliğ olmamalı, bütün bunlar bir bütün olarak yapılmalı, biri için diğeri ihmal edilmemelidir. Bunların tamamını yerine getirmede gevşeklik de yapılmamalıdır.

Mahmut Ustaosmanoğlu, ilmi, zikri ve tebliği birbirinden hiç ayırmamış, müridlerini bu çerçevede yetiştirmeye gayret göstermiştir. Sürekli olarak müridlerini kollayıp gözetmiştir. Tasavvuf ve onun uygulama sahası tarikat olduğuna göre, müridin şeyhine karşı riâyet etmesi gereken edepleri İrşâdü'l-Mürîdin isimli eserinde açıklamıştır. Ona göre mürid, mürşidini sevmelidir, sevginin nişanı da itaattir. Mürid, tarikatın büyüklerinin eserlerinden istifade etmeli, onların usullerinin dışına çıkmamalı, şeyhine tazimde bulunmalı, şeyhine itiraz etmemeli, hüsn-ü teveccühünü kazanmaya gayret etmeli, kimseyi mürşidinin aleyhinde konuşturmamalı, mürid sahip olduğu tüm iyiliklere mürşidinin vesile olduğuna inanmalı, mürşidine malı ve canıyla hizmet etmeli, her hususta mürşidine danışmalıdır.

Müridin, mürşidinin huzuruna gitme ve mürşidin huzurunda bulunma usullerini olarak da mürid, mürşidin huzurunda sekinet ile tevâzulu bir şekilde bulunmalı, mürşidinin huzurunda iken kalbinde Mevlâ Teâlâ'dan başka maksat bulundurmamalı, mürşidin zahiriyle meşgul olmamalı, mürşidinin huzuruna kendisinin görüşmeye müsait olduğu bir vakitte gitmeli, mürşidinin huzurunda edepli bir şekilde oturmalı, mürşidinin huzuruna davet olunduğunda, ziyaret saatini uzatmamalı, mürşidini dikkatle dinlemeli, hiçbir zaman onun sözünü kesmemeli, kendisine müşkül gelen mühim ve gizli işlerini mürşidine sorarak halletmeye çalışmalı, mürşidinin huzurunda

---

¹⁶⁹ İstidrâc. “Derece derece yükseltmek, yavaş yavaş sonuca ulaştırmak” anlamındaki kelime Kur'an-ı Kerim'de fiil sığasıyla geçer ve Allah'ın âyetlerini, özellikle Kur'an'ı yalanlayanların bilemeyecekleri yollarla yenilgiye ve azâba mâruz bırakılacaklarını ifade eder (el-A'râf 7/182; el-Kalem 68/44). İstidrâc zalim, kâfir ve azgın kişilerin tedricî olarak felâkete yaklaştırılması ve bu esnada kendilerine bazı geçici imkân ve başarıların sağlanmasıdır. Firavun örneğinde olduğu gibi (ez-Zuhruf 43/46-56) istidrâc sahibi kişiler elde ettikleri başarıları kendi gayretlerinin ürünü zanneder, kibirlenir ve azgınlıklarını alabildiğine arttırırlar, nihayet ilâhî azâba mâruz kalıp yok olurlar. Bk. M. Sait Özervarlı, “Hârikulâde”, *DİA*, İstanbul, 1997, c. 16, ss. 181-183.

yüksek sesle konuşmamalı, kendisine karşı tazim etmesini beklememeli, nâfile hac ve umre için mürşidinden izin almalıdır.

Ona göre, müridde bulunması gereken bazı özellikler vardır. Mürid, çalışkan olmalı, virdini her gün hiç aksatmadan yapmalı, tarikat ve hakikat ile ilgili ilimleri ehil olmayanlara anlatmamalı, güzel ahlâklı olmalı, kimseyi hakir görmemeli, kibirden sakınmalı, tevazulu, tefekkür üzere olmalı, cömert olmalı, nimetlere şükretmeli, sabırlı olmalı yalan sözden çekinmeli, nimetleri Mevlâ'dan bilmeli, ihvanını sevmeli, ihvanıyla güzel geçinmeli, nâfile ibadetleri dikkatle eda etmeli, hatm-i hâcegân ve teveccühün edeplerine riâyet etmeli, şeriat ve zikir ehli olan kimselerle arkadaşlık etmeli, dinin emir ve nehiyelerine riâyet etmeli, giyim ve kuşamında sünnete riâyet etmeli, haramlardan uzak durmalı, zalimlere meyletmemeli, bidatten kaçınmalı, sünnete son derece riâyet etmeli, farz namazlarını dikkatle eda etmeli, şeytana aldanmamalı, düğün gibi cemiyetlerde İslami ölçüyü muhafaza etmeli, kötü ahlâktan sakınmalı, gazap etmemeli, söz gezdirmemeli, başkalarıyla alay etmekten, boş sözlerden, gıybetten, kıskanmak ve kıskandırmaktan sakınmalı, her zaman hizmete hazır olmalı, Kur'an-ı Kerim'i düşünerek okumalı, tarikatta kemâl bulduktan sonra evlenmeyi tercih etmeli, helâl yemeli, haram ve şüphelilerden kaçınmalı, az yemeli, fuzûli konuşmamalı, fazla uyumamalı, tarikatın silsilesini bilmeli, müşküllerin halli için onları vesile edinmeli, meşâyıh kabirlerini ziyaret ederek himmetlerini istemeli ve ilim öğrenmelidir.

3. Râbta

İnsanın şahsiyetinin oluşması ve sosyalleşmesi için toplum içine karışması gerekir. Toplum içindeki bu şahsiyet gelişimi ve sosyalleşme de çoğunlukla diğer bireyleri taklit etmek yoluyla gerçekleşir. Semavî dinler, Allah'ın ahlâkı ile ahlâklanma prensibini, insanın canlı bir modelle diğer bir insanı taklit etmesi yoluyla gerçekleştirmeyi esas almıştır. Bunun için de kutsal kitaplar, diğer insanlara örnek olması ve ona ilham vermesi açısından, kendilerinden önce geçmiş olan toplulukların peygamberlerini, önderlerini ve seçkin kişilerin inançlarını, imanları için çekmiş oldukları sıkıntılarını, bu sıkıntılar ile mücadele ederken göstermiş oldukları azimlerini ve Rablerine olan iman ve teslimiyetlerini bizlere örnek olarak sunmaktadır.

İnsanların şahsiyetleri başkalarının şahsiyeti ile birlikte şekil almaktadır. İnsanların hayatta başarılı olabilmeleri için onların, ilham veren kahramanlara, azizlere ve liderlere ihtiyacı vardır. İnsan ruhu, kendi tecrübesinin devamı için kendisinden daha büyük bir insanî kaynak ile birleşme ihtiyacı hisseder. İnsan kişiliğinde sevdiği varlık

ile benzeşme, benzeme ve daha fazla sevilen biri ile aynileşme durumu söz konusudur. İnsanın çocukluk ve gençliğinde daha belirgin olmakla birlikte her döneminde, olumlu ya da olumsuz bir şekilde, meşhur olan bir kişiye ya da baskın karakterli bir kimseye benzeme, onun davranışlarını hatta kıyafetleri ve saç şeklini dahi taklit etme özentişi vardır. Büyük insanların manevi varlığı hem kendi dönemlerindeki hem de kendilerinden sonraki dönemlerdeki insanların yolunu aydınlatır. O insanların yüksek fikir ve büyük işleri sonrakilere bırakılan şerefli birer mirastır ki bunlar geçmişle günümüzü birbirine bağlar. Eski Yunan’da Elen Kahramanları, İbranilerde Hz. Musa ve haleflerinin ölmez ahlâkî faziletleri, Hristiyanlıkta Hz. İsa ve azizlerin yüksek faziletleri insanların düşünce sistemini nasıl etkiliyorsa, bazı âlimler arasında tartışmalı bir konu olmakla birlikte, Müslümanların da râbitayı, kültürler arası ortak bir özellik olması bakımından, Hz. Peygamber, sahabe ve sonraki nesillerin büyük imamlarının faziletli davranışlarını örnek almak amacıyla, sistemleştirdiği usûl ve yoldur denilebilir.¹⁷⁰

Râbita kelime olarak, “iki şeyi birbirine bağlayan ip, alaka, sevgi, münasebet” gibi anlamlara gelmektedir. Tasavvufî bir terim olarak, “*tarikata girmiş müridin zihnen, düşünce ve hayal gücünü kullanarak mürşidiyle ‘beraberlik’ halinde olması*”, “*müridin şeyhini severek, yâd etmesi ve suretini zihninde canlandırması*” veya “*müridin, kalben şeyhi ile beraber olması*” diye ifade edilmektedir. Nakşbendîlikte râbita önemlidir ama asıl değildir. Diğer tarikatlarda da isim olarak var olmasa da mânâ olarak vardır. Bu mânâ birliği, müridin şeyhinde fânî olması yani, onun hâli ile hallenmesi anlamındadır.¹⁷¹

Tasavvuf tarihinde râbita, önce şeyhi sevmek ve kalbi ona bağlama ve bu sâyede ondan feyz almak yoluyla onun davranışlarını taklit etmek iken sonraki zamanlarda biraz daha gelişerek müridin şeyhinin sîret ve sûretini düşünmek olmuştur. Mutasavvıflar da râbitaya farklı anlamlar yüklemişlerdir. Necmeddîn Kübrâ’ya (v.618/1221) göre râbitada önemli olan kalbin şeyhe bağlanmasıdır. Ömer Sühreverdî (v.632/1234) de bu konuda şöyle demiştir: “Müridin şeyhine nazar ederek bütün dikkatini onda toplaması ve Cenâb-ı Hak’tan şeyhi üzerine gelen tecellileri seyre dalması (râbita), onun semâda (mûsikî dinlerken) kendi kendine hareket etmesinden daha hayırlıdır.” Muhammed Pârsâ, şeyhi Bahâeddîn Nakşbend’in Hicaz yolundayken sûretini (yüz şeklini) hayâlinde tutarak kendisine râbita yapmasını istediğini aktarır. Bu

¹⁷⁰ İrfan Gündüz, “Tasavvufî Bir Terim Olarak Râbita” *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, İstanbul 1992, sy. 7-10, ss. 243-246.

¹⁷¹ Ethem Cebecioğlu, a.g.e., “Râbita” maddesi.

rivayete göre, “şeyhin sûretini düşünme” şeklinde olan râbitanın Bahâeddin Nakşbend’in döneminde başladığını söyleyebiliriz.¹⁷²

Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî, (v.1242/1827) rabîta ile ilgili yazmış olduğu müstakil risalesinde râbitayı şu şekilde tarif etmiştir: “*Müridin fenâ fillâh makâmına ulaşmış olan şeyhinin sûretini hayâlinde saklamak sûretiyle onun rûhâniyetinden feyz almak ve istimdâd dilemekten ibârettir.*” Abdülhakim Arvâsi (v.1943) de râbita ile ilgili yazmış olduğu eserinde râbitayı şu şekilde tarif etmiştir: “*Mürşidi, Allah ile aranızda vesîle ve vâsita mevkîindeki zat olarak düşünecek, onu yanınızda ve karşınızda farz ederek, alnına yani iki kaşı ortasına gözlerinizi dikecek, keskin bir aşk irâdesiyle o zatın sîmasını hayâlinizde saklayacak, hayâlen onun sîretini kalbinizde durdurarak, kendisiyle mânevî bir beraberlik tesis edeceksiniz.*” Bu tariflere baktığımızda râbitada asıl hedefin ‘fenâ fi’ş-şeyh’ denilen hali elde etmek olduğunu görmekteyiz. Bu da şeyhin sûretini hayal ederken, şeyhinin iki kaş arasına gözlerini dikmesi ve müridin zamanla şeyhinin ahlâk ve faziletlerini benimseyerek onlara bezenmesi ve şeyhinin şahsiyetinde eriyerek şeyhi ile ayniyet oluşturması demektir. Daha sonra müridin “fenâ fi’r-rasûl” makamına ve sonunda da “fenâ fillâh” makamına ulaşması hedeflenir. Artık bu makamda vasıtasız bir şekilde Allah’tan feyz-i ilâhî alan kişi râbita yapmayı bırakır.¹⁷³

Nakşbendiyye tarikatında doğru olarak kabul görmüş üç şekilde ifade edilen rabîtadan bahsetmek mümkündür. Bunlar, “*Her nerede olursanız olun O, dâima sizinle beraberdir.*” (Hadid 4) âyeti gereğince müridin, Allah’ın sürekli olarak kendisiyle beraber olup her yerde hâzır ve nâzır olduğu, Allah’ın her şeyi işittiği, bildiği ve gördüğü inancıyla kalbini tam bir sevgi ile Allah’a bağlaması anlamında “*Rabîtatü’l-Huzur*”; “*Hesaba çekilmeden önce kendinizi hesaba çekiniz...*” (Tirmizi, Kıyamet, 25) hadis-i şerifin manasına uygun olarak müridin kalbini, ölüm, kabir, kıyamet ve ahirete bağlayıp böylece nefsinin kötülüğe yönelik eğilimini engellemeye çalıştığı “*Rabîtatü’l-Mevt*”; “*Ey iman edenler, Allah’tan korkun ve sâdıklarla beraber olun.*” (Tevbe 119) âyetinde emredildiği şekliyle müridin kalbini, Allah’ın peygamberlerinden birine veya O’nun veli kullarından bir veliye veya hepsine birden veya şeyhine, bütün sevgi ve samimiyetle bağlanıp onların söz, hareket ve hallerini hayalinde canlı tutması şeklinde ifade edilebilecek olan “*Rabîtatü’l-Mürşid*” dir.¹⁷⁴

¹⁷² Necdet Tosun, a.g.e., s. 315.

¹⁷³ İrfan Gündüz, a.g.m. s.247-248.

¹⁷⁴ Ömer Ziyâuddîn Dağistânî, *Tasavvuf ve Tarikatlarla İlgili Fetvalar* (3. Baskı), Çev. İrfan Gündüz, Yakup Çiçek, Seha Neşriyat, İstanbul, 1992, s.149-150.

Mahmut Ustaosmanoğlu'na göre, zikrin âdâbı vardır. Eğer o edelere riâyet edilerek zikredilirse çabuk tesir eder. Zikrin âdâbından biri ve hatta en önemlisi râbıta'dır. Râbıta; müridin kalbinin gözüyle (hayal yolu ile) mürşidine Mevlâ'nın aynası niyetiyle bakmasıdır. Zira râbıta Allah Teâlâ'ya kavuşmak için en yakın vesiledir. Mürid önce şeyhinin yüzünü hayaline getirir, bilhassa iki kaşının arasına bakar, oradan feyzin kendi kalbine geldiğini ve sonra bütün vücudunu kapladığını düşünür. Râbıtada şeyhin iki kaşının arasına bakılır. Ubeydullâh Ahrâr, Hâlid-i Bağdâdî gibi Nakşi büyüklerine göre, râbıtada şeyhin iki kaşının arasına bakılır. Çünkü burası feyzin aktığı yerdir. Kul zikir sebebiyle kalbini Allah'a yöneltirse, öyle ki ne dünya ne âhiret ne cennet ne de cehennem hatırına gelir. Zikirden murat budur. Mesela kalp gözümüzü Beytullâh'a çevirsek, kalp gözümüzün Beytullâh'a çevrili olması başka şeyleri düşünmemizi engeller.¹⁷⁵

Mahmut Ustaosmanoğlu, râbıtayı şirk olarak görenlere karşı da “*Bütün dünyada meşhur olmuş artistleri görürler kalplerine sokarlar, bir güzel köşk görürler kalplerine sokarlar, bir araba görürler beğenir kalplerine sokarlar, bunları düşünmek şirk olmuyor da bir Allah dostunu düşünmek niçin şirk olsun?*” diyerek râbıtaya bu şekilde şirk gibi bakılmamasını ister. Ona göre, nasıl ki insanın namaz kılarken Beytullâh'a yönelmesi, o mabede ibadet sayılmazsa, sâlik de kalbini mürşide çevirip Allah'a yalvarsa: “*Yâ Rabbi! Bu aynadan sana bakıyorum ve: “Allah, Allah” diyerek seni zikrediyorum.*” derse, bu şirk olmaz. Çünkü arada vasıta olan aynaya ilâh denilmiyor. Şirk olabilmesi için ayna kabul ettiğimiz mürşidin ma'bud olarak görülmüş olması lâzım. Halbuki râbıta, hatırlamaktır. Eğer râbıta kişiyi şirke sokup müşrik yaparsa hiç muvahhid kalmaz. Çünkü herkes mutlaka birtakım şeyler düşünürler ve bazı hatıraları zihinlerinde tutarlar. Kalbi, hatıra gelen bu süfli düşüncelerden temizlemek için kalp aynasının yönünü, kalbi Mevlâ'ya tutulmuş bir Allah dostunun kalbine çevirmesi gereklidir. O zaman Mevlâ Teâlâ'nın nuru oraya parlayacaktır. Halbuki müşrikleri şirke düşüren şey, Allah'tan başkasını ma'bud olarak görmeleridir. Tasavvufta, müridler, Allah'tan başka bütün ilâhları reddederler, sadece Mevlâ Teâlâ'yı bilirler.¹⁷⁶

Mahmut Ustaosmanoğlu'nun bağlı bulunduğu tekkesinin kurucusu Yanyalı Mustafa İsmet Efendi (v. 1289/1873) de yazmış olduğu Risale-i Kudsiyye'sinin 25. beytinde, bu risaleyi yazmasının asıl sebebinin râbıtayı, inâbeyi ve Mevlâ'ya karşı diğer tevazu yollarını anlatmak olduğunu belirtmektedir. Mahmut Efendi'ye göre râbıta,

¹⁷⁵ Ustaosmanoğlu, *İrşâdü'l Mürîdin*, s. 97-98

¹⁷⁶ Ustaosmanoğlu, *İrşâdü'l Mürîdin*, s. 99.

Mevlâ'ya ulaşmak için tarikatta kazanılan bütün hallere sebeptir. Ona göre râbîta acemi insanlar için büyük bir kolaylıktır. Acemi bir kimseye “Allah’a murâkabe yap.” dense, mutlaka Allah’ı bir şeye benzetmeye kalkar. Fakat râbîta sebebiyle Mevlâ’dan kalbe bir nur ihsan edilir, O nur kalbe yerleştikten sonra Mevlâ’ya bakan bir göz oluşur. Râbîtayı bırakmamak lazımdır. Çünkü bu iş râbîta ile yürür. Bir merceği güneşe tuttuğunuz zaman nasıl güneşi merkeze toplarsa, râbîta edilen ayna da bu mercek gibidir. Ona göre mürid râbîta yapmakla Mevlâ’nın çok ikram ettiği, Peygamberler, sıddıklar, şehitler ve salihlerle beraber olmaktadır. Öbür tarafta insanlar, Allah dostlarına râbîta edeceğine artistlere, mankenlere, apartmanlara ve benzeri birçok şeye rabîta etmektedir.¹⁷⁷

Mahmut Ustaosmanoğlu müridlerine, râbîtadan şüphe etmemelerini, râbîtanın en büyük kale olduğunu ve içine giren kimsenin kurtulacağını, tarikat düşmanlarının râbîtayı hafife aldıklarını hâlbuki rabîtanın çok önemli olduğunu vurgular. Müridlerin yemekte, içmekte, sürekli râbîta üzere olmaları gerektiğini, râbîtayı diğer insanların anlayamayabileceğini söyler. Birçok mürid râbîtasızlık sebebiyle mürşidini görmediğinden, ona yaklaşmadığından, ona derdini arz etmediğinden tarikatı terk etmiş, tarikat da o müridi terk etmiştir. İnsanların râbîtayı inkâr ediyor olabilirler. Halbuki râbîtanın sevgiden doğan bir şeydir ve bir insanın Allah dostunu sevmesi gayet normal bir şeydir. Bu konuda tarikat muarızları ile tartışıp zaman kaybetmektense tarikata kuvvetle sarılmak gerekir.¹⁷⁸

4. Zikir

Bütün tarikatlarda, tarikata girmenin asıl gayelerinden ve tarikatta ilerlemenin araçlarından birisi olarak kabul edilen ve Allah’ın çokça anılmasının amaç edinildiği zikir kavramı, kelime olarak unutmama, hatırlama, zihinde tutma, yâd etme ve anma anlamlarına gelir.¹⁷⁹ Kur’an-ı Kerim’de “zikir” kelimesi müştaklarıyla beraber 256 yerde Allah’ı hatırlamak ve Allah’ı sürekli hatırlayıp hiç unutmamak gibi anlamlarda kullanılmaktadır. Bu anlamın dışında, namaz¹⁸⁰ ve Kur’an¹⁸¹ gibi anlamlara da

¹⁷⁷ Ustaosmanoğlu, *Risale-i Kudsiyye Tercemesi*, c.1, ss. 90-102.

¹⁷⁸ Ustaosmanoğlu, *İrşâdü'l Mürîdîn*, s. 100-110. Bk. Ustaosmanoğlu, *Risale-i Kudsiyye Tercemesi*, c.1, ss. 96-98. Râbîta ve tarikatın diğer konuları ile ilgili, kendi alanı İslam Hukuku ve özelde ekonomi ve faiz alanlarında ihtisas sahibi olan Abdulaziz Bayındır ile bir kısmının Mahmut Ustaosmanoğlu ile yapıldığı iddia edilen tartışmalar için Bk. *Kur’an Işığında Tarikatçılığa Bakış*, Süleymaniye Vakfı Yayınları, İstanbul, 2015.

¹⁷⁹ Zikir konusunda daha ayrıntılı bilgi için Bk. Vahit Göktaş, Ali Teknik, *Allah’la Var Olmanın Yolu: Zikir, İlâhiyât*, Ankara, 2014.

¹⁸⁰ El-Ankebût, 29/45, el-Cuma, 62/9.

¹⁸¹ El-Hicr, 15/9.

gelmektedir. Üç âyet-i kerimede¹⁸² “zikr-i kesir” emri vardır. Bir âyette “Müminlerin ayakta, oturarak ve yanları üzere yatmışken Allah'ı zikrettiği”¹⁸³ belirtilmektedir. Bir âyette “içinden yalvararak ve korkarak, aşikâre olmayan hafif bir sesle Rabbini an da gâfillerden olma!”¹⁸⁴ lâfızlarıyla anlatılan zikrin, gafletin zıddı olduğu “unuttuğunda hemen Rabbini an”¹⁸⁵ âyetiyle teyit edilmektedir.¹⁸⁶

Nakşbendîliğin, ilk dönemki bazı şeyhlerini istisna tutacak olursak genel olarak gizli zikri esas aldığını söyleyebiliriz. Nakşbendîlikte hafi zikri ilk olarak hicri VI. ve VII. asırlarda Hâcegân'ın kurucusu Abdülhâlik Gucdüvânî'nin uygulamasıyla başlamıştır.¹⁸⁷

Bütün rivâyetler Abdülhâlik Gucdüvânî'nin ilk şeyhinin Hızır (a.s.) olduğunu göstermektedir. Hâce Yusuf Hemedânî ise onun sohbet şeyhidir. Hâce Yusuf ve şeyhleri açık zikir yaptıkları halde Hâce Abdülhâlik gizli zikir yapardı. Ona gençliğinde, yirmi iki yaşlarında, gönül zikri yapmayı Hızır'ın (a.s.) öğrettiğini, kendisini de bizzat Hızır'ın (a.s.) şeyh Hâce Yusuf-i Hemedânî'ye ısmarladığını söylemiştir. O da bu yolda devam etmiştir.¹⁸⁸

Abdülhâlik Gucdüvânî'nin yaşadığı Buhara bölgesinde yüksek sesle zikir yapılması bid'at kabul edilmekte idi. O, böyle bir bölgede ulemâ ile herhangi bir çatışmaya da girmeme adına bu hafi (gizli) zikri benimsemiş olabilir. Abdülhâlik Gucdüvânî'den sonra, halifelerinden olan Ârif Rivgerî'nin halifesi Mahmûd Encîrfağnevî'ye (v.715/1315) kadarki halifeler bu gizli zikir usulüne bağlı kalmışlardır. Mahmûd Encîrfağnevî'den sonrakiler cehrî (açıktan) zikri benimsemişlerdir. Cehrî zikir konusunda Encîrfağnevî'yi, Hâfızuddîn Kebîr Buhârî'nin öncülüğünü yaptığı Buhara âlimleri ile Evliyâ Kebîr'in öncülüğünü yaptığı Gucdüvânî'nin diğer halifeleri tenkit etmişlerdir. Buna karşılık Encîrfağnevî yaptığı makul izahlarla cehrî zikri başarıyla savununca, ulemâ da bunu onaylamıştır.¹⁸⁹

İlk dönem Nakşbendî kaynaklarına baktığımızda, hafi zikrin alçak sesle yapılan zikirden öte hiçbir ses olmaksızın, dilin ve dudakların kıpırdatılmadan yapılan zikir olduğunu anlamaktayız. Bazı Nakşbendî şeyhleri yapılması gereken zikir usûlünü tarifi ederlerken, zikir yaparken dudakları kapatıp burnundan nefes alarak ve dili damağa yapıştırarak zikrin îfa edilmesi gerektiğini belirtmişlerdir. Hatta birçok Nakşbendî

¹⁸² Âl-i İmrân, 3/41, el-Ahzâb, 33/41-42, el-Cuma, 62/10.

¹⁸³ Âl-i İmrân, 3/191.

¹⁸⁴ El-A2râf, 7/205.

¹⁸⁵ El-Kehf, 19/24.

¹⁸⁶ Hasan Kamil Yılmaz, a.g.e., s.162.

¹⁸⁷ Necdet Tosun, a.g.e., s. 301.

¹⁸⁸ Ali b. Hüseyin es-Sâfi, *Reşahat Aynu'l Hayat*, s.61-62.

¹⁸⁹ Necdet Tosun, a.g.e., s. 301.

şeyhinin, zikir yaparken nefesin de tutularak yapılabileceğini ve bu zikrin daha faydalı olduğunu tecrübe ettiklerini, müridlerine de bu şekilde yapmalarını tavsiye ettiklerini görmekteyiz. Çiştîyye tarikatında da olan nefesi tutarak zikir uygulamasının (habs-i nefes) Nakşbendiyye tarikatında ne zaman başladığı kesin olarak bilinmemekle birlikte, Abdülhâlik Gucdüvânî'nin suya dalarak zikretmesi rivâyeti ile suyun altında nefes almanın mümkün olmadığı birlikte düşünüldüğünde, bu uygulamanın Hâcegân dönemi ile birlikte başladığı söylenebilir.¹⁹⁰

Silsilede, Abdülhâlik Gucdüvânî ile Bahâeddîn Nakşbend arasında beş halka vardır. Bunların ikincisi olan Mahmud Fağnevî'nin cehrî zikri tekrar silsileye getirdiği ve izleyicileri olan Ali Râmitenî, Muhammed Baba Semmâsî ve Emir Külâl tarafından bu uygulamanın devam ettirildiği bilinmektedir. Büyük üstad Bahâeddîn Nakşbend'in manevî şahsiyetinin etkisi altındaki tarikatın nihaî belirginleştirilmesi sırasında, yalnızca bu esnada, hafî zikir, cehri yöntemi dışarıda bırakmak sûretiyle son olarak kurallaşmıştır.¹⁹¹

Mahmut Ustaosmanoğlu şerîatı bir bütün olarak gördüğünden dolayı, sadece ilimle meşgul olup gerek ibadetini gerekse Allah'ın zikrinin medresesi olarak gördüğü tarikat görevlerini ve “emr-i bi'l- ma'rûf nehy-i an'il-münker” görevini yapmakta gevşeklik gösterilmesini uygun görmemektedir. Ona göre Allah Rasûlü'ne tâbî olmanın en büyük göstergesi zikrullahıdır. Çünkü peygamberimiz zikirsiz durmamıştır.

Mahmut Ustaosmanoğlu'na göre, tarikattan maksat; inançta kesin bilgiye ulaşmak, ibadete kolaylık olmasını sağlamaktır. İlk önce insan namaza durduğunda, namaz insana ağır gelirken, daha sonra zikir yapmaya devam ede ede, o ağırlık ve zorluk kolaylığa dönecektir. İnsan bu defa da namazın bitmesini istemeyecektir. Tarikat insana bunu kazandırır ve insanın kalbinde ibadete karşı sevgi hâsıl eder. İnsan zikre devam ettikçe, kalbinde Allah'a karşı alâka ve Allah ile o kul arasında münasebet, bir tür irtibat hâsıl olur. Bu alâka ve münasebet arttıkça, kalpte sevgi de artar.¹⁹²

Tarikatta ders olarak verilen ve günlük düzenli zikri hâfızlığa benzetir. Hâfızlık yapan kişi âyeti birkaç defa okur, biraz hatırında kalır, tekrar okur, biraz daha kalır. Bir âyet ne kadar çok okunursa, zihne o kadar çok yerleşir. Sonra da o ezberlenen yerlerin her gün haslanması lâzımdır. Bir insan da “Allah, Allah” dedikçe, “Allah” kelimesini iyi ezberliyor, gönlünde kalıyor. Âyet-i kerime tekrar edilmedikçe nasıl ki gönülde kalmazsa, “Allah” demeden de gönüle Allah yerleşmeyecektir. Bütün peygamberler

¹⁹⁰ Necdet Tosun, a.g.e., s. 302.

¹⁹¹ Hamid Algar, a.g.e., s. 139

¹⁹² Ustaosmanoğlu, *İrşâdü'l Mürîdin*, s. 32-33.

bizlere Allah Teâlâ'yı zikretmemiz gerektiğini bildirip, bunun yolunu da göstermek için gönderilmiştir.¹⁹³

Mahmut Ustaosmanoğlu'na göre Ahzâb Sûresi'nin 41. âyetinde geçen “Ey iman edenler! Allah'ı çokça zikrediniz.” emrine hemen icâbet edilip tarikat dersi alınmalıdır. Âyette çokça namaz kılmak ya da çokça oruç tutmak ya da zekâtı çokça vermek emredilmezken, zikrin çokça yapılması emrediliyor. Güneş havada parladığında her yer aydınlanacaktır. Ancak bir evin penceresi, kapısı kapalı ise güneş o eve giremez. Halbuki evin aydınlanmaya ihtiyacı var. İçeriye güneşin girmemesinin suçu güneşin değil, kapısını kapatan ev sahibinindir. Müminin kalbi de Allah'ın evidir buyrulur. Bu kalbimizin de kapısı ve penceresi var. Eğer açık olursa Cenâb-ı Hakk daima tecelli etmektedir. Lâkin açık mı ona bakar. Açıkça tecelli girer, değilse giremez. Nitekim Kur'an-ı Kerimde Hz. Yunus'u (a.s.) balığın karnından kurtaran fiilin Allah Teâlâ'yı çok tesbih etmesi olduğu, “Eğer çok tesbih edenlerden olmasaydı, muhakkak tekrar diriltilecekleri güne kadar onun karnında kalırdı.”¹⁹⁴ ayetiyle sabittir.

5. Hatm-i Hâcegân

Hatm-i Hâcegân, Nakşbendiyye'de, sıkıntılı durum ve zamanlarda kolaylık sağlama ve düşman belâsından kurtulmak için, belli surelerin ve belli zikirlerin bir tertip ve düzen içerisinde, şeyhin veya onun vekilinin huzurunda halka oluşturacak şekilde oturarak beraberce okunmasına denir.¹⁹⁵

Eski Nakşbendî kaynaklarında hatm-i hâcegân hakkında bilgi bulunmamaktadır. Onun için kim tarafından başlatıldığı bilinmemekle beraber, uygulama şekilleri hakkında ilk tespit edilen kaynak olarak Abdullah Salâhî Uşşâkî (v.1196/1782), “İzhâr-ı Esrâr-ı Nihân ez Envâr-ı Hatm-i Hâcegân” adlı eserinde bahsetmiştir.¹⁹⁶ Hatm-i Hâcegân'daki Hâcegân ifâdesine bakıldığında bu uygulamanın Hâcegân döneminde başladığı anlaşılmaktadır. Bazı kaynaklarda Hâce Abdülhâlik Gucdüvânî'den ait olduğu iddia edilen hatm-i hâcegân'dan bahsedilirken, bazı kaynaklarda Hâcegân dönemi öncesinde de Bâyezid Bistâmî, Ebu'l-Hasan Harakânî ve

¹⁹³ Ustaosmanoğlu, *İrşâdü'l Mürîdîn*, s. 32.

¹⁹⁴ es-Sâffât Sûresi 143-144. âyetler.

¹⁹⁵ Ethem Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, “Hatm-i Hâcegân”, Maddesi, s.141.

¹⁹⁶ Reşat Öngören, “Hatm-i Hâcegân” *DİA*, İstanbul, 1997, c.16, s.476.

Yusuf Hemedânî gibi şeyhlerin de buna benzer zikirleri uyguladığına dair bilgilere rastlanmaktadır.¹⁹⁷

Toplu olarak ve ferdî olarak yapılan Hatm-i Hâcegân'a, Nakşbendiyye'nin Hâlidîyye kolu tarafından büyük önem verilmiştir. Toplu olarak yapıldığında şeyh veya onun vekilinin huzurunda yapılır. Nakşî olmayanlar ve çocukların alınmadığı Hatm-i Hâcegân'da, müridler sakın bir ortamda, abdestli bir şekilde diz çöküp halka halinde olurlar. Belli sûreler, duâlar ve salavât sırası gelince okunur. Şeyh veya onun vekil bıraktığı kişi sûre ve salavâtları halkaya katılanlara belli miktarlarda dağıtır sırası geldikçe okunacak olan sûre ve salavâtı biraz yüksek sesle ilan eder, müridler de bunları sessizce okurlar.

Nakşbendiyye'deki "vukûf-i adedî" ilkesine göre belirlenen sayılara mutlaka dikkat edilir. Zikir esnasında "vukûf-i kalbî" ilkesine de riâyet edilerek gözler kapalı bir şekilde, büyük şeyhlerin ruhaniyetlerinin de bu zikre katıldığı varsayılarak râbîta halinde olunur.¹⁹⁸

Abdülhâlik Gucdüvânî'den ait olduğu iddia edilen meşhur Hatm-i Hâcegân terkihi şu şekildedir: *"7 Fâtiha sûresi, 100 salavât, 79 İnşirâh sûresi, 1001 İhlâs sûresi, 7 Fâtiha sûresi, 100 salavât ve duâ."* Bahâeddin Nakşbend'e ait olduğu söylenen diğer bir Hatm-i Hâcegân terkihi de şöyledir: *"15 istiğfâr, râbîta, 100 salavât, 500 Yâ hafîyye'l-eltâf edriknî bi-lutfike'l-hafî, 100 salavât, sonra meclistikilerden biri aşr-ı şerîf okur."* Başka bir Hatm-i Hâcegân terkihi de Bâkî Billah'a nisbet edilendir. O da şu şekildedir: *"15 istiğfâr, râbîta, 7 Fâtiha, 100 salavât, 500 Yâ Bâkî ente'l-Bâkî, 7 Fâtiha, 100 salavât, sonra meclistikilerden biri aşr-ı şerîf okur."*¹⁹⁹

Mahmut Ustaosmanoğlu'nun başında bulunduğu İsmailağa Cemaati de Hatm-i Hâcegân zikrini icra etmektedir. Önceleri, diğer camii cemaatinin ve dersli olmayanların katılamadığı gözlerden uzak daha sakın bir yerde yapılırken, katılımcıların çoğalması sebebiyle, bazen caminin ikinci katında, camiye ek olarak yapılan arka tarafında yapılmaktadır. Yıllardır uygulanmakta olan Hatm-i Hâcegân, Nakşbendiyye tarikatının Abdülhâlik Gucdüvânî'ye nisbet edilen Hatm-i Hâcegân'dır ki buna kısaca "hatm-i hâce" denilmektedir. Normalde toplu olarak icra edilen Hatm-i Hâcegân, tek kişinin de yapabileceği bir zikirdir. Ancak okunması gereken sûre ve zikir sayısı bir kişi için oldukça fazla olması ve tek kişi yaptığı takdirde 4-5 saat gibi bir zaman alabileceği için toplu olarak yapılmaktadır. Sadece erkeklere mahsustur, kadınlar hatme yapmazlar.

¹⁹⁷ Necdet Tosun, a.g.e., s. 320.

¹⁹⁸ Reşat Öngören, "Hatm-i Hâcegân" *DİA*, s.477, c.16.

¹⁹⁹ Necdet Tosun, a.g.e., s.321.

İsmailağa Camii'nde, zaruri haller dışında, her gün iki defa hatme yapılmaktadır. Biri, sabah namazından önce, (kısa gecelerde sabah namazından sonra) diğeri de yatsı namazından sonra (gecelemin kısa olduğu günlerde daha erken saatlerde) yapılmaktadır. Hatme, şeyh veya onun izin verdiği kişinin idaresinde yapılır. Kimin ne okunması gerektiğini o söyler. Baştan sona hafî (alçak bir sesle) yapılır.

Belli sayılarda istiğfâr, Fatiha sûresi, İnşirâh sûresi, İhlâs sûresi, salavât, hatmeye katılanlara dağıtılır. İstiğfardan sonra kısa bir rabîta yapılır, daha sonra diğerlerine geçilir. Hatmede sayılara özen gösterilir. Sayının tam olarak tutması için hatmeye katılanlara taşlar dağıtılır ve herkesin okuyacağı sûre veya salavât kendisine verilen taş miktarıncadır. Katılımın çok olması durumunda, kendisine taş verilmeyen kişinin, hatmedeki okunandan farklı bir şey okuması konusunda uyarıda bulunulur. Daha sonra katılımcılardan biri aşr-ı şerîf okur. En sonunda da kısa bir duâ ile bitirilir. Daha önceki hatmelerden farklı olarak, Mahmut Ustaosmanoğlu, 500 defa “Yâ hayyu yâ kayyûm” okutmaktadır.

İsmailağa Camii'nde yapılan Hatm-i Hâcegân'da zikre katılan kişi sayısı on kişiyi geçtiğinde, Abdülhâlik Gucdüvânî'ye nisbet edilen “hatm-i Hâcegân-ı kebir” yapılmakta, katılımcıların sayısı on kişiden az olması durumunda ise, Bâkî Billah'a nisbet edilen ve okunması gereken sûre ve salavâtların daha az sayıda olduğu “hatm-i Hâcegân-ı sağır” yapılmaktadır.

En uzun haliyle yapılan Hatm-i Hâcegân'da okunan zikirler ve sayıları tekrarlarıyla ve sırasıyla şu şekildedir: “25 istiğfardan sonra, râbîta, sağ taraftan işaret edilen 7 kişi birer Fatiha sûresi, 100 salavât, 79 İnşirâh sûresi, 1001 İhlâs sûresi, sol taraftan işaret edilen 7 kişi birer Fatiha sûresi, (Şayet küçük hatme yapılacaksa buradan itibaren 100 salavât, ile başlanır.” Yani hatmeyi yaptıran kişi bir adet “Salavât-i Şerîfe” ilan eder ve hatme şöylece devam eder: 200 salavât, 500 kere “Lâ ilâhe illâ ente sübhâneke innî kuntu minez-zâlimîn”, 100 salavât, 100 “Salavâtü'llâhi ve cemî' halkihî alâ Muhammedin ve âlihî ve sahibihî”, 786 “Bismillâhi'r-rahmânî'r-rahîmi yâ Allah”, 100 “Salavâtü'llâhi ve cemî' halkihî alâ Muhammedin ve âlihî ve sahibihî”, 100 “Sallallâhu ala'n-Nebiyyi Muhammedin ve âlihi ve sahibihî ve sellem”, 500 “Lâ havle velâ kuvvete illâ billâhi”, 100 “Sallallâhu ala'n-Nebiyyi Muhammedin ve âlihi ve sahibihî ve sellem”, 100 salavât, 500 “Yâ Bâkî ente'l-Bâkî”, 200 salavât, 500 “Hasbunallâhu ve ni'mel-vekîl”, 200 salavât, 500 “Yâ hayyu yâ kayyum”, 100 salavât. (Pazar günleri yapılan hatm-i şerifte ise “Yâ hayyu yâ kayyum” zikrinden önce şu zikirler okunur: 500 “Yâ kerîmu ente'l-Kerîm”, 200 salavât, 500 “Yâ hafîyye'l-eltâfi edriknî bilutfike'l-hafîyy”, 200 salavât, 500 “Yâ erhame'r-râhimîn'erhamnâ”, 200

salavât.) Sonra kısa bir aşr-ı şerîf okunur ve hatm-i hâce duâsı yapılır. Mahmut Ustaosmanoğlu, Hatm-i Hâcegân sonunda yapılan duâda, hasıl olan sevabı bağışlarken, silsile-i şerifeyi de isimleri ile tek tek özellikle söylemektedir.²⁰⁰

6. Nâfileler

Nâfile kelimesi Arapça, nefl kökünden türetilmiş bir kelime olup “hak edilen miktara veya paya eklenen, ziyade, ilâve, fazlalık” anlamlarına gelir, bunun yanında “nefel ile eş anlamlı olarak, ganimet ve bağış” anlamına da gelmektedir. Fıkıh terimi olarak, dinî olarak farz, vacip ve sünnet olmaksızın mükellefin daha fazla sevap kazanmak ümidiyle kendi isteğiyle bedeni ve malıyla yaptığı ibadetlere denir. Peygamberimizin hadis-i şeriflerinde farz ve vâcip dışındaki ibadetlere nâfile ve tatavvu da denilmektedir. Hanefîlerde, bu kavramın benzeri olarak “yapanın sevabı hak edeceği, yapmayanın ise cezalandırılmayacağı ve kınanmayacağı fiiller nefl, nâfile, mendup, müstehap, tatavvu, edep (âdâb)” olarak adlandırılmıştır. Bazen nâfile terimi sünneti de kapsam alanına alarak “farz ve vâcip niteliğinde olmayan ibadet” veya “farzlar dışındaki ibadetler” diye de tarif edilmiştir. Ergenlik çağına girmemiş olan çocukların kendilerine farz olmadığı halde diğer mükelleflere farz olan namaz ve oruç gibi beden ile yapılan ibadetlere alışması için yaptırılması da onlar açısından nâfile hükmüne girmektedir.²⁰¹

Tasavvuf tarihinde, ilk zâhidler, âbidler ve sûfiler, âyet ve hadisleri kendilerine kaynak olarak kabul edip, farz ibadetlere ek olarak, nâfile ibadetlerin faziletinden bahsetmişler ve bu şekilde ibadet etmeye, taata, hayır yapmaya, infak etmeye yönelmişlerdir. Geceleri namaz kılmışlar, gündüzleri oruç tutmuşlar, her yıl hacca gitmeye özen göstermişler, çokça sadaka verip bolca hayır hasenat yapmışlar, sürekli Kur’an okumak suretiyle Allah’ın rızasını elde etmeye çalışmışlardır. Bazen bu konuda aşırı gidenler de olmuştur. Abdullah b. Ömer, Osman b. Mazûn, Abdullah b. Amr gibi bazı zâhid sahabelerin bu işi çokça yapıp ailelerini ihmal ettiklerinde Peygamberimiz tarafından uyarıldığı bilinmektedir. Sûfiler, bidat olarak kabul edilen nâfile ibadetlerin müminlere mânevi olarak gelişmeye ve arınmaya katkı sağlamayacağını söylemişlerdir. Onun için bu konuda Kur’an’ın ve Sünnetin dairesinde kalınması gerektiği ve bu konuda da Peygamberimizi örnek almanın gerekliliğini belirtmişlerdir. İlk dönemlerde

²⁰⁰ Ahıska Neşir Heyeti, *Kenzü'l-Müteallim Talebenin Hazinesi*, Ahıska Yayınevi, İstanbul, 2017.

²⁰¹ Fahrettin Atar, “Nâfile”, *DİA*, İstanbul, 2006, c. 32, ss. 290-292.

sûfiler, ruhsat ile değil azimetle amel edilmesi gerektiğini, te'vil yaparak gereksiz yorum yapılmamasını prensip olarak kabul etmişlerdir.²⁰²

Mahmut Ustaosmanoğlu'na göre, her tarikatın kendine mahsus bir evrâdı vardır. Tarikat ehline ve müridlere göre herkesin bir Allah Teâlâ'ya yaklaşmak için belirli zamanlarda ve belli miktar da yapılan nâfile ibadet, dua ve zikri olmalıdır. Ona göre bu tarikatta, nâfile namazlara çok önem verilmiştir. Tarikata giren kimse nâfile namazları dikkatle eda etmelidir. Teheccüd, işrâk, kuşluk, evvâbîn, kabir nur gibi nâfile namazların muhakkak kılınması gerekir. Çünkü bu namazlar müridi yetiştirir. *"Kulum bana, kendisine farz kıldığım şeylerden daha sevgili olan hiçbir şeyle yaklaşamaz. Kulum nâfilelere devam ettikçe bana öyle yaklaşır ki, ben onu severim. Sevince, gören gözü, işiten kulağı, tutan eli olurum."*²⁰³kudsî hadîsine göre, bizi Mevlâ'nın sevgilisi yapan ve O'na yaklaştıran farz ibadetlerdir, nâfileler de yaklaşmanın devam etmesine sebeptir. Hiçbir araba yoktur ki, yedek parçası bulunmasın. Yedek parçası olmasa yepyeni araba işe yaramaz olur. Nâfileler de bizim ibadetlerimizin yedek parçalarıdır. Dolayısıyla da nâfileler farzların telafisidir, nâfileleri yapmakla Mevlâ Teâlâ'yı sevmiş oluyoruz. Biz Mevlâ'yı sevince O da bizi seviyor. Büyük zatlar nâfilelere devam etmekle Allah Teâlâ'nın sevgilileri oldular. Ancak nâfilelere devam edenlerin en yüksek derecede farzlara devam etmesi gerekir. Farzların hakkını vermeden de nâfile bir şey ifade etmez. Bir insan bir nâfileye başladığında, şu hadis-i şeriflerin gereğince ölünceye kadar onu terk etmemelidir: *"Allah Teâlâ'ya amellerin en sevgilisi, az da olsa devamlı olandır."*²⁰⁴ ve *"Bir adam kuşluk namazına devam edip de sonra bırakırsa, mutlaka o namaz Allah Teâlâ'ya yükseltir ve: 'Ya Rabbi, şüphesiz filan kişi beni muhafaza etti sen de onu muhafaza et. Muhakkak filan kişi beni zayi etti sen de onu zayi et'. der."*²⁰⁵ Bu hadîs-i şeriflere göre, her zaman sekiz rekât kuşluk kılan bir kişi bugün altı rekât kılsa iki rekâtı eksik kalsa kuşluk vakti de çıktığından tamamlayamıyorsa, öğleden sonra kılmalıdır. Nâfilenin kazası olmaz ama doldurmak için böyle yapılabilir. Yine teheccüd namazını da kılmamışsa, gündüz tamamlamalıdır. Böyle ehlullah olunur. Yolcuya nâfileler konusunda izin vardır ancak günümüzdeki yolculuklar kolay olduğu için kişi yolcu dahi olsa buna dikkat etmelidir. Herkes çay molası yaparken, mürid de ibadet molası yapar.²⁰⁶

²⁰² Süleyman Uludağ, "Nâfile", *DİA*, İstanbul, 2006, c. 32, ss. 292-293.

²⁰³ Buhârî, Rikâk:38, no:6137, 5/2384.

²⁰⁴ Müslim, Salâtü'l-musâfirîn:30, no:1866, 2/189.

²⁰⁵ Deylemî, el-Firdevs, no:6060, 4/21.

²⁰⁶ Mahmud Ustaosmanoğlu, *İrşâdü'l-Mürîdîn*, ss. 231-233.

Nerede, ne zaman öleceğimiz belli olmayacağı için abdestsiz yere basılmamalıdır. Gece yatmadan önce abdestli bile olsak mutlaka abdest tazelemeliyiz. Sonra iki rekât oturarak kabir namazı kılmalı eğer yatsının peşine bunu kılmışsak, iki rekât şükür namazı kılmalı ve huzurla yatmalıdır. Uyku ölümün yarısıdır. Ölüme nasıl gitmek gerekirse yatağa da o edeple girmelidir.²⁰⁷

O, gece namazı kılanların doğruca cennete gideceklerini, sonra geriye kalanların muhasebe edileceğini, bu muhasebe zamanının da iyi kullara iki rekâtlık namaz kılacak kadar kısa geleceğini, kötü kullara ise elli bin sene süreceğini söyler. Ali Haydar Efendi'nin, teheccüd namazına kalkmayanın kalbinin ölü olduğu konusunda ittifak edildiğini, teheccüd namazına kalkmayan adamın da sanki ölü gibi olduğunu söylediğini aktarır. Ona göre, bütün büyük âlimler ve veliler teheccüd namazını kılmış, bunlardan hiçbirinin bu namazları ihmal ettiği görülmemiştir. Ona göre, bir kişi bir gece teheccüde kalkamazsa kahrından ölmelidir. Bazılarının "Hoca Efendi! Sabahtan akşama kadar uğraş uğraş ancak nafakamızı çıkarıyoruz. Bir de sen başımıza şeriat çıkardın. Teheccüd, işrak, kuşluk, evvâbin, kabir nur namazları kılmayı çıkardın." dediğini, halbuki milletin bu şekilde ibadetten üşenmesi sebebiyle Allah Teâlâ'nın da şeriatı elimizden aldığını iddia etmektedir.²⁰⁸

Bu zamanın zikir zamanı olmadığını, cihad zamanı olduğunu söyleyenlere karşı da şu âyeti örnek gösterir: "*Ey iman edenler! Bir düşman birliği ile çatıştığınız vakit sebat ediniz ve Allah'ı çokça anınız ki zafer sizin olsun.*" (Enfâl, 45) Bu âyet ve Enfâl 15-16. âyetlerine göre savaş esnasında düşman karşısında sebat etmenin önemini beyan etmekte, yolunuza devam edin, öldürülürüz diye kaçmayın buyurulmaktadır. "*Düşman topluluğuyla karşılaştığınızda sebat edin*" emrinden sonra da Cenâb-ı Hak, "*Allah 'ı çok zikredin ki felâha kavuşanlardan olasınız.*" diyerek savaş zamanında bile zikri bırakmamamızı ancak zikrullâha çokça devamla felâha kavuşabileceğimizi bize bildirmektedir. Bugün de bütün "Ehl-i sünnet ve'l-cemaat" dışındaki bütün ehl-i kible bizimle kavga ettiği için hâlâ savaş içindeyiz. Öyleyse tarikat derslerine daha çok çalışmak, teheccüd namazı, işrak namazı, kuşluk namazı, evvâbin namazı, kısaca bütün nafile namazlara devam etmek durumundayız.²⁰⁹

Pazartesi, perşembe günleri, Peygamberimizin sünneti olduğu için oruç tutmaya gayret edilmelidir. Kur'an-ı Kerim'den her gün ve gecede bir miktar okunmalı, özellikle Vâkıa, Mülk, Secde surelerinin akşam okunulması faziletlidir. Ayrıca

²⁰⁷ Ahıska Neşir Heyeti, *Mahmud Efendi Hazretleri'nden Duyulan Hikmetli Sözler*, ss. 286.

²⁰⁸ Ahıska Neşir Heyeti, *Mahmud Efendi Hazretleri'nden Duyulan Hikmetli Sözler*, ss. 287.

²⁰⁹ Mahmud Ustaosmanoğlu, *İrşâdü'l Mürîdîn*, ss. 235.

"Sübhânallahi ve'l-hamdü li'llâhi ve lâ ilâhe illallâhu vallâhu ekber" zikrine de devam edilmelidir.

Bir adam dinin yoğun bir şekilde yaşandığı bir ortamda iken bu ortam onu daha fazla ibadet etmeye teşvik etmiyorsa, örneğin medresede, sünneti terk ederse bu adam dışarıda farzları kılmaz. O, herkese üşenmeden, usanmadan vakit buldukça nafile kılmaya teşvik etmiştir. Boş vakitlerde ve medreselerde ilahi okunmaması ve okutulmaması konusunda uyarılarda bulunmuştur.

Mahmut Ustaosmanoğlu'nun bu konudaki düşüncelerinden öte yıllardır görev yaptığı İsmailağa Camii'ndeki yerleşmiş olan günlük farz ve nafile ibadetlerin uygulanış biçimleri onun bu konudaki bakış açısının somut örnekleridir.

İsmailağa Camii ve çevresinde hayat, uzun gecelerde sabah namazı öncesinde (kısa gecelerde namazdan sonra) caminin vakıf tarafında, sadece tarikat dersli olanların katılabileceği Hatm-i Hâcegân ile başlar, sabah namazı sonrasında belli dualardan oluşan tesbihat yapılır. İşrak vaktine kadar neredeyse her gün İmâm-i Rabbânî'nin Mektûbât isimli eserinden bir mektup okunur ve açıklaması yapılır. Sonrasında işrak namazı kılınır. Kuşluk vaktinde evlerde de kılınabilecek olan kuşluk namazı için camide yine bir hareketlenme görülür. Cami cemaatinin güzel koku kullanma ve yanındakilere de ikram etme alışkanlığı sebebiyle caminin içinde çeşitli güzel kokular da hemen fark edilmektedir.

Öğle ve ikindi ve akşam namazları için cami her zaman cemaatle doludur. Çoğu zaman ikindi namazından sonra müezzîn bir aşır okur ve imam da o âyetlerin konu edinildiği kısa bir sohbet yapar. Vakit namazlarda ilk cemaate yetişemeyenler küçüklü büyüklü olmak üzere namazlarını gene cemaatle kılarlar. Akşam namazının sünnetinden sonra 6 rekât "evvâbin namazı" kılınır. Akşamdan sonra cemaatin bir kısmı camide kalır, Kur'an okur, tarikat dersini veya kendi özel dünyasında günün muhasebesini yapar. Cemaatin çoğunluğu Pazartesi ve perşembe günleri nafile oruç tuttuğundan bugünlerde akşamdan sonra camide kalan sayısı daha azdır. İlk yıllarda camiye yakın oturanlar bu iki günde evlerine giderlerken yanlarında birkaç misafir de götürürlerdi. Yatsı namazından sonra gene caminin vakıf tarafında Hatm-i Hâcegân yapılır, hatmeden sonra herkes sünnet üzere evine çekilir ve erkenden yatmaya gayret eder. Zira Mahmud Efendi, yatsı sonrasında ayakta kalmayı sünnete aykırı gördüğü için pek uygun görmez. İsmailağa Cemaati'nde teheccüd o kadar yaygındır ki bu namazı kılanlar, kılmayanlardan çok fazladır denilebilir. Mahmut Efendi'nin rahatsızlığı sebebiyle camiye gelememesi ve camide şehit edilen Hızır ve Bayram hocaların

katillerinin bulunamaması gibi olaylar İsmailağa Cemaati'ni etkilemiş olsa da caminin namaz öncesi ve sonrası görüntüleri Osmanlı'dan kalan bir cami havası vermektedir.²¹⁰

7. Sohbet

Sohbet, Arapça bir kelime olarak arkadaşlık, dostluk, eş dost, yoldaşlık, eşlik etmek, söyleşi, beraber olmak anlamlarına gelmektedir. Tarikatların her biri, müridi manevî anlamda yüceltmek amacıyla hizmet ve sohbeti birer vasıta olarak görmüşler ve bunun için de bu ikisine büyük önem vermişlerdir.

Tasavvufta Hz. Peygamberle olduğu gibi, mürşid, muallim ve şeyh ile beraber olmayı da “sohbet” kelimesiyle ifade etmişlerdir. Onun için mü'min olmak kaydıyla Hz. Muhammed'i (s.a.v.) görmüş, onunla beraber bulunmuş, onun sohbetine katılmış ve aynı şekilde mü'min olarak ölmüş olan kimselere sahabî denmektedir ki bu kelime ‘sohbet’ kökündendir. Hz. Peygamber, kendi ashâbını sohbetle yetiştirmiştir. Sohbette irşâd ve tebliğin yapıldığı sözlü eğitimin yanında aynı zamanda sohbe katılanlara hal ve manevî eğitimin de verilmesi söz konusudur.²¹¹

Tasavvufta, sohbet kavramının beraberinde kullanılan diğer bir kavram da kardeş, yoldaş ve arkadaş anlamında kullanılan uhuvvet kelimesidir. Uhuvvet veya ihvan, genel anlamıyla din kardeşliğini, özel anlamda ise tarikat kardeşliğini ifade etmektedir. Tasavvuf klasiklerinde sohbet ve uhuvvet kavramları yaklaşık aynı anlama gelmelerinden dolayı genel olarak birbirlerinin yerine kullanılmakla beraber, özelde sohbet kelimesinin şeyh ve mürid arasındaki, uhuvvetin ise müridlerin kendi aralarındaki ilişkiler için kullanıldığını görmekteyiz. Aynı kaynaklarda arkadaş seçimi üzerinde temel ilkeler hakkında bilgiler de verilmiştir. Buna göre doğru bir arkadaşın seçilmesi önemlidir. Bidat sahibi, fâsık, dünyalık menfaat düşünen biri ile doğru bir arkadaşlık kurulamaz. Akıllı, güzel ahlâk sahibi, fasık ve bidat sahibi olmayan ve dünya malına karşı hırslı olmayan birisi doğru bir arkadaşdır. Bunların yanında edeb, samimiyet, vefâ, Allah rızasını kazanmak, güven, tevâzû, şefkat, hoşgörü, yumuşak huyluluk, insaf, diğerkâmlık, gereğinde arkadaşını uyarmak, arkadaşının ihtiyacını gidermek, eziyet etmekten kaçınmak, diline sahip olmak, güzel söz söylemek, gibi özellikler de doğru bir arkadaşta bulunması gereken özelliklerdendir.²¹²

²¹⁰ İhsan Şenocak, *Kudemâ Meclisi*, s. 169-170.

²¹¹ Hasan Kâmil Yılmaz, a.g.e., s.189.

²¹² Mahmud Esad, Erkaya, "Tasavvuf Klasiklerinde Sohbet ve Uhuvvetin Temel İlkeleri", *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* (ÇÜİFD) 17 / 1 (Haziran 2017), ss.249-276.

Mahmut Ustaosmanoğlu'nu ve Cemaati'ni tam bir sohbet ehli olarak tanımlayabiliriz. O, sohbetlerinde tarikattan daha fazla şeriatı anlatmıştır. Kendisi, her hafta pazar günü, sabah namazından sonra, Yavuz Sultan Selim Camii'nde, herkese açık bir şekilde sohbet yapmış, aynı sohbeti, pazartesi günü işrak vaktinde bayanlara da yapmıştır. Olağanüstü durumlar dışında, Mahmut Efendi'nin sağlık durumu uygun olduğu müddetçe bu sohbetlere devam etmiştir. Ayrıca mutat olarak, her sabah namazından sonra, İmâm-ı Rabbânî'nin Mektûbât'ından okutmuş, her ikindi namazından sonra da okunan aşr-ı şerifin meâlini ve tefsirini yapmıştır. Hem İsmailağa Camii'nde hem de Mahmut Ustaosmanoğlu'nun yetiştirdiği talebelerin usulü olarak bu sohbet geleneği hâlâ devam etmektedir. O, müridlerin eğitimi için sohbeti zorunlu bir araç olarak görmüştür. Bu sohbetlerinde insanları tarikata değil, daha çok şerîata çağırmaktadır.

Mahmut Ustaosmanoğlu'nun tasavvufî anlayış ve yorumlarında kendisinden çok etkilendiği kişi İmâm-ı Rabbânî'dir (v.1034/1624). İmâm-ı Rabbânî, Mektûbât isimli eserindeki birçok mektubunda farklı açılardan sohbet konusuna değinmiştir. Bu mektuplarının birinde, Peygamberimizin sahabesinin, peygamberimizle yaptığı sohbet sebebiyle peygamberler (a.s.) haricinde herkesten, hatta tabiinin büyükleri olan Üveys el-Karani (r.a.) ve Ömer b. Abdulaziz'den (r.a.) üstün olduklarını belirtmiştir. Sahabe sohbetle, en üst derecelere, kemâlâtın zirvesine vâsıl olmuşlardır. Şüphesiz bu sohbet sebebiyle Muâviye'nin hatası bunların sevabından daha hayırlı; Amr b. 'Âs'ın (r.a.) yanılması bunların bilinçli yaptıkları işten daha üstün olmuştur. Çünkü Rasûlullâh'ı (s.a.v.) görmek, melek ve vahye şahit olmak ve mucizelere tanıklık etmekle bu ulu insanların imânı, şuhûdî olmuştur. Onların dışındakilerde, diğer tüm kemâlâtın asılları olan bu kemâlât bir araya gelmemiştir. Ona göre, şayet Üveys el-Karani (r.a.), sohbetin bu hususiyette bir üstünlüğünün olduğunu bilseydi hiçbir engel onu bu sohbetten alıkoyamazdı ve bu faziletin üstüne hiçbir şeyi tercih etmezdi.²¹³

Mahmut Ustaosmanoğlu'na göre sohbet, Peygamberimiz'in (s.a.v.) sünneti olduğu için Nakşî büyükleri de sohbeti, müridlere dinî ve Tasavvufî konuların anlatılıp müridler tarafından da tasavvufun inceliklerinin daha iyi anlaşılması açısından önemli görmüşlerdir. Bahâeddin Nakşbend (k.s) "*tarikât-i mâ suhbetest*" yani "*Bizim tarikâtımız sohbet*." buyurarak bunun ehemmiyetine işaret etmiştir. Ona göre mutasavvıfların sohbeta çok önem vermesinin sebebi, sohbet, mürşid-i kâmilde var

²¹³ Ömer Faruk Tokat, Hamdi Kasımoğlu, Taha Alp, vd., *Mektûbât-ı Rabbânî, Kelime Anlamı ve Açıklamalı*, Yasin Yayınevi, İstanbul, 2012, c.2, s. 261. Ayrıca sohbetin önemine dair diğer mektuplar için Bk. 210, 222, 265, 286, 287 ve 291. mektuplar.

olan kabiliyetlerin, aynı şekilde müride yansımalarının sağlanması söz konusu olduğu içindir. İmâm-ı Rabbânî'nin tabiriyle “*Bu büyüklerin yolu sohbettir, terbiyeleri in'ikasîdir.*” Yani büyüklerdeki güzel huy ve hasletler yansıma yoluyla müride geçer. Ona göre, Nakşi tarikatının büyüklerinin bu derece tesirli sohbetleri ve nazarları, ancak istidatlı, tarikat düstur ve edeplerine riayet eden müridler tam olarak hisseder ve kemâle erer. Mürşidin sohbeti ne kadar tesirli olursa olsun, mürid üzerinde bir tesiri olmaz. Mürid, mürşidinden gördüğü bu tesiri edebe riayet ederek muhafaza etmeye çalışmalıdır.²¹⁴

Mahmut Ustaosmanoğlu mürşidin alâkasız sâlike bir şey veremeyeceğini, müridi yetiştirmenin de ancak sohbetle mümkün olabileceğini belirtmiştir. Müridlerin, sohbetlerde okunan Mektûbât ve Risâle-i Kudsiyye kitaplarından dinlemiş oldukları mânevi hâl ve makamlara ilmen çıkmış olduklarını, sonra da bu makamlara zevken çıkacaklarını belirtir. Hanımların mümkün olduğunca evlerinde kendilerini muhafaza etmelerini tavsiye eder. Ancak sohbeti bir zaruret olarak görür ve hanım müridlerin de mutlaka sohbetlere devam etmesi gerektiğini, sohbete gelmeyenlerin yoldan çıkabileceğini söyler. Ona göre, erkekler gibi hanımlar da “emr-i bil-mâruf” görevini yapmalıdırlar. Bir hanım “emr-i bi'l-mâruf” yapmak için gerekirse, dünyanın bir ucuna kadar da olsa mahremiyle birlikte, gidebilir.

8. Semâ

Gerek ilk dönemlerde gerekse de sonraki dönemlerdeki tartışmalı konulardan birisi semâ konusudur. Semâ, Arapça bir kelime olarak “işıtmek, duymak, dinlemek” fiillerini ifade ederken aynı zamanda “iştirilen söz, güzel ses, iyi şöhret” anlamlarına da gelmektedir. Terim olarak, ilk sûfî müelliflerin eserlerinde, “sûfinin kendisine gelen vâridâtı ısıtması ve ısıttığını de kalbine aktarması anlamına gelmekle birlikte genellikle şarkı, nağme, mûsiki, raks” mânalarını çağrıştıracak biçimde kullanılmıştır.²¹⁵

Ebû Nasr Serrâc Tûsî (v.378/988), “el-Lüma' fi't-Tasavvuf” isimli eserinde semâ konusuna geniş yer vermiştir. Eserinde, semâ konusuna dair çeşitli âyet ve hadisleri ve önceki mutasavvıfların konuya ilişkin rivayetlerini aktararak konuya açıklık getirmiştir. İlk önce semâ ile ilgili çeşitli konulara dair giriş yaparak güzel ses ve hoş nağmelerden bahsetmiş, semâ hakkında olumlu ve olumsuz farklı görüşleri ele almıştır; Avâmın semâında sema, kötü emel ve düşüncelerden uzaksa bunun caiz olabileceğini ve

²¹⁴ Mahmud Ustaosmanoğlu, *İrşâdü'l Mürîdîn*, s. 117.

²¹⁵ Semih Ceyhan, “Semâ” *DİA*, İstanbul, 2009, c.36, s.455.

H. ÂiŖe validemizin yanında iki cariyenin def alıp Ŗarkı söylediği rivayetini aktarır. Buradan yola çıkararak havâssın semâi ve dereceleri konusunda, bunların hallerinde bir ziyadelik umarak durumlarına uygun Ŗeyler dinleyebileceklerini ama en çok da Kur'an dinlemeyi tercih ettiklerini belirtir. Kaside ve Ŗiir dinlemeyi tercih edenlerin ise, “Ŗiirin bazıısı vardır ki hikmettir.”²¹⁶ hadis-i Ŗerifi ile “Hikmet mü'minin yitiğidir.”²¹⁷ Hadis-i Ŗerifine göre Hakk'ın kelamının tezâhürü olan hikmetli sözleri dinlemeyi uygun grmŖlerdir. Mürid ve mbtedilerin Allah'ın esmâ ve sıfatlarını tanıyıp O'na ancak yakıŖanı izâfe edebilecek bir konuma gelinceye kadar semâın caiz olmayacağını belirtir. Semâ konusunda bazı Ŗeyhlerin orta yolu izlediklerini söyler. Havâssu'l-havâss ve ehl-i kemâlin semâına gelince, bu gruptakilerin dinlediği Kur'an, zikir, Ŗiir ve benzeri Ŗeylerden dolayı hallerinde bir deĐiŖiklik olmayacağını, bu tür deĐiŖimlerin hal deĐiŖikliĐi olduğu için onların güzel nağme ve hoŖ seslerden haz alacak bir duyularının kalmadığını açıklar.²¹⁸

el-Hücvirî (v.465/1072) de “KeŖfu'l-Mahcûb” isimli eserinde, semâ konusuna deĐinmiŖ, Kur'an'ın semâi, Ŗiir dinleme, ses ve nağme dinleme, semâın hükümleri ve sûfilerin bu konuda ihtilâflı grŖlere sahip olduklarını belirttikten sonra mbtedilerin tabiatlarının bozulmaması için sema yapmamalarını daha fazla arzu ettiğini belirtmektedir.²¹⁹

Buhara bölgesinde kurulan Hâcegân ve onun devamı olan NakŖbendiyye tarikatında önceleri cehrî zikir gibi semâ da prensip olarak kabul edilmemiŖ, ancak sonraları semâi benimseyip uygulayan bazı NakŖi kolları ortaya ıkmıŖtır. BaŖlangıta semâın kabul edilmeyiŖinde, hem medreseleriyle meŖhur olan Buhara'da âlimlerle iyi iliŖkiler kurmak ve atıŖmamak dŖncesi, hem de Hâcegân ve NakŖbendiyye'de var olan melâmet dŖncesi etkili olmuŖ olabilir. NakŖbendiliĐin tarihine bakıldığında Müceddidiyye öncesinde semâ konusunda üç grup sfi görülmektedir: Birinci gruptakilerin bir kısmı cehrî zikir yaptırdıkları halde semâi kabul etmezler. Abdülhâlik Gucdüvânî, Emîr Külâl, Mahmûd Encîrfağnevî bu Ŗeyhlerdendir. İkinci gruptakiler semâi kabul edip uygulayanlardan Gucdüvânî'nin Ŗeyhi Yûsuf Hemedânî semâ hakkında olumlu Ŗeyler söylerken, Alâeddîn Attâr'ın müridi Seyyid Ŗerif Cürcânî ve Abdurrahmân Câmî'nin msiki ile ilgili eserleri vardır. Ubeydullâh Ahrâr'ın da semâ ile

²¹⁶ Buhârî, Edeb, 90.

²¹⁷ Tirmizi, İlim, 19.

²¹⁸ Eb Nasr Serrâc Tûsî'nin *el-Lüma' fi't-Tasavvuf* isimli eeseri, H. Kamil Yılmaz tarafından “*el-Lüma' İslam Tasavvufu*” adıyla tercüme edilerek, birinci bölümde el-lma'nın tercümesine, ikinci bölümde ise 117 sayfalık İslam Tasavvufu ile ilgili güncel konulara iliŖkin soru-cevap Ŗeklinde bir ek yapılmıŖtır., Altınoluk Yayınları, 1996, s. 259-290.

²¹⁹ Ali b. Osman b. Ebu Ali Cüllâbî Hücvirî, *KeŖfu'l-Mahcûb*, Terc. Süleyman Uludağ, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2014, s. 448-473.

ilgili olumlu görüşleri vardır. Ahrâr'ın Dervîş Bey isimli müridinin mûsîkî ile ilgilendiği ve saz çaldığı bilinir. Semâ yapmayı ilk olarak savunan Nakşbendî ise Ahmed Kâsânî'dir. Üçüncü grup orta yolu tutanlardır ki, bunlardan Ubeydullâh Ahrâr ile Bâki Billah semâ meclisi kurmamışlar, ancak semân fayda, zarar ve şartları konusunda orta yolu tutarak fikir belirtmişlerdir.²²⁰

Nakşbendî tarikatında, istisnaları olmakla beraber, güzel sesle okunan Kur'an, ilâhi veya kasideyi dinlerken, dinlediği şeyin bestesiyle aşka gelerek sallanma ve dönmeyi hoş karşılamamışlardır. İsmailağa Cemaati'nin medreselerinde verilen hafızlık ve kıraat-ı aşere ve tayyibe dersleriyle yetişen, Kur'an-ı Kerim'i çok güzel okuyan kârifler yetişmiştir. Bu okuyucuların en güzel okuyanları, Mahmut Efendi'nin pazar günü yaptığı sohbetten sonra da cemaate Kur'an-ı Kerim tilâveti yapmışlardır. İstisna olarak özel sohbet ortamlarında kaside söyleyenler olmakla birlikte vecde gelip sallanma, raks etme veya dönme gibi hareketler olmamış ve hoş karşılanmamıştır.

Mahmut Ustaosmanoğlu'nun müziğe bakış açısını da Rûhu'l-Furkân tefsiri henüz bu sûreye kadar gelmediği için, Ku'an meâlinden öğreniyoruz. Lokman sûresindeki, *"Ama insanlar içerisinde öylesi vardır ki; (yaptığı işin vebâli hakkında) bir bilgi(ye sahip) olmaksızın Allah'ın yolundan ve o (Allah'ın yolu)nu bir eğlence (malzemesi) edinsin diye eğlendirici sözler satın almaktadır. İşte sana! Onlar, alçaltıcı pek büyük bir azap sadece onlar içindir."* (Lokman 6) âyetine, "Kur'an-ı Mecîd ve Tefsirli Meâl-i Âlîsi" isimli Kur'an meâlinde yapmış olduğu izahında, sebeb-i nüzul olarak bu ve bir sonraki âyetin Nadr ibni Hâris hakkında indiğini, bu kişinin Acem masallarıyla dolu birtakım kitapları satın alıp Kureyş'e okuyarak onlara: *"Muhammed size Âd ve Semûd haberlerini okuyorsa, ben de size Rüstem ve İsfendiyar hikâyelerini anlatıyorum!"* dediğini, satın aldığı çalgıcı cariyelerine şarkılar söyleterek İslâm'a girmeyi isteyenleri Kur'an dinlemekten meşgul etmek adına onlara şarkı dinlettiğini, İslâm'a sıcak bakanlara câriyelerini gönderip cinsel tahrikte bulunarak, onları dinden soğutmaya ve dine girmelerini engellemeye çalıştığını ifade etmektedir. Bu iniş sebebini esas kabul eden müfessirler, medeniyetlerin yalanlarla dolu masal, roman ve efsane kitaplarını okumak, İslâma aykırı komedi içerikli gösteriler ve şehvet uyarıcı şeylerin, insanı dinî ilimleri öğrenmek gibi elzem olan vazifelerden alıkoyan şarkılar, türküler, piyesler, filmler ve diziler kabilinden her türlü oyunların ve eğlencenin, bu âyette kötülen "Lehve'l-hadis" kavramına dâhil olduğunu bildirmektedir. Ayrıca, ilk dönem sahabe ve tâbiinin önde gelen fakihleri İbni Mes'ûd, İbni Abbâs, Hasen, İkrime ve Sa'id ibni Cübeyr (r.a) "Lehve'l-hadis"i, çalgı ile, onu satın alanları da çalgı aletlerini

²²⁰ Necdet Tosun, a.g.e., s. 325-329.

Kur'an'a tercih edenler diye tefsir ettiklerini, hatta İbni Mes'ûd ve İbni Abbâs'ın (r.a.) bu görüşlerini üç kere Allah'a yemin ederek tekrar ettiklerini aktarmaktadır.²²¹

Mahmut Ustaosmanoğlu, kalplerin şarkıyla, türküyü ve ilâhiyle değil ancak Allah'ın zikriyle mutmain olacağını, müzik âletleriyle ilahi söylemenin de medreseleri Allah'ın gözünden düşüreceğini belirterek, bundan uzak durulması gerektiğini söylemiştir. Ona göre şarkı ve türküyü alanın niyeti ne olursa olsun, bunlar Allah'ın yolundan şaşırtmaya ve Allah'ın yolunu istihzâya (alaya almaya) yarıyor. Bu ğinâ ve şarkı-türküden Allah'ın yolundan çıkartmak ve Allah'ın yolunu alaya almak doğar. Otobüs, tren, vesaire vasıtalarında bulunulduğu zaman çalgı, şarkı dinleniyorken bunların susturulması söylense vazife yapılmış olur. Eğer söz dinlemeyip kapatılmaz ise: “Allâhümme inne haza'l-münker” yani “Ey Allahım! Muhakkak ki bu münkerdir.” denilmesi gerekir. Allah'ın dediğini yapmadığımız taktirde O'nun huzurunda rezil olunacak günahları saydığı yerde kulaklarına şarkı dinletmeyi de zikretmektedir.²²²

9. Melâmetî Unsurlar

Nakşbendîliğin tasavvufî düşüncesi içerisinde ele alınması gereken önemli konulardan birisi de melâmîlik veya melâmetîlik düşüncesidir. Sözlük anlamı olarak kınamak, bir şeyi kötülemek ve ayıplamak anlamlarına gelir. Tasavvufî bir terim olarak hicrî III. (miladi IX.) asırda Horasan bölgesinde, Merv, Herat, Belh ve Nîşâbur gibi şehirlerde ortaya çıkan ve özellikle de Nîşâbur'da yaygınlık kazanan Melâmetiyye düşüncesi, dinini daha içten ve daha derinlerde yaşama arzusunda olan züht ehli mutasavvıfların kendilerine has düşünce ve yaşantılarını ifade biçimidir diyebiliriz.

Osmanlılar döneminde, Bayramiyye tarikatının bir koluna melâmî, tarikatlarına da Melâmiyye denilmiştir. Ebû Adbirrahmân es-Sülemî (v.412/1021) ilk defa Melâmetin tasavvufa ait bir makam olduğunu belirtmiş ancak ayrıntı vermemiştir. Sâlikleri, âbidler, sûfiler ve malâmetîler olarak üçe ayırıp, melâmetîleri en üst dereceye yerleştirerek melâmetîliği bir tasavvuf makamı olarak ilk temellendiren Muhyiddin İbnü'l-Arabî'dir (v.638/1240). İbnü'l-Arabî'ye göre melâmetîler, Allah Teâlâ'nın kendisine yönelttiği, sadece Allah ile beraber olan, bir an bile O'na ibadetten geri

²²¹ Mahmud Ustaosmanoğlu, *Kur'ân-ı Mecîd ve Tefsirli Meâl-i Âlîsi*, Yasin Yayınevi, İstanbul, 2007, s.410.

²²² Ahıska Neşir Heyeti, *Mahmud Efendi Hazretleri'nden Duyulan Hikmetli Sözler*, Ahıska Yayınevi, İstanbul, 2013, ss. 190-220.

kalmayan Ehlullah'tan bir gruptur ki Allah onları, kendisinden alıkoyabilecek bir gözün onlara ilişmesinden korumuştur.²²³

Melâmetîliğin ilk ortaya çıkması olarak hicretten sonra ikinci yüzyılın ortaları olarak kabul edilir. Ancak o dönemde daha basit tarzda olduğu söylenebilir. O döneme ait ilk Melâmetîlerin isim olarak tespiti mümkün gözükmediğinden bu konuda kesin bir şey söylemek mümkün değildir. Ancak hicrî üçüncü asra gelindiğinde Melâmetîliğin tam anlamıyla ortaya çıktığı söylenebilir. Bunların yoğun bir şekilde ilk olarak toplandığı yer tasavvufun rûha sükûnet veren telkinlerine uygun bir zemini olan Horasan ve Mâverâünnehir bölgesidir ki burada yayılmaya müsait bir zemin bulmuştur. İlk temsilcilerinden olan Ebû Hafs'tan (v.260/874) itibaren Melâmetî temsilcileri çoğunlukla Nişabur, Herat ve Kabillidir. Bu dönemlerde Melâmetîlik Türkmenler arasında yaygınlaşmıştır.²²⁴

Genel anlamda Nakşibendîliğe baktığımızda sünnî bir çizgide olduğunu görmekteyiz. Dolayısıyla da Melâmetîlik ile aynı coğrafyada ortaya çıkmış olması, bu iki düşünceyi de bir arada kabul etmiş olabileceği göz önünde bulunsa da bu konuda da kesin bilgiler mevcut değildir. Buna rağmen her tarikatın içinde bir nebze var olan Melâmetîliğin ortak bir coğrafyayı yurt edinmesi göz önüne alındığında, Nakşibendîliği de etkilememsi mümkün değildir. Bu açıdan da melâmet fikri sünnî bir yapıda önemli derecede kabul görmüş olduğu da değerlendirilmesi gereken bir konudur diyebiliriz.²²⁵

Melâmetî öğretileri ilk dönem Nakşibendî geleneğinde bıraktıkları çok açık izlerde aranmalıdır. Nakşibendî silsilesi, Nişabur Melâmetîlerine ait olduğunu tespit edebileceğimiz isimler içermemektedir. Ancak diğer yandan, Nakşibendî silsilesi -diğer büyük sûfî tarikatlardan farklı olarak- Ebû Bekir ile başlamaktadır ki, Melâmetî silsilesinin kökeninde de o vardır. Nakşibendî silsilesinde aynı şekilde Selmân-ı Fârisi (Hucvirî onu bir Melâmetî olarak zikretmektedir) ve manevî hal bakımından Melâmetî olan Bâyezid Bistâmî de zikredilmektedir. Bu her üç şahıs da Nakşibendîliğe ait ilk dönem tarihi bakımından çok önemli simalardır.²²⁶

Nakşibendiyye'nin Hâcegân silsilesinin en önde gelen şeyhi Abdülhâlik Gucdüvânî'nin belirlediği ilkelerinden “Halvet der Encümen” ilkesine göre kişi toplumla ilişkisini kesmeden mana olarak Hak ile beraber olmaktır. Bu ilke ilk sûfiler

²²³ Nihat Azamat, “Melâmet” *DİA*, İstanbul, 2004, c.29, s.24. Ayrıca Bk. “Melâmilik” *DİA*, Şaban Er, *Melâmilik ve Osmânî Devri Melâmîleri*, Kutup Yıldızı Yayınları, İstanbul, 2015.

²²⁴ Abdülbâkî Gölpınarlı, *Melâmilik ve Melâmîler*, Kapı Yayınları, İstanbul, 2015, s.24-25.

²²⁵ Ali Bolat, *Bir Tasavvuf Okulu Olarak Melâmetîlik*, İnsan Yayınları, İstanbul, 2011, s.375-376.

²²⁶ Hamid Algar, a.g.e. s.148.

ve melâmetîlerce oldukça önemsenen ve toplumda önemli yerlerde önemli roller almalarına zemin hazırlamıştır.²²⁷

Bahâeddin Nakşbend'in tasavvuf düşüncesine bakıldığında melâmet fikrinin bazı izleri görülmüştür. Melâmet fikri, Bahâeddin Nakşbend'in halifesi Muhammed Pârsâ'da daha açık bir şekilde ifade etmiş ve melâmetîliği bu fikrin Nakşbendiyye'nin önde gelenlerince benimsenmiş bir fikir olması sebebiyle açık bir şekilde savunmuştur. Muhammed Pârsâ, Nakşbendiyye büyüklerinin vasıfları ile melâmet düşüncesinin önde gelen temsilcilerinin vasıfları birbirine benzeşmektedir.²²⁸

Mahmut Ustaosmanoğlu'nun tasavvufî anlayışını fazlasıyla etkileyen ve en çok örnek aldığı şeyhlerden olan İmâm-ı Rabbânî'dir (v.1034/1624). İmâm-ı Rabbânî'nin Mektûbât isimli eseri, Mahmut Ustaosmanoğlu'nun sohbetlerinde sık sık atıflarda bulunduğu bir eserdir. İmâm-ı Rabbânî, müridlerine gönderdiği 227. mektubunda, onlara, halkı kendilerinden soğutacak bir şey yapmamak için çok dikkat etmelerini ister. Bunu yaparak günah işlemiş olacaklarını belirtir. İnsanları kendinden kaçırmanın melâmetîliğin yolu olduğunu belirterek bunun “emr-i bil-ma'rûf” makamına aykırı olacağını, hatta melâmetîliğin “emr-i bil-ma'rûf” makamının tam tersi olduğunu belirtir. Dolayısıyla bu “emr-i bil-ma'rûf” makamında melâmetîlik yaparak, iyiliği emretmemekle insanlara zulmetmiş olacaklarını söyler. Onlara talebelerinin yanında, temiz ve iyi giyinmelerini ama çok da onlara sokulmamalarını, çünkü böyle yapmakla talebenin onlardan istifade edemeyeceğini söyler. Ellerinden geldiği kadar ruhsatlardan sakınmalarını, çünkü bunun tarikat yoluna ve sünnet-i seniyyeye yapışalım demeye yakışmadığını söyler. Talebenin, âriflerin işlerini göre göre öğreneceklerini belirtir.²²⁹

Mahmut Ustaosmanoğlu'nun sohbetlerinde sık sık okuduğu ve şerhini yaptığı, tekkenin kurucu şeyhi, Mustafa İsmet Garibullâh'ın (v.1289/1873) yazmış olduğu eseri Risale-i Kudsiyye'sinin 143. beytinde: “*Görüşme ehl-i Bid'atle zulmânî, Seni berbâd ider eyler melâmî.*” ifadesi geçmektedir. Yani, rüzgârlı bir havada taşın üstüne bir avuç külü koysanız, rüzgâr o külü savurur, hiçbir şey kalmaz. Ehl-i Bid'atle görüşürseniz sizi dalâlet rüzgarının üzerine koyar, sizi doğru Cehenneme gönderir ki şeriatta olmayanı işleyenler karanlıktır, seni dalâlet rüzgarına koyar doğru cehenneme atar, Melâmî eder. Mahmut Efendi, bu kısmı açıklarken, mısradaki geçen “*Melâmî*”nin, daha önceden hak bir tarikat ismi olduğunu, bunların ibadetlerini gizli yaptıklarını, insanların da bunları ibadet etmiyor zannederek ayıpladıklarını söyler. Bu tarikat üyelerinin sonradan hepten

²²⁷ Ali Bolat, a.g.e., s. 376.

²²⁸ Ali Bolat, a.g.e., s. 380.

²²⁹ Ömer Faruk Tokat vd., a.g.e., c.3, s. 238-239.

ibadetlerini terk ettiklerini, şimdi ise Melâmî demenin, hiç ibadet etmez, demek olduğunu açıklar.²³⁰

Mahmut Ustaosmanoğlu'nun “emr-i bi'l-ma'rûf ve'n-nehy-i an'il-münker” prensibine çok önem vermiş olması, başkalarının kusurlarını bırakıp sadece kendi kusurları ile ilgilenmeyi prensip olarak kabul eden Melâmetî düşüncesine uygun düşmemektedir. Ancak, Allah ile kendi aralarındaki sırları sıkı bir şekilde saklamak, bu sırları başkalarından gizlemek, çarşıda, pazarda, sokakta halk ile iç içe yaşayıp gönüllerindeki mânevî halleri diğer insanlardan saklamak konusunda titizlik göstermeleri açısından da benzerlik vardır.

İlk dönemki Nakşbendî kaynaklarında geçen Melâmetîlik ile Mahmut Ustaosmanoğlu'nun yaşadığı döneme gelinceye kadarki geçen süredeki Melâmetî algısının biraz değiştiğini görmekteyiz. Bu açıdan Mahmut Ustaosmanoğlu'nun melâmetîliğe bakışı çok da olumlu değildir. Bunun sebebi, Melâmetîliğin ilk dönemlerdeki Nakşbendiyye'nin önde gelenlerince benimsenmiş bir fikir olması ve Nakşbendiyye büyüklerinin vasıfları ile melâmet düşüncesinin önde gelen ilk temsilcilerinin vasıflarının birbirine benzemesinden daha çok, melâmetîliğin sonraki dönemlerde geçirmiş olduğu değişimle alakalı olduğunu görmekteyiz.

10. Vahdet-i Vücûd - Vahdet-i Şühûd

Vahdet-i vücûd, tasavvufî düşüncenin en dikkat çekici konularından biri olarak geçmişte de günümüzde de çokça tartışılan bir konudur. Vahdet-i vücûdla ilgili yapılan araştırmalarda, bu terimin İbnü'l-Arabî tarafından kullanılmadığı, vahdet-i vücûd teriminin İbnü'l-Arabî'nin düşüncelerini anlatmak için kendisinden sonra gelen takipçileri ve şârihleri tarafından geliştirildiği bütün araştırmacıların ortak görüşüdür.²³¹ Vahdet-i vücûd gibi bazı terim ve ifadelerden dolayı sonraki zamanlarda İbn Arabî'yi tenkid hatta tekfir eden muârizların, bu meseleleri bizzat Şeyh'in eserlerinden okuyarak ve küllî görüşleri içerisinde değerlendirerek bu hükümlere varmadıkları, “İbn Arabî diyor ki” başlığıyla ve çoğu zaman da öncesi ve sonrasıyla irtibatı kesilerek naklettikleri bütün sözlerin, Şeyh'in eserlerinden taraması yapıldığında kastedilen mananın hiç de denildiği gibi olmadığı anlaşılabacaktır.²³²

Allah'ın kâinât ile ilişkisi tarih boyunca birçok mütefekkirin zihnini meşgul etmiştir. İlk dönem sûfîleri dünya ve dünya malına önem vermemek (zühd) konusuna

²³⁰ Mahmut Ustaosmanoğlu, *Risale-i Kudsiyye Tercemesi*, Ahıska Yayınevi, İstanbul, 2018, c.1, s.466.

²³¹ Ekrem Demirli, “Vahdet-i Vücûd” *DİA*, İstanbul, 2012, c.42, s. 431.

²³² Mahmud Erol Kılıç, *Şeyh-i Ekber, Sûfî Kitap*, İstanbul, 2017, s. 321-322.

önem vermişler, sonraları bazı sûfîler dünyanın mevcudiyetini varlık olarak da reddetmiş ve gerçek anlamda varlığın bir tane olduğunu söylemişlerdir. Bu düşüncenin sahiplerine göre Allah'ın varlığı hakiki olan tek varlıktır. Bizim etrafımızda gördüğümüz şeyler ve kâinat hakiki varlık değildir, bütün bu etrafımızdaki eşyalar hayalî ve gölge varlıklardır. Bütün bu kâinat Allah'ın isim ve sıfatlarının değişik aşama ve mertebelerdeki görüntü ve tecellîsidir. İnsan ve eşyanın hakîkatı Hak'tır ancak görüntüsü ise Hak'tan farklı bir şeydir.²³³

Varlığın birliği diye ifade edilen vahdet-i vücûd, “varlığı mümkün ve zorunlu kısımlarına ayırmadan dikkate alıp, varlığı tek bir sayarak, mümkün varlığı ve zorunluyu onun iki kısım saymaktır” ki bu anlamıyla Hakkın eşya ile beraber olması anlamına gelmektedir. Vahdet-i vücûdun en doğru tanımı bu olsa gerektir. Bu tanım vahdet-i vücûd kavramına yönelik eleştirileri de anlamayı kolaylaştıracaktır. Bu tanım aynı zamanda vahdet-i vücûdu ilişkili olduğu çeşitli düşüncelerden de ayırtırmayı mümkün kılacaktır. Çünkü zihinde apaçık bir kavram olarak varlığı alıp buradan hareketle zorunlu varlığı ve mümkün varlıkları tespit etmek, İslam filozoflarının metafizik düşüncesidir.²³⁴

Nakşbendî tarikatına adını veren Hâce Bahâeddîn Nakşbend'in (v.791/1389) biyografisi hâlâ tam olarak bilinmemekte, ancak manevi eğitiminde İbn Arabî'nin öğretilerinin doğrudan bir etkisinin bulunmadığı kesin görünmektedir. Fakat, en önemli müridlerinden ve halifelerinden biri olan Hâce Muhammed Pârsâ (v. 822/1419) -ki hakkında Bahâeddîn Nakşbend şöyle demiştir: “Benim varlık alanına gelişimin sebebi, onun varlığı olmuştur.”- İbn Arabî'nin coşkulu ve meşhur bir hayranı idi. Hâce Muhammed Pârsâ doğru olarak “Nakşbendî tarikatının ilmî ve edebi geleneklerinin kurucusu” şeklinde nitelendirilmiştir. Farklı hacimlere sahip bir düzineden fazla eser Hâce Muhammed Pârsâ'ya nisbet edilir. İbn Arabî'ye karşı duyduğu hayranlık bu eserlerin bazılarına aksetmiştir.²³⁵

Alâeddîn Attâr diye bilinen Hâce Alâeddîn Muhammed Buhârî (v.802/1400), Hâce Ubeydullâh Ahrâr (v.896/1490) da İbn Arabî'nin görüşlerinden etkilenmiş, yazdıkları eserlerde İbn Arabî'ye atıflarda bulunmuşlardır.²³⁶

Abdurrahman Câmî'nin (v. 898/1492) İbn Arabî'nin doktrinlerine, kavramlarına ve eserlerine olan ilgisi, şimdiye dek ele alınan diğer Nakşbendî sûfîlerinkinden daha esaslı ve daha meşhurdur. Tasavvufla alâkalı mensur ve manzum eserlerinin büyük

²³³ Necdet Tosun, a.g.e. s. 351.

²³⁴ Ekrem Demirli, *İslam Metafiziğinde Tanrı ve İnsan*, Kabalcı Yayıncılık, İstanbul, 2012, s. 312.

²³⁵ Hamid Algar, a.g.e., s. 162-163.

²³⁶ Hamid Algar, a.g.e., s. 169.

bölümü, açıktan veya kapalı olarak İbn Arabî'nin öğretisinin yorumuna ayrılmıştır. Bu bakımdan kendisinin özellikle Farsça konuşulan bölgelerde, İbn Arabî ekolünün en önde gelen ve en etkili temsilcisi olduğunu ileri sürebiliriz. Bundan başka o, Herat'ta büyük üstadın öğretileriyle ilgili gerçekleştirilen münazara ve tartışmalara aktif bir şekilde katılmış, onun doktrinlerini zâhirci muarızlarına karşı savunmuş ve bu doktrinleri kendi öğrencilerine telkin etmiştir.²³⁷

Vahdet-i vücûd düşüncesine yönelik, İmâm-ı Rabbânî öncesinde Alâüddevle-i Simnânî ve “İlim mâlûma tâbidir.” cümlesine yönelik olarak Abdülkerîm el-Cîlî çeşitli eleştiriler dile getirmiştir. Vahdet-i vücûd'a yapılan en önemli eleştiri, İmâm-ı Rabbânî'den (v.1034/1624) gelmiştir. O, vahdet-i vücûd düşüncesinin karşısında, tevhid anlayışını “sâlikin varlıkta birliği, gördüklerinde yalnız Allah'ı görmesi” anlamındaki “vahdet-i şühûd” ile ifade edilen düşüncesini ortaya koymuştur. O ve bazı sûfiler vahdet-i vücûdu kalıcı olan bir hâl olarak değil, geçilmesi gereken bir hal şeklinde görmüşlerdir.²³⁸

Müceddidiyye dönemi öncesinde Nakşbendî şeyhlerinin genellikle vahdet-i vücûd düşüncesini benimsedikleri görülmektedir. Ancak Abdülhâlik Gucdüvânî ile başlayan Hâcegân döneminde vahdet-i vücûd düşüncesinin açıkça benimsendiği söylenemez. Bu dönemdeki meşâyihin vahdet-i vücûdu benimsemedikleri ve bazılarının, Kübrevî şeyhi Alâüddevle Simnânî (v.736/1336)'nin, etkisi altında oldukları görülmektedir. Gucdüvânî'nin şeyhi Yusuf Hemedânî şöyle demiştir: “Eğer Hüseyin b. Mansûr (Hallâc) marifeti hakkıyla bilseydi Ene'l-Hak yerine Ene't-türâb (ben toprağım) derdi”. Ali Râmitenî'nin de: “*Hallâc'ın zamanında Abdülhâlik Gucdüvânî'nin müridlerinden biri olsaydı Hallâc darağacına gitmezdi*” dediği bilinmektedir. Bu söz ile, Hallâc'ın tasavvufî eğitimin bir yerinde takılıp kaldığı ve daha üst mertebelere çıkamadığı, o dönemde Hâcegân şeyhlerinden biri bulunsaydı Hallâc'ı daha yüksek mertebelere çıkarıp onu Ene'l-Hak demekten ve dolayısıyla idam edilmekten kurtaracağı ifade edilmektedir. Burada Hallâc ile muhtemelen onun temsil ettiği vahdet düşüncesine karşı ince bir tenkîd bulunmaktadır. Bu tenkîd, sûfinin zihnine tasavvufî eğitimin bir yerinde “varlığın birliği” düşüncesinin gelebileceği, ancak bunun bir algı yanılsaması olduğu ve daha üst mertebelere çıkabilenlerin gerçeği yani yaratıcı ve yaratılmıştan oluşan iki ayrı varlık olduğunu anlayacağı şeklindedir ki Ahmed Sirhindi gibi vahdet-i vücûd muhaliflerinin temel düşüncesi de budur.²³⁹

²³⁷ Hamid Algar, a.g.e., s. 172.

²³⁸ Ekrem Demirli, a.g.m., s. 435.

²³⁹ Necdet Tosun, a.g.e. s. 351-352.

İmam Rabbânî tevhidi, vücûdî tevhid ve şuhûdî tevhid diye iki kısma ayırmaktadır. Ona göre vücûdî tevhîd “varlığı tek mevcûd bilmek ve o vücûdun dışındakileri yok kabûl etmektir.” Vücûdî tevhid sâhibi olan kişi, Hakk'ın zâtından başka bir varlığı bilmez, kişi isim ve sıfatları ilmî bir itibar zanneder. Bu görüşü benimseyenlere göre mümkünün hakikatlerine vücûd kokusu ulaşmamıştır. Diğer taraftan şuhûdî tevhid ise, varlığı tek bir görmektir ki burada sâlik, şuhûdu ânında varlığı birden başka görmez. İmam Rabbânî'ye göre fenâ ancak şuhûdî tevhîd ile gerçekleşebilir. Sâlik, tarîkin zaruretinden olarak ayne'l-yakîn ânında sadece biri görür. Bu makamda, tek bir olanı müşâhede etmek, o anda onun dışındakinin görünmesine imkân vermez. Ancak vücûdî tevhîd ise zarûrî değildir.²⁴⁰

Mahmut Ustaosmanoğlu, Rûhu'l-Furkân tefsirindeki, âyetlerin kelime anlamlarını verip, klasik tefsir kaynaklarından naklederek bir sayfalık âyetlerin izahlarını yaptıktan sonra, yeri geldiğinde bazı âyetlerin işârî tefsirlerine değinmektedir. Bu açıklamalarda başvurduğu müfessirlerden birisi de İbnü'l-Arabî'dir. Tefsirinin çeşitli bölümlerinde İbnü'l-Arabî'den nakiller yapmayı ihmal etmez. Ancak vahdet-i vücûd ve vahdet-i şühûd konusundaki bakış açısı tamamen İmâm-ı Rabbânî ile aynı minvaldedir.

Mahmut Ustaosmanoğlu'nun şerhini yaptığı, Yanya'lı Mustafa İsmet Garibullah'ın Risale-i Kudsiyye'sinin 105. beyti Vahdet-i Vücûd ile ilgili olarak:

*“Dahî var bir bölük ehl-i şekâvet,
İtmez asla Şeriatta istikamet,
Bilip aklıyla zan eyler ki himmet,
Bu mümkün aynı vacip sırrı vahdet.”*

Bir bölük bir grup insan vardır ki her türlü kötülüğü işlerler, şâki olan kişi şeriatta asla istikamet etmez, bütün gayretini aklıyla bilmesinden kaynaklandığını zanneder, bu mümkün vacip Teâlâ'nın aynıdır, Vahdet-i vücûd sırrı budur.

Mahmut Ustaosmanoğlu bu beyti açıklarken, İmam-ı Rabbânî'nin ikinci cildin birinci mektubunu kendi görüşlerinin delili olarak sunmaktadır. Bu mektuba göre İmam-ı Rabbânî, sûfiyenin pek çoğunun, bilhassa son gelenlerin: “*Mümkün, Vacip Teâlâ'nın aynıdır.*” diye inandıklarını, mümkünlerin sıfat ve fiillerini dahi Yüce Zat'ın fiillerinin ve sıfatlarının aynı zannettiklerini belirtir. Ona göre mümkün, vacibin aynı olamaz, zira mümkünin hakikatı ademdir. İsimlerden ve sıfatlardan bu adem (yokluk) üzerine akseden akisler de isimlerin ve sıfatların aynı değil misali ve gölgesidir. Buna göre: “*Hepsi O'dur.*” demek doğru değildir. “*Hepsi O'ndandır.*” demek doğru olandır. Zira mümkün doğrudan kendine ait olan şerrin, noksanlığın ve habasetin kaynağı

²⁴⁰ Selçuk Eraydın, a.g.e. s. 295.

ademdir. Mümkinde bulunan vücûd (varlık) ve buna bağlı kemâlâtın tamamı Cenâb-ı Hak'tandır. O yüce Hakk'ın Zati Kemâlâtından bir gölgedir. Durum böyle olunca da bunun zorunlu bir sonucu olarak Allah Teâlâ'nın göklerin ve yerin nuru olması, O'ndan başka her şeyin karanlıktan ibaret bulunmasıdır. Nasıl böyle olmasın ki, adem bütün karanlıkların başında gelmektedir.²⁴¹

Mahmut Efendi, Muhyiddin-i Arabî'nin *“Ol bir Allah'ı noksan sıfatlardan tenzih ederim ki eşyayı zahir etti. Halbuki o eşyanın aynıdır.”* sözünün de tevil getireceğini amma kendi aklı ve zannı ile *“Mümkün Allah Teâlâ'nın aynıdır.”* diyenin sözünün tevil edilemeyeceğini söyler. Ona göre Muhyiddin-i Arabî Hazretleri'nin, Allah Teâlâ'yı çok sevdiği için her şeyi Mevlâ Teâlâ olarak görmeye başladığını, dolayısıyla da sekir (manevi sarhoşluk) halinde olması sebebiyle böyle söylediğini belirtir. Muhyiddin-i Arabi hakkında İmam-ı Rabbânî'nin 266. mektubunda *“Tuhaf şudur ki, Muhyiddin ibni Arabî'nin görüşlerinin çoğu manevi müşahedemizde hatalı görüldüğü hâlde kendisi Allah'ın makbul kullarından olarak müşahade edilmektedir.”* dediğini aktarır. Bunun sebebi olarak da onun da keşfe dayanan hatası mazur görülmelidir. İctihad hatasına düşen müçtehidin kınanmayacağı gibi keşif hatasına düşen de aynı şekilde kınanmaz. Mahmut Efendi bu konuda da aynı şekilde, İbnü'l-Arabî'nin aykırı bilgilerini hatalı ve zararlı bulmakta ancak kendisini makbul olarak gördüğünü bildirmektedir.²⁴²

Mahmut Ustaosmanoğlu'na göre, Mevlâ Teâlâ'nın zatını şekli bilinemeyen bir genişlikle geniş olduğunu, bizim anladığımız farklılığın Allah Teâlâ'nın mukaddes yüceliğinden uzak olduğunu, çünkü o makam için bölünme ve parçalanmanın düşünülemeyeceğini, dolayısıyla da çözülme ve birleşmenin Allah Teâlâ'ya bir yolunun olmadığını söyler. O makamda bir şeye hulûl etmenin ve bir şeye mahal olmanın da yeri olmadığından sonradan yaratılanların sıfatlarından ve onlardan ayrılmayan özelliklerden her biri o makamdaki uzaktır. Allah Teâlâ'nın ne zatında ne sıfatlarında ne de fiillerinde bir benzeri yoktur. Bu benzersiz farklılığın ve şekilsiz genişliğin varlığı ile birlikte Allah Teâlâ'nın ilminde isimleri ve sıfatları için bir nevi ayırım ve farklılık meydana gelmiştir. Mevlâ Teâlâ'nın ilmindeki bu ayrılık önce toptan (icmâlen) meydana gelmiş olup, taayyünü evvel denilen ilk zuhur, vahdet ve *“Hakikat-ı Muhammediyye”* isimlerini almıştır. Allah Teâlâ'dan ilk zuhur eden Hubb, yani Rasûlüllâh'ın (s.a.v.) hakikati olan sevgi olmuştur.²⁴³

²⁴¹ Ustaosmanoğlu, *İrşâdü'l Mürîdin*, s. 338.

²⁴² Ustaosmanoğlu, *İrşâdü'l Mürîdin*, c.1, ss. 335-339.

²⁴³ Ustaosmanoğlu, *İrşâdü'l Mürîdin*, c.2, s. 203.

Mahmut Ustaosmanoğlu'na göre insan vahdetten, âlem ile Allah'ın birleştiğini anlamamalıdır. Çünkü âlem ile Mevlâ Teâlâ bitişik değil ayrıdır. Kimsenin Mevlâ Teâlâ'ya yapışması söz konusu olamaz, yanar mahvolur. Araya esmâ ve sıfatlar giriyor. Bu konuyu “O Allah'ı noksan sıfatlardan tenzih ederiz ki, eşyayı zahir etti. O Mevlâ eşyanın aynıdır.” diyen vahdet-i vücûdcular gibi anlamamalıdır. Bizim varlığımız ayrı, Mevlâ Teâlâ'nın varlığı ayrıdır. Bizim varlığımız gölgedir.²⁴⁴ Ona göre insan Mevlâ'ya ulaşmadıkça vahdetin sırrına ulaşması mümkün değildir.²⁴⁵

11. Ehl-i Sünnet'e Bağlılık

Ehl-i Sünnet ve'l-cemâat inançlarına sıkı bir şekilde bağlı bulunan Buhara bölgesinde doğup yayılmış olan Hâcegân tarikatı İslâmiyet'in sünnî yorumunu benimsemiş ve bu özelliğini daima muhâfaza etmiştir. Diğer birçok tarikat kendi silsilesini Hz. Ali'ye dayandırırken, Hâcegân tarikatının silsilesini Hz. Ebû Bekir'e dayandırmış olması Hâcegân'ın sünniliğe ne kadar önem verdiğinin başlıca sembolüdür.²⁴⁶

Hâcegân tarikatının kurucusu kabul edilen Abdülhâlik Gucdüvânî, müridlerinin dînî ilimlerde kendilerini geliştirmelerini istemiş, yaptığı tavsiyelerinde, onlardan fıkıh ve hadis ilmini öğrenmelerini, cahil sûfilerden de uzak durmalarını istemiştir. Hâcegân şeyhleri de genel olarak din âlimlerini kendilerinin efendileri görerek ulemaya karşı büyük bir saygı göstermişlerdir. Ubeydullah Ahrâr da Fıkarât adlı eserinde fenâ ve bekâ mertebelerini anlattıktan sonra bu mânevî mertebelere ulaşmanın ancak Hz. Muhammed'e (s.a.v.), İslam dininin kurallarına ve “Ehl-i sünnet ve'l-cemâat” yoluna uymakla ulaşılabileceğini belirtmiştir.²⁴⁷

Ahrâriyye'den Şihâbeddîn Hâvend Mahmûd (v.950/1543) da Şeyhlerinin usûlünün Hz. Peygamber'in sünnetine ve “Ehl-i sünnet ve'l-cemâat” mezhebine uymak olduğunu belirtmiştir. Bâki Billah müridi ve halifesi Şeyh Tâceddin'e yazdığı bir mektupta Ehl-i sünnet ve cemâat mezhebine uymanın öneminden bahsetmiştir.²⁴⁸

Nakşbendiliğin yayıldığı coğrafyada Ehl-i sünnet mezhebinin karşısında kuşkusuz en önemli rakibi diyebileceğimiz mezhep ise Şia mezhebi olmuştur. Siyasi olarak da birbirinden farklı İslam yorumuna sahip olan bu iki mezhebin ortaya

²⁴⁴ Ustaosmanoğlu, *İrşâdü'l Mürîdîn*, c.1, s. 535.

²⁴⁵ Ahıska Neşir Heyeti, *Mahmud Efendi Hazretleri'nden Duyulan Hikmetli Sözler*, s.441.

²⁴⁶ Necdet Tosun, a.g.e. s. 341-342.

²⁴⁷ Semih Ceyhan (Ed.), *Türkiye'de Tarikatlar: Tarih ve Kültür*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2018, s. 669.

²⁴⁸ Necdet Tosun, a.g.e. s. 342.

çıkmasının en önemli sebepleri siyasi olaylar olmuş sonraki gelişim sürecini de siyasi olaylar ciddi anlamda etkilemiştir. Bu iki mezhebin fikhî mücadelelerin yanı sıra tasavvufi alanda da bazen çatışmaya varan mücadeleleri olmuştur.

Hemen Safevî öncesi ve erken Safevî dönemlerinde Sâve ve Hemedân'da da Nakşbendiyye'nin izleri bulunmaktadır. Bununla beraber genel olarak Safevî devletinin yükselişi, kuzey ve batı İran'da Nakşbendiyye'nin sonu oldu. Sünnîliğe sıkıca bağlı olmaları sebebiyle Nakşbendîler zulüm ve eziyet için özel bir hedef oldular. Osmanlılara iltica etmiş Sünnî bir âlim olan Mirza Mahdûm Şerifi; birinin zikir veya murakabeye daldığı görülürse “Bu bir Nakşbendî”dir, öldürülmelidir.” denildiğini yazar. Nakşbendiyye'nin Urûmiye'de ve belki de İran'ın diğer Kürt nüfuslu bölgelerinde bir müddet devamlılığını sürdürmüş olması muhtemeldir.²⁴⁹

Safeviler döneminde birçok Nakşbendî âlim ve mutasavvıfın öldürülmesi hatta daha önceden ölmüş kişilerin mezarlarının açılarak cesetlerin dahi araştırıldığı göz önüne alındığında, Nakşbendîlerin ne derece Ehl-i sünnet ve cemâat ilkelerine bağlı oldukları anlaşılmaktadır. Bu bağlılık, rakiplerinin gözünü döndürecek derecede olmuştur desek abartmış olmayız.

Mahmut Ustaosmanoğlu'nun bütün eserlerinde “Ehl-i sünnet ve'l-Cemâat” vurgusu, çok belirgin bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Ona göre, bize her şeyden evvel gereken şey, inancımızı Kur'an'a ve Sünnet'e uygun olarak düzeltmektir. İtikadın, “Ehl-i sünnet ve'l-Cemâat” âlimlerinin Kur'an-ı Kerim'den ve hadîs-i şeriflerden anladıklarına ve bildirdiklerine uygun olması lâzımdır. Çünkü Kitap'tan ve Sünnet'ten bizim kişisel olarak anladıklarımızdan daha çok “Ehl-i sünnet ve'l-Cemâat” âlimlerinin anladıklarına tabi olmak gerekir. Eğer bizim kişisel olarak anladıklarımız “Ehl-i sünnet ve'l-Cemâat” âlimlerinin anladıklarına uymuyorsa bu görüşümüzün hiç kıymeti olmaz. Çünkü şu ana kadarki bidat sahipleri ve doğru yoldan kayıp dalâlete düşenler, sapık bilgilerini ve bozuk işlerini, Kur'an-ı Kerim'den ve hadis-i şeriflerden aldıklarını söylemektedirler. Sorun onların aldıkları kaynakta değil, kendilerinin bakış açılarında olduğu için buna benzer sözleri çok yanlış ve haksızdır.²⁵⁰

Mahmut Ustaosmanoğlu, müridlerinden, kurucularının büyük adam olduğunu söylediği “Ehl-i sünnet ve'l-Cemâat” mezhebini muhafaza etmelerini istemektedir. Ona göre bu âlimler büyüklüklerini Allah'tan almışlardır. “Ehl-i sünnet ve'l-Cemâat” mezhebinin çizgisinin dışında farklı fetva veren büyük hoca değil, büyük şeytandır. Bazı adamların kendi kendilerine mezhepler kurduklarını, kendi kendilerine gelin güvey

²⁴⁹ Hamid Algar, a.g.e., s. 265.

²⁵⁰ Mahmud Ustaosmanoğlu, *İrşâdü'l Mürîdîn*, s. 125-126.

olduklarını söyleyerek kendi mezheplerinin “Ehl-i sünnet ve’l-Cemâat” mezhebi olduğunu söylemektedir. Ona göre bu mezhebin başı Rasûlüllâh (s.a.v.), erkânı hulefâ-i râşidîn, efrâdı ise ashâb-ı kiram ve daha sonra da kıyamete kadar bu itikat üzere devam edenlerdir. Sürüden ayrılanı kurt kapacağından dolayı bu “Ehl-i sünnet ve’l-Cemâat” kalabalığına sokulmadan olmaz. Bu kalabalık içinde bulunduğu taktirde nasıl ki sürünün içinde olan koyunu kurt kapamaz ise, “Ehl-i sünnet ve’l-Cemâat” mezhebinin içinde olanlar da imanlarını kurtaracaktır. Mevlâ Teâlâ’ya, bizleri, “Ehl-i sünnet ve’l-Cemâat” mezhebinin görüşlerini öğretecek âlimlere kavuşturduğu “Ehl-i sünnet ve’l-Cemâat” ettiği için çok şükretmek lazımdır. Müridlerinden “Ehl-i sünnet ve’l-Cemâat” dışında kalan yanlış mezhepte olanlarla arkadaşlık etmemelerini, insanların kötülükleri birbirinden görerek aldıkları için yanlış içinde olanla arkadaşlık edenin de aynı yanlışlık içerisinde olacağını belirtir.²⁵¹

---

²⁵¹ Ahıska Neşir Heyeti, *Mahmud Efendi Hazretleri’nden Duyulan Hikmetli Sözler*, s. 100.

SONUÇ

Günümüz Türkiye'sinde tarikatlar, tekkelerin resmî olarak kapalı olması sebebiyle tekke ortamından uzak bir şekilde varlıklarını sürdürmüşlerdir. Günümüze kadar geçen süreç içerisinde tarikat şeyhlerinin etrafında toplanan cemaate, daha çok bulundukları fiziki ortama izafetle farklı isimler verilmiştir. Bu cemaatler kanuni hakları çerçevesinde çeşitli vakıf ve dernekler kurarak faaliyetlerini resmî bir çerçevede fiilen sürdürmektedirler.

Mahmut Ustaosmanoğlu, Nakşbendiyye tarikatının Hâlidîye koluna mensup tarikat geleneğini sürdüren bir şeyhtir. Etrafında toplanan cemaate de Şeyhi Ali Haydar Efendi tarafından tamir ettirilen ve 1954-1996 yılları arasında imam olarak görev yaptığı, Fatih Çarşamba'daki İsmailağa Camii'ne nispetle İsmailağa Cemaati denilmektedir.

Mevlânâ Hâlid el-Bağdâdî (v.1242/1827), birçok halife yetiştirmiş ve İslam dünyasının çeşitli yerlerine irşat için göndermiştir. Bunların bir kısmı Anadolu'da faaliyet göstermiş, tekke ve zaviyelerin kapatılmasından sonra da birer cemaat olarak, farklı sosyal alanlarda faaliyet göstermişlerdir. Mahmut Ustaosmanoğlu, Osmanlı'nın son dönemlerinde yaşamış olan Mevlânâ Hâlid el-Bağdâdî'nin yetiştirdiği Abdullâh-i Mekkî'nin (Erzincânî) (v.1312/1894) de halifesi Yanyalı Mustafa İsmet Efendi'nin (v.1289/1873) İstanbul'da kurmuş olduğu ilk Hâlidî tekkesinin devamı olarak faaliyet yürütmektedir.

Mahmut Ustaosmanoğlu, Trabzon Of'ta doğmuş, Karadeniz Bölgesinde ilmî anlamda ekol sayılabilecek bir ortamda dönemin ve bölgenin önde gelen âlimlerinden ders okumuştur. Askerlik çağına gelmeden icazetli bir şekilde talebe yetiştirmeye başlamış, askerden sonra da Osmanlı'nın son dönemindeki büyük fakihlerinden, aynı zamanda tarikat şeyhi olan Ali Haydar Efendi'den özel dersler alarak Trabzon ve İstanbul ilim ekollerini birleştirmiş âlim bir kişidir. Kız ve erkeklerin aynı ortamda okumaları ve orada verilen dinî eğitimi yeterli görmediği için resmî eğitime mesafeli yaklaşmış, belli bir süre medrese eğitimi gören sadece erkek talebelerin maiyetleri için resmî diploma almalarına izin vermiştir. Kurmuş olduğu medreselerde Osmanlı döneminde okutulan klasik dini kitapları okutmaya başlamış ve bu şekilde etrafında birçok ilim adamının da yetişmesine vesile olmuştur.

Tasavvufla ilk tanışması, medrese eğitimi aldığı dönemde, Nakşbendî tarikatının Karadeniz Gümüşhanevî şeyhlerinden Mapsinolu Hacı Ahmed Efendi (v. 1958) eli ile olmuş daha sonra, rivayete göre manevi bir işaretle, askerde iken, askerlik

yaptığı yeri ziyarete gelen Ahıskalı Ali Haydar Efendi ile tanışıp ona intisap etmiştir. Altı yıl şeyhinden aldığı tasavvufî ve ilmî eğitimden sonra 1960 yılında şeyhinin vefatından sonra şeyhlik görevini fiilen sürdürmüş ve hâlâ da cemaatin başındadır. Şeyhinin hizmet ettiği İsmet Efendi Tekkesi'ni, Ali Haydar Efendi'nin damadı ve çocukları kullandığı için burayı kullanmakta ısrarcı olmayıp bunun yerine imamlık görevini yaptığı İsmailağa Camii'ni ilim ve hizmet yuvasına dönüştürmüştür. Başta hafızlık ve Arapça eğitimi olmak üzere klasik İslâmî eğitime ağırlık vermiş, kendisi ve talebeleri, “Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat” düşüncesine aykırı gördükleri kişilerin çalışmalarına reddiyeler yapmışlardır. Dünyanın birçok İslâm ülkesinden âlimleri ile iyi ilişkiler kurmuş, onların takdir ve teveccühünü kazanmıştır. Yazımı sürmekte olan bir tefsir çalışması başta olmak üzere hadis ve tasavvuf ağırlıklı birçok eseri mevcuttur. Sosyal ortamlarda, haremlik selamlık dediğimiz, kadın ve erkeklerin aynı ortamda bulunmamalarına dikkat etmeleri, kadın müridlerinin çarşaf giymesi, erkek müridlerinin sakallarını uzatması, sürekli olarak sarık sarıp cübbe giymeleri ile diğer dini cemaatlerden belirgin bir şekilde farklılık arz etmektedir. Yetiştirdiği talebelerinden birçoğu Türkiye’de ve dünyada yaptıkları eğitim faaliyetleri ve dinî sohbetleri ile tanınarak kamuoyunun dikkatini çekmiştir. Birisi kendi damadı olmak üzere önde gelen talebelerinden iki tanesi, sebebi ve azmettiricileri henüz aydınlatılamayan suikast sonucu İsmailağa Camii’nde şehit edilmiştir.

Mahmut Ustaosmanoğlu’nun tasavvufî görüşlerinin ve düşünce yapısına Nakşbendiliğin genel prensipleri çerçevesinde baktığımızda, bey’at ve intisap uygulaması aynı usullerle devam etmekte, şeyh mürid ilişkisinde şeyhe bağlılık, şeyhin Kur’an ve sünnete ittibas şartı iledir. Mahmut Efendi mevcut sünnetlerden dört tanesinin kendisi tarafından kasten terk edildiğini gördükleri takdirde müridlerinin kendisini bırakmasını söylemiştir. Râbitasız tarikatın olmayacağını ve bunu günümüzde bile birçok kimsenin anlamayabileceğini söyler. Abdülhâlik Gucdüvânî ile başlayan sessiz zikir prensibine bağlı kalınmış, sesli zikir faaliyetine rastlanmamıştır.

Hatm-i Hâcegân zikrinde, şu ana kadar uygulanan usul ve sayılarla devam edildiği ayrıca Mahmut Efendi tarafından önceki hatmelerden farklı olarak fazladan 500 defa “Yâ hayyu yâ kayyûm” okutmaktadır. Nâfile ibadetleri, farzların telafisi olarak görmüş nâfileleri yapmanın Allah Teâlâ'yı sevmenin ölçüsü olarak görmüştür. Allah Rasûlü’nün (s.a.v.) sahâbesini yetiştirme usulü olarak görülen sohbetlere, Mahmut Efendi büyük önem vermiş, yıllarca hem kendisi hem de talebeleri düzenli olarak sohbet etmiştir. Bu sohbetlerin içeriği daha çok tefsir ve fıkıh ağırlıklıdır. Tasavvufî sohbetleri herkese açık yerlerde yapmamaya özen göstermiştir. Nakşbendiliğin ilk dönemlerinde

bazı mutasavvıflar, semâya farklı açılardan bakarak cevaz verirken sonraki dönemlerde pek uygun görülmediği gibi, Mahmut Efendi de semâ tasvip etmemiş, Lokman sûresi 6. âyetindeki “lehve’l-hadîs” ifadesini tefsir ederken, İslam’a aykırı ve şehvet uyarıcı, şarkı, türkû, film ve diziler olarak yorumlayarak, bütün bunların bu âyetteki “Lehve'l-hadis” ifadesinin içinde olduğunu söylemiş, hatta ilâhi ve ezgilerin de medreselerde söylenmemesini talep etmiştir.

Melâmet düşüncesi, Muhammed Pârsâ'nın eserlerinde belirgin olmakla birlikte şeyhi Bahâeddin Nakşbend'de sadece izleri görülmektedir. Nakşbendiye büyüklerinin vasıfları ile melâmet düşüncesinin önde gelen ilk temsilcilerinin vasıflarının birbirine benzemesi söz konusudur. Ancak melâmetîliğin sonraki evrelerindeki farklılık ve günümüzde farklı bir çağrışım yapması sebebiyle Mahmut Efendi melâmetîliğe sıcak bakmamaktadır.

Mahmut Ustaosmanoğlu, Allah Teâlâ'nın kâinât ile ilişkisini yorumlama biçiminde, vahdet-i vücûd'a yapılan en önemli eleştirinin sahibi olan İmâm-ı Rabbânî'nin ‘vahdet-i şühûd’ çizgisindedir. O da İmâm-ı Rabbânî ve bazı sûfiler gibi vahdet-i vücûdu kalıcı bir makam olarak değil, geçilmesi gereken bir hal şeklinde görmüştür.

Mahmut Ustaosmanoğlu'nun “Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat” düşüncesini çok belirgin bir şekilde görmek mümkündür. Onun “Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat” inancının ve bu inanca uyan âlimlerin görüşlerinin ve yaşantısının Kur'an-ı Kerim ve Sünnet'e tam olarak uygun olduğundan şüphesi yoktur. Ona göre, eğer bizim anladıklarımız bu âlimlerin anladıklarına uymuyor ise hiç kıymeti yoktur ve düşüncenin dışında kalan yanlış mezhep sahipleri ile arkadaşlık etmek bile doğru değildir.

KAYNAKÇA

- Ahıska Neşir Heyeti, **Mahmud Efendi Hazretleri Hayatı ve Fotoğraf Albümü**, Ahıska Yayınevi, İstanbul, 2020.
- _____, **Mahmud Efendi Hazretleri'nden Duyulan Hikmetli Sözler**, Ahıska Yayınevi, İstanbul, 2013.
- _____, **Füyûzâtü'l Vâsıtâ** 2. Baskı, Ahıska Yayınevi, İstanbul, 2020.
- _____, **Kenzü'l-Müteallim Talebenin Hazinesi**, Ahıska Yayınevi, İstanbul, 2017.
- Akın, Nimetullah, "Resmi Din Öğretimi ve Gayr-i Resmi Din Öğretiminin Neden Olduğu Problemler: İsmailağa Örneği", **Kur' an ve Toplumsal Bütünleşme (Mezhepler ve Dini Gruplar Arası İlişkiler) Sempozyumu**, (Ed.) Hayati Hökelekli ve Vejdi Bilgin, Bursa Büyükşehir Belediyesi, Kur' an Araştırmaları Vakfı, Bursa, 2015, ss. 621-631.
- Akkuş, Mehmet, "Coşan, Mahmut Esat", **DİA**, İstanbul, 2016, c. EK-1.
- Albayrak, Sadık, "İskilipli Mehmed Âtîf Efendi", **DİA**, İstanbul, 2000, c. 22.
- Albayrak, Nurettin, "Terzi Baba", **DİA**, İstanbul, 2011, c. 40.
- Algar, Hamid, "Işık, Hüseyin Hilmi", **DİA**, İstanbul, 2016, c. EK-1.
- _____, **Nakşbendilik**, Çev. Cüneyd Köksal, Ethem Cebecioğlu, v.d. İnsan Yayınları, İstanbul, 2019.
- _____, "Abdullah-ı İlâhî", **DİA**, İstanbul, 1988, c.I.
- Âşıkutlu, Emin, "Âşıkutlu, DİA, Mehmet Rüştü", İstanbul, 1994, c.4.
- Aşkar, Mustafa, **Tasavvuf Tarihi Literatürü**, İz Yayıncılık, İstanbul, 2015.
- _____, "Osmanlı Devleti'nde Alim-Mutasavvıf Prototipi Olarak; İlk Şeyhülislam Molla Fenari ve Tasavvuf Anlayışı", **Ank. Üni. İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 1997, c. 37, s. 1.
- Atar, Fahrettin, "Nâfile", **DİA**, İstanbul, 2006, c. 32, ss. 290-292.
- Azamat, Nihat, "Melâmet", **DİA**, İstanbul, 2004, c.29
- Baçoğlu, Tuncay, "Tefrika", **DİA**, İstanbul, 2011, c. 40.
- Bayak, Cemal, "Haydar Efendi, Ahıskalı", **DİA**, İstanbul 1998, c. 17.
- Bayındır, Abdulaziz, **Kur'an Işığında Tarikatçılığa Bakış**, Süleymaniye Vakfı Yayınları, İstanbul, 2015.
- Bolat, Ali, **Bir Tasavvuf Okulu Olarak Melâmetîlik**, İnsan Yayınları, İstanbul, 2011.
- Cebecioğlu, Ethem, **Muhammed Es'ad-ı Erbili (ks)**, Kalem Derneği Yayınları, Ankara, 2017.
- _____, (Ed.), **Tasavvuf Klasikleri**, Erkam Yayınları, İstanbul, 2010.
- _____, **Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü**, Anka Yayınları, Ankara, 2004.
- Ceyhan, Semih (Ed.), **Türkiye'de Tarikatlar: Tarih ve Kültür**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2018.
- _____, "Semâ", **DİA**, İstanbul, 2009, c.36.
- Coşan, Mahmud Esad, "Kotku, Mehmet Zahit", **DİA**, İstanbul, 2002, c. 26.

- Çakır, Mehmet Saki, **Nakşebendî-Hâlidîliğin Seyyid Taha Hakkârî Nehrî Kolu**, Doktora Tezi, Dan. Reşat Öngören, İstanbul, 2016.
- Çakır, Ruşen, **Ayet ve Slogan, Türkiye’de İslami Oluşumlar**, Metis Yayınları, İstanbul, 1990.
- Çetin, Nuran, “Terzi Baba’nın ‘Kenzü’l-Miftâh’ Adlı Eserinde Bazı Tasavvufî Kavramlara Yaklaşımı”, **İlahiyat Tetkikleri Dergisi**, sy. 49, 2018.
- Dağıstânî, Ömer Ziyâuddîn, **Tasavvuf ve Tarikatlarla İlgili Fetvalar** (3. Baskı), Çev. İrfan Gündüz, Yakup Çiçek, Seha Neşriyat, İstanbul, 1992.
- Demirci, Mustafa, Erdoğan, Erol (Ed.), **Hakikat Önderi Hacı Hasan Efendi**, Mavi Yayıncılık, İstanbul, 2004.
- Demirli, Ekrem, **İslam Metafiziğinde Tanrı ve İnsan**, Kabalcı Yayıncılık, İstanbul, 2012.
- _____, “Vahdet-i Vücûd” *DİA*, İstanbul, 2012, c.42.
- ed-Demîci, Süleyman, **İslam’da Devlet Başkanlığı Hilafet Bey’at Şûra**, Terc. İbrahim Cücük, Ravza Yayınları, İstanbul, 1995.
- DİA*, “Erol, Muhammed Râşid”, *DİA*, İstanbul, 1995, c. 11.
- Doğan, Muhammed, “Şeyhü'l-İslam İshak Efendi (Hayatı, Şahsiyeti ve Eserleri)”. **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi** 26 (Temmuz 2012), ss. 235-262
- Er, Şaban, **Melâmîlik ve Osmânî Devri Melâmîleri**, Kutupyıldızı Yayınları, İstanbul, 2015.
- Eraydın, Selçuk, **Tasavvuf ve Tarikatlar**, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul, 2017.
- Erkaya, Muhammed Zahid, **Mahmud Es’ad Coşan’ın Hayatı, Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri**, Yüksek Lisans Tezi, Dan. Mustafa Aşkar, Ankara, 2014.
- Erkaya, Mahmud Esad, “Tasavvuf Klasiklerinde Sohbet ve Uhuvvetin Temel İlkeleri”. **Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (ÇÜİFD)** 17 / 1 (Haziran 2017).
- _____, “Halidiyye Silsilesinin Türkiye’deki İzdüşümü”, **III. Uluslararası al- Farabi Sosyal Bilimler Kongresi**, (Ed.) Mine Nur Bozdoğan, Atabek Movlyanov, İksad Yayınları, Ankara 2018, ss. 361-374.
- Fatsa, Mehmet, “Trabzon Yöresinin İslamlaşma Süreci ve Zâviyeler”, **Karadeniz İncelemeleri Dergisi**, Trabzon, 2015, sy. 18, ss. 61-74.
- es-Sâfi, Ali b. Hüseyin, **Reşahat Aynu’l Hayat**, Çev. Seyfettin Oğuz, Furkan Yayınevi, 2013.
- es-Sülemî, Ebu Abdi'r-Rahmân Muhammed, **Tasavvufun Ana İlkeleri Sülemî'nin Risaleleri**, Çev. Süleyman Ateş, Ankara Ün. Basımevi, Ankara, 1981.
- Gencer, Bedri, “Tasavvufun Cemaat İnşası”, **Akademiar Dergisi**, 2018, sy. 4, s. 85-144.
- Göktaş, Vahit, **Mahmud Sami Efendi Hayatı ve Tasavvufî Görüşleri**, Ankara Kalem Neşriyat, Ankara, 2020.

- _____, **Muhammed Es'ad-ı Erbilî Hayatı, Eserleri ve Tasavvuf Felsefesi, İlahiyât** Yayınları, Ankara, 2014.
- Gölpınarlı, Abdülbâki, **Melâmilik ve Melâmîler**, Kapı Yayınları, İstanbul, 2015.
- Günaydın, Mehmet, "Of Medreselerinin Tarihi Fonksiyonelliğine Bakış", **Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, sy.12, Kahramanmaraş, 2008, ss. 101-136.
- _____, "Reisu'l-Kurra Mehmet Rüştü Aşıkkutlu'nun Kur'an Öğretimine Katkıları ve Dini Görüşleri", **Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, sy. 11, Kahramanmaraş, Haziran 2008, ss. 121-154.
- Gündüz, İrfan, "Tasavvufî Bir Terim Olarak Râbita", **Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, İstanbul 1992, sayı: 7-10, ss. 243-274.
- Güngör, Erol, **İslam Tasavvufunun Meseleleri**, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 1996.
- Gür, Süleyman, "Son Dönem Osmanlı Ulemasından Gürcizâde Ahmed Efendi", **Artvin Çoruh Üniversitesi İlahiyat Araştırmaları Dergisi**, 2017, c.1, sy.2.
- Haksever, Ahmet Cahit "Çorum'da Nakşbendîliğin Tarihi Süreci ve Temsilcileri", **Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Çorum, 2008, c. 7, sy. 13, ss. 61-82.
- Hücvîrî, Ali b. Osman Cüllâbî, **Hakikat Bilgisi Keşfu'l-Mahcûb**, Haz. Süleyman Uludağ, Dergâh Yayınları, 2014.
- İbn-i Haldun, **Mukaddime**, Çev. Halil Kendir, Yeni Şafak Kültür Armağanı, İstanbul, 2004.
- Kara, Mustafa, "Tekke Eğitimi ve Literatürü", **Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi**, 2008, s. 107-138.
- _____, "Tekke", **DİA**, İstanbul, 2011, c.40.
- _____, "Abdullah-ı İlâhî", **DİA**, İstanbul, 1988, c.I.
- Kavak, Abdulcebbar, "Mevlânâ Halid El-Bağdadî'nin Ortadoğu'daki Misyonu Üzerine Birkaç Söz". **Ağrı İslamî İlimler Dergisi** / 1, 2017.
- Kılıç, Mahmud Erol, **Şeyh-i Ekber**, Sufî Kitap, İstanbul, 2017.
- _____, **Sûfî ve Şiir**, İnsan Yayınları, İstanbul, 2014.
- Kotku, Mehmed Zâhid, **Tasavvufî Ahlâk (5 cilt)**, Server Yayınları, İstanbul, 2017.
- Merter, Mustafa, **Dokuz Yüz Katlı İnsan**, Kaknüs Yayınları, İstanbul, 2013.
- _____, **Nefs Psikolojisi**, Kaknüs Yayınları, İstanbul, 2014.
- Mıdık, Huzeyfe, **Menzil Nakşîliğinde Tasavvufî Ritüeller**, Yüksek Lisans Tezi, Dan. Muhammed Bedirhan, Çanakkale, 2019.
- Mısıroğlu, Kadir, **Kurtuluş Savaşında Sarıklı Mücâhidler**, Sebil Yayınları, İstanbul, 2014.
- Michon, Jean-Louis, Gaetani, Roger, **Aşk ve Hikmet Yolu Tasavvuf**, Çev. Nurullah Koltas, İnsan Yayınları, 2012, İstanbul,
- Nasr, Seyyid Hüseyin, **İslam İdealler ve Gerçekler**, İz Yayıncılık, İstanbul, 1996.
- Öngören, Reşat, **Osmanlılarda Tasavvuf**, İz Yayıncılık, İstanbul, 2012.

- _____, “Hatm-i Hâcegân”, **DİA**, İstanbul, 1997, c.16.
- _____, “Şeyh” İstanbul, **DİA**, 2010, c. 39.
- _____, “Tasavvuf” **DİA**, İstanbul, 2011, c. 40.
- _____, “Tunahan, Süleyman Hilmi” **DİA**, İstanbul, 2012, c. 41.
- Öz, Ahmet, “Rûhu’l Furkân Tefsirindeki Bazı Yorumlara Eleştirel Yaklaşım”, **Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Yıl 15, sy. 30, 2017, ss. 407-427.
- Özcan, Sâlih, **Muhammed Râşid Erol’un Hayâtı, Tarikatı ve Tasavvufî Görüşleri**, Yüksek Lisans Tezi, Dan. Mustafa Salim Güven, Kahramanmaraş, 2017.
- Özdamar, Mustafa, **Ramazanoğlu Mahmud Sami Efendi**, Kırk Kandil Yayınları, İstanbul, 2012.
- _____, **Hâdim-ül Kur’ân Üstaz Süleyman Hilmi Tunahan**, Kırk Kandil Yayınları, İstanbul, 2015.
- Popoviç, Alexandre, Veinstein, Gilles, **İslam Dünyasında Tarikatlar**, Terc. Osman Türer, Sûf Yayınları, İstanbul, 2004.
- Rençber, Fevzi, “İslam Birliği İnşasında Bir Engel Olarak Mezhep-Cemaat Taassubu ve Çözüm Yolları”, **Mezhep Araştırmaları Dergisi**, 2017, sy. 10, s. 77-102.
- Şekeroğlu, Mehmet Sami, **Yanyalı Mustafa İsmet Efendi ve Risale-i Kudsiyye İsimli Eserindeki Tasavvufî Görüşlerinin Tahlili**, Yüksek Lisans Tezi, Dan. Süleyman Koyuncu, Aksaray, 2019.
- Şenocak, İhsan, **İki Devrin Ulu Hocası Ali Haydar Efendi**, Hüküm Kitap, İstanbul, 2017.
- _____, **Kudemâ Meclisi**, Hüküm Kitap, İstanbul, 2021,
- Talu, Mehmet, **Soru ve Cevaplarla Dini Meselelerimiz (1-8)**, Tereke Yayınevi, İstanbul, 2006.
- Tanman, M. Baha, Sevgi Parlak, “Tekke”, **DİA**, İstanbul, 2011, c.40.
- Tenik, Ali, Göktaş Vahit, **Allah’la Var Olmanın Yolu Zikir**, İlahiyât Yayınları, Ankara, 2014.
- Torun, İshak, “Tarikat ve Cemaatlerin Siyasetle İlişkisi”, **Balkan Sosyal Bilimler Dergisi**, 2020, 9 (17), s.83-94.
- Tosun, Necdet, **Bahâeddin Nakşibend Hayatı, Görüşleri, Tarikatı**, İnsan Yayınları, İstanbul, 2015.
- _____, “Hasan Efendi, Yahyalılı” **DİA**, İstanbul, 1997, c. 16.
- _____, “Ramazanoğlu, Mahmut Sami” **DİA**, İstanbul, 2007, c. 34.
- _____, “TOPBAŞ, Mûsa” **DİA**, İstanbul, 2012, c. 41.
- Tokat, Ömer Faruk, Kasımoğlu, Hamdi, Alp, Taha, v.d., **Mektûbât-ı Rabbânî, Kelime Anlamı ve Açıklamalı (8 Cilt)**, Yasin Yayınevi, İstanbul, 2012.
- Toprak, Murat, “Aydınlanma ile Cemaat Arasındaki Paradoksal İlişki”, **Nişantaşı Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 2019, sy. 7, s. 30-41.

Tûsî, Ebû Nasr Serrâc, **el-Lüma' İslam Tasavvufu**, Çev. H. Kâmil Yılmaz, Altınoluk Yayınları, İstanbul, 1996.

Türer, Osman, **Ana Hatlarıyla Tasavvuf Tarihi**, Seha Neşriyat, İstanbul, 1995.

_____, “Biat” **DİA**, İstanbul, 1992, c.6.

Uludağ, Süleyman, “Mürîd”, **DİA**, İstanbul, 2006, c.32.

_____, “Nâfile”, **DİA**, İstanbul, 2006, c. 32, ss. 290-292.

Ulukan, Mehmet, “İslam Kentleri ve Kentleşme Olgusunun Gelişiminde Bir Odak Noktası Olarak Tekkeler”, **Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 2013, (31), s.59-71.

Usta, Niyazi, **Menzil Nakşiliği, Sosyolojik Bir Araştırma**, Töre Yayıncılık, Ankara, 1997.

Ustaosmanoğlu, Mahmud, **Kur'an-ı Mecîd ve Tefsirli Meâl-i Âlîsi**, Yasin Yayınevi, İstanbul, 2007.

_____, **Rûhu'l-Furkân Tefsiri, (19 Cilt)**, Sıraç Kitapevi, İstanbul, 1991.

_____, **İrşâdü'l Mürîdîn**, Ahıska Yayınevi, İstanbul, 2019.

_____, **Risale-i Kudsiyye Tercemesi (2 Cilt)**, Ahıska Yayınevi, İstanbul, 2018.

_____, **Sohbetler (9 Cilt)**, Ahıska Yayınevi, İstanbul, 2020.

Yapıcı, Ünal, **Cumhuriyet Döneminde Nakşendilik ve Siyaset**, Yüksek Lisans Tezi, Dan. Mehmet Evkuran, Çorum, 2019.

Yavuz, Yusuf Şevki, “Güven, Dursun Nuri Feyzi”, **DİA**, İstanbul, 1996, c. 14.

Yavuz, Salih Sabri, “Mapsınoğlu Ahmed Efendi (1861-1958) Ve Dinî Hayat Açısından Değerlendirilmesi”, **I. Uluslararası Geçmişten Günümüze Trabzon'da Dini Hayat Sempozyumu**, Değişim Yayınları, İstanbul, 2016.

Yılmaz, H. Kâmil, **Seçme Metinlerle Tasavvuf Klasikleri**, Erkam Yayınları, İstanbul, 2014.

Yılmaz, Necdet, **Osmanlı Toplumunda Tasavvuf**, Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yayınları, 2007.

Yılmaz, Ömer, "Osmanlı'da Padişah Sufi İlişkisi: Yıldırım Bayezid-Emir Sultan Örneği", **Akademik İslam Araştırmaları Dergisi**, 2017, c. 2, sy. 2.

Sözlü Kaynaklar:

Mustafa Bilici (21.05.2021)

Ahmet Ustaosmanoğlu (22.04.2021)

M. Şevket Ustaosmanoğlu (22.04.2021)

Dr. Süleyman İnal (25.01.2021)

Ramazan İlhan (15.12.2020)

Mehmet Talu (19.05.2021)

Muhammet Keskin (21.05.2021)

Murat Soydan (21.05.2021)

Abdullah Kılıç (18.05.2021)

Yücel Karakoç (15.12.2020)

Hasan Kuduoğlu (20.12.2020)

Ahmet Doğru (23.05.2021)

İnternet Kaynakları:

<https://www.ihvanforum.org/>

<https://www.ismailaga.org.tr/>

<https://www.evliyalar.net/>

<http://www.kemalefendivakfi.com/>

ÖZET

Balkanlıoğlu, İsmail, Mahmut Ustaosmanoğlu'nun Hayatı, Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri, Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Prof. Dr. Mustafa AŞKAR, 127 s.

Mahmut Ustaosmanoğlu, Nakşbendiyye tarikatının Hâlidîye koluna mensup bir şeyhtir. Etrafında toplanan cemaate de 1954-1996 yılları arasında imam olarak görev yaptığı, Fatih Çarşamba'daki İsmailağa Camii'ne nispetle İsmailağa Cemaati denilmiştir.

Mahmut Ustaosmanoğlu, 1931'de Trabzon Of'ta doğmuş, Karadeniz Bölgesinde yoğun bir dinî ve ilmî ortamda, dönemin ve bölgenin önde gelen âlimlerinden iyi bir eğitim almıştır. Askerde iken tanıştığı, İstanbul'daki ilk Hâlidî Tekkesi'nin son şeyhi, aynı zamanda Osmanlı'nın fakihlerinden Ali Haydar Efendi'ye intisap etmiştir. 1954 yılında tadilatı yaptırılan İsmailağa Camii'ne, şeyhi Ali Haydar Efendi tarafından imam olarak görevlendirildikten sonra düzenli olarak Ali Haydar Efendi'den özel dersler almış, 1960 yılında Ali Haydar Efendi'nin vefat etmesiyle onun yerine geçmiştir. Tekkeyi kullanmak yerine görev yaptığı camide irşat görevini sürdürmüştür. Zorlu bir süreçten sonra etrafında büyük bir topluluk oluşmuştur.

Kız ve erkeklerin aynı ortamda okumaları ve resmî okullarda verilen dinî eğitimi yeterli görmediği için resmî eğitime mesafeli yaklaşmış, görev yaptığı cami ve caminin çevresini, klasik Arapça ve Kur'an ilimlerinin öğretildiği bir ilim merkezine dönüştürmüştür. Kız ve erkekler için ayrı ayrı yerlerde açılan ve medrese diye adlandırılan kurslar Türkiye'nin bütün şehirlerine yayılmış, bu medreselerden birçok ilim adamı yetişmiştir. Kendisinin birçok Müslüman ilim adamı ile iyi ilişkileri olmuştur.

Yazımı sürmekte olan bir tefsir kitabı başta olmak üzere Kur'an, tefsir, hadis ve tasavvuf ağırlıklı birçok eseri vardır. Müridlerinin sosyal ortamlarda, kadın ve erkeklerin farklı yerlerde oturmasına dikkat etmeleri, erkek müridlerinin sakallarını uzatması, başlarına sarık sarıp cübbe giymeleri, kadın müridlerinin de tesettür amacıyla çarşaf giymesi ile diğer dini cemaatlerden belirgin bir şekilde farklılık göstermektedir. Kendisi ve müridleri sohbetlerinde tasavvufla ilgili konulardan çok fıkıhla ilgili konuları ele almışlardır. Tasavvufî görüşlerinde, kendisinden önceki Nakşî geleneğe sıkı bir şekilde bağlılık göstermektedir.

Anahtar Sözcükler: Tasavvuf, Nakşbendîlik, Cemaat, İsmailağa, Ustaosmanoğlu.

ABSTRACT

Balkanlıoğlu, İsmail, Mahmut Ustaosmanoğlu's Life, Works And Opinions On Sufism, Master Thesis, Advisor: Prof. Dr. Mustafa AŞKAR, 127 p.

Mahmut Ustaosmanoğlu is a sheikh who belongs to the Halidiye branch of the Naqshbandi sect. The congregation gathered around him was called the İsmailağa Community, in reference to the İsmailağa Mosque in Fatih Çarşamba, where he served as an imam between 1954-1996.

Mahmut Ustaosmanoğlu was born in 1931 in Trabzon-Of, and received a good education from the leading scholars of the period and the region in an intense religious and scientific environment in the Black Sea Region. He was affiliated with Ali Haydar Efendi, who was the last sheikh of the first Khalidi Lodge in Istanbul, whom he met while in the army, and who was also one of the jurists of the Ottoman Empire. After he was appointed as an imam by his sheikh Ali Haydar Efendi to the İsmailağa Mosque, which was renovated in 1954, he regularly took private lessons from Ali Haydar Efendi, and replaced him after Ali Haydar Efendi passed away in 1960. Instead of using the dervish lodge, he continued his duty of guidance in the mosque he served. After a difficult process, a large community has formed around him.

Since girls and boys should study in the same environment and the religious education given in official schools is not sufficient, he approached official education at a distance and transformed the mosque and its surroundings into a science center where classical Arabic and Qur'anic sciences are taught. Courses called madrasahs, which were opened in separate places for girls and boys, spread to all cities of Turkey, and many scholars were trained in these madrasahs. He had good relations with many Muslim scholars.

He has many works mainly on the Qur'an, tafsir, hadith and mysticism, especially an ongoing tafsir book. It differs significantly from other religious communities in that its followers pay attention to the fact that men and women sit in different places in social environments, that male disciples grow their beards, wear turbans on their heads and wear robes, and female disciples wear chadors for the purpose of veiling. He and his followers discussed the issues related to fiqh rather than the issues related to mysticism in their conversations. In his Sufi views, he adheres strictly to the Naqshi tradition before him.

Keywords: Sufism, Nakshbandi, Community, İsmailağa, Ustaosmanoğlu.